

БЕЗБЕДНОСТ

ЧАСОПИС МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БЕОГРАД
vol LIX

1
2017

БЕЗБЕДНОСТ

ТЕОРИЈСКО СТРУЧНИ ЧАСОПИС

МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

UDK 343+351.74./75(05)
YU ISSN 0409-2953

БЕОГРАД
vol LIX

1
2017

БЕЗБЕДНОСТ
Часопис Министарства унутрашњих послова
Републике Србије

УРЕДНИШТВО

Проф. др **Бобан Милојковић**, редовни професор Криминалистичко-полицијске академије,
Проф. др **Миљовој Донсај**, ванредни професор Факултета спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду,
Проф. др **Драгана Коларић**, ванредни професор Криминалистичко-полицијске академије,
Проф. др **Тијана Шурлан**, ванредни професор Криминалистичко-полицијске академије,
Проф. др **Бојан Милисављевић**, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду,
Доц. др **Миле Шикман**, начелник Управе за полицијско образовање, Министарства унутрашњих послова Републике Српске,
Доц. др **Младен Милошевић**, доцент Факултета безбедности Универзитета у Београду,
Дијана Хркаловић, секретар Управе криминалистичке полиције Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Доц. др **Александар Ђорђевић**, помоћник команданта жандармерије Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др **Божидар Оташевић**, начелник Одељења за развој људи и организације Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Доц. др **Синиша Достих**, шеф Одсека за истраживачки рад и издавачку делатност Одељења за стручно образовање и обуку, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др **Жељко Нинчић**, начелник Одељења за посебне акције, интервентне јединице полиције, одбрамбене припреме и састав помоћне полиције, Управа полиције Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др **Владимир Урошевић**, послови сузбијања електронског криминала у Служби за борбу против организованог криминала, Управа криминалистичке полиције Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др **Наташа Радосављевић-Стевановић**, Национални криминалистичко-технички центар Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др **Владимир Шебек**, Служба за криминалистичко-обавештајне послове и прикривене иследнике, Одељење за криминалистичко-обавештајне послове, Управа криминалистичке полиције Министарства унутрашњих послова Републике Србије.

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Др Божидар Оташевић

УРЕДНИК

Јасмина Владисављевић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Милена Јовановић

ЛЕКТОР ЗА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Весна Анђелић-Николенцић

АДРЕСА УРЕДНИШТВА:

Булевар Зорана Ђинђића 104
телефон: 011/3148-734, 3148-739
телефакс: 011/3148-749
e-mail: upobr@mup.gov.rs

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРИ ПУТА ГОДИШЊЕ

ТИРАЖ: 1000 примерака

ШТАМПА: Занатска задруга „Универзал“ Чачак

Ул. Браће Глишића бр. 7

PDF верзија часописа доступна је на адресама:

<http://www.mup.gov.rs/>

<http://prezentacije.mup.gov.rs/upravaobrazovanje/bezbednost.html>

САДРЖАЈ

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАДОВИ

<i>Др Ивана БЕЛОЛУК Срђан ИЛИЋ</i>	5	Могућности криминалистичко-техничког испитивања трагова на муницији испалењој из оружја штампаног 3Д техником
<i>Доц. др Владимир ШЕБЕК</i>	16	Доминантне карактеристике развијених криминалистичко-обавештајних модела и њихов утицај на полицијско обавештајни модел у Републици Србији
<i>Др Бојан МИТРОВИЋ Проф. др Горан ВУЧКОВИЋ</i>	36	Ефикасност програма функционалног тренинга на промене у мишићној сили и снази студената Криминалистичко-полицијске академије

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

<i>Доц. др Зоран КЕСИЋ</i>	61	Разграничење коруптивног понашања од блиских појава као прилог дефинисању корупције у полицији
<i>Проф. др Небојша БОЈАНИЋ Доц. др Дина БАЈРАКТАРЕВИЋ ПАЈЕВИЋ</i>	78	Увођење система контроле квалитета криминалистичких вјештачења у Босни и Херцеговини
<i>Проф. др Радоје ЈЕВТИЋ</i>	98	The Safety in Tunnels - An Example of Simulated Evacuation from a Railway Tunnel
<i>Доц. др Дејан ЛАБОВИЋ</i>	115	Нормативна регулатива приватне безбедности Републике Србије – достигнућа и перспективе
<i>МА Светлана ПАВЛОВИЋ</i>	137	(Не)оправданост секуритизације животне средине
<i>Илија ВАСОВИЋ Јелена ДИНИЋ</i>	150	Продор и циљеви вехабизма у региону Западног Балкана

CONTENTS

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS

<i>Ivana BJELOVUK, PhD Srđan ILIĆ</i>	5	Forensic examination of physical evidence on ammunition fired from 3D printed guns
<i>Assistant Prof. Vladimir ŠEBEK, PhD</i>	16	The Dominant Characteristics Of The Major Criminal Intelligence Models And Their Impact On The Police Intelligence Model In Serbia
<i>Bojan MITROVIĆ, PhD Goran VUČKOVIĆ, PhD</i>	36	Efficiency of functional training programme on muscle strength changes of Police Academy male students

REVIEW PAPERS

<i>Assistant Prof. Zoran KESIĆ, PhD</i>	61	Distinction between corrupt behavior and similar phenomena as a contribution to defining corruption in the police
<i>Nebojša BOJANIĆ, PhD Assistant Prof. Dina BAJRAKTAREVIĆ PAJEVIĆ, PhD</i>	78	Introduction of Forensic Expertise Quality Control in Bosnia and Herzegovina
<i>Radoje JEVTIĆ, PhD</i>	98	The Safety in Tunnels - An Example of Simulated Evacuation from a Railway Tunnel
<i>Assistant Prof. Dejan LABOVIĆ, PhD</i>	115	Normative Regulation of Private Security in the Republic of Serbia - Achievements and perspectives -
<i>Svetlana PAVLOVIĆ, MA</i>	137	The (Un) Justification of Environmental Securitization
<i>Ilija VASOVIĆ Jelena DINIĆ</i>	150	Breakthrough And Objectives Of Wahhabism In The Western Balkans

Др *Ивана БЈЕЛОВУК**,
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Срђан ИЛИЋ, специјалиста криминалистике,
УКП МУП Републике Србије, Београд

doi:10.5937/bezbednost1701005B

УДК: 623.44: 340.66 623.44:655.3::004.9

Оригинални научни рад

Примљен: 21.12.2016.

Ревизија: 10.4.2017.

Датум прихватања: 30.5.2017.

Могућности криминалистичко-техничког испитивања трагова на муницији испалењој из оружја штампаног ЗД техником¹

Анстракт: Штампарска техника се константно усавршава пратећи развој компјутерске технологије и последњих година сведоци смо корисног штампања предмета у три димензије у индустрији, медицини, уметности и др. Такође, ову технологију могуће је и злоупотребити и направити оружје у импровизованој балистичкој лабораторији. Поставља се питање, уколико се овакво оружје употреби за извршење неког кривичног дела (убиство, покушај убиства, nanoшење тешких телесних повреда, изазивање опште опасности и сл.), на који начин се могу испитати трагови на муницији која је испалења из оваквог оружја и на њеним деловима. Овакав начин израде оружја је нелегалан чин и као такав представља глобалну опасност, те је разматрана превенција злоупотребе ове технологије, али и могућности криминалистичко-техничких испитивања трагова на муницији испалењој из оваквог оружја ако већ дође до извршења кривичног дела тим оружјем.

Кључне речи: ЗД штампа, оружје, трагови, балистика, вештачење.

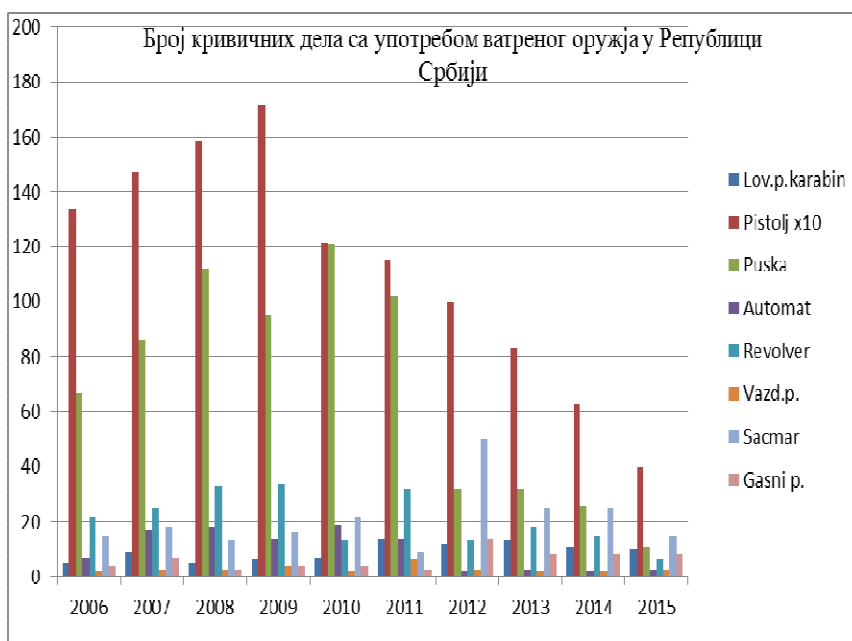
* corresponding author, e-mail: ivana.bjelovuk@kpa.edu.rs

¹ Овај рад је настао као резултат научноистраживачког пројекта Криминалистичко-полицијске академије под називом „Форензички методи у криминалистици“ (2015-2019), који је одобрио МУП РС.

Увод

Савремене технологије попут 3Д скенера и 3Д штампача имају све ширу примену у индустрији али и другим гранама (Huang, Lin, 2017; Wu et. al., 2016; Липовац и др., 2010). Примена савремених технологија омогућава полицији борбу против криминала, али у неким случајевима и отежава. С обзиром на могућност злоупотребе савремених достигнућа науке и технологије у сврхе извршења разних кривичних дела (убиство, покушај убиства, наношење тешких телесних повреда, наношење лаких телесних повреда, изазивање опште опасности, уништење или оштећење туђе ствари и сл.) размотрена је примена 3Д скенера и штампача у изради ватреног оружја. У свету је било покушаја злоупотребе 3Д технологије у случају платних картица. Употребом 3Д штампача могућа је и израда ватреног оружја. На овакав начин израђено оружје представља глобалну безбедносну претњу с обзиром да је готово немогуће контролисати овакву производњу на начин на који је контролисана наменска производња. Тако би практично оружје било надохват руке свим заинтересованим лицима, међу којима би вероватно било и злонамерних. Као додатни проблем јавља се и отежана детекција таквог оружја на уређајима који омогућавају контролу приступа (гранични прелази, посебно штићени објекти и сл.) У прилог оправданости истраживања дат је приказ броја кривичних дела са употребом конвенционалног ватреног оружја без улажења у правну квалификацију дела извршених на територији Републике Србије у периоду од 2006. до 2015, из кога је очигледно да је убедљиво највећи број извршених кривичних дела коришћењем пиштоља и то сто пута више у односу на употребу других оружја.

Слика 1 – Број кривичних дела уз употребу ватреног оружја у Републици Србији у периоду 2006-2015. година²

Не улазећи у анализу процента расветљености ових кривичних дела, а под претпоставком да се на територији Републике Србије почне користити и оружје штампано 3Д техником, може се сматрати да употреба штампаног оружја тродимензионалном техником представља велику безбедносну претњу.

Унутрашњебалистички прорачун стрељачког оружја

Стрељачко ватрено оружје обухвата све врсте ватреног оружја до калибра 12,43mm (Ивановић, Бјеловук, 2010). Метак стрељачког оружја садржи пројектил, чауру, барутно пуњење као погонско гориво и средство за његово иницирање. Пројектил стрељачког оружја обично има кошуљицу од меког метала у којој је смештено оловно или челично језгро и чврсто је спојен са чауром у једну целину. Неки пројектили малих калибара немају кошуљицу већ само оловно језгро. Намена чауре је смештање барутног

² Извор: МУП Републике Србије

пуњења и средства за његово припаљивање, као и обједињавање свих елемената метка у једну целину. Да би чаура исправно вршила своју функцију, израђује се од материјала са таквим механичким карактеристикама да буде отпорна и еластична с обзиром да се при процесу опаљења метка шири преносећи при томе притисак барутних гасова на зидове лежишта метка, а после опаљења се враћа на првобитне димензије. За израду чаура обично се употребљава месинг (легура бакра и цинка, а понекад се смеси додаје и никл) или челик, којом приликом је потребна додатна заштита од корозије. Улога чауре је да добро заптива барутну комору и штити барутно пуњење од штетних атмосферских утицаја и лежиште метка од дејства продуката сагоревања барута за време процеса опаљења метка, омогућава лако пуњење и пражњење оружја. Дачауре садржи обод, лежиште за капислу и отвор за пролаз пламена од каписле ка барутном пуњењу ради његовог активирања. Код стрелачке муниције се користе иницијалне каписле напуњене иницијалном смешом, која даје топлотни импулс у виду пламена. Иницијална каписла се активира краткотрајним механичким импулсом који даје ударна игла. Барутно пуњење подразумева тачно одређену количину барута дефинисаног хемијског састава, физичко-хемијских и балистичких особина, одређеног облика и димензија. Код стрелачког оружја барутно пуњење је слободно насуто у чауру. Барути могу бити у облику праха, малих неправилних сфера, цилиндричних једноканалних или вишеканалних зрна, плочица, трака, цеви, шипки или цилиндричних блокова. Сагоревање барута се врши по паралелним слојевима.

Унутрашњи балистички прорачун обично се своди на проблем да се за познато оружје (познате карактеристике цеви, чауре, пројектила, барута) одреди закон кретања пројектила у цеви. То подразумева решавање система једначина које одражавају законитости процеса опаљења чиме се дефинише зависност притиска барутних гасова (p) и брзине пројектила (v) од конструктивних карактеристика канала цеви оружја и услова пуњења у виду $p(l)$, $v(l)$, $p(t)$, $v(t)$ где је l пут пројектила у цеви, а t време кретања пројектила у цеви. Тако је могуће одредити вредност и положај максималног притиска, карактеристика на крају сагоревања и у тренутку када је дно пројектила прошло кроз уста цеви. Основ унутрашње балистичког прорачуна представља геометријски закон сагорева-

ња који подразумева хомогеност барута, једновремено паљење, сагоревање по паралелним слојевима истом брзином продирања фронта пламена управно на површину сагоревања. „Притисак барутних гасова не сме прелазити одређену величину максималног притиска p_{max} , која обично зависи од величине почетне брзине пројектила и моћи оруђа“ (Јарамаз, Мицковић, 2002:87).

Решавање основног задатка унутрашње балистике подразумева примену компјутерских програма. У систем једначина унутрашње балистике дат једначинама (1)-(5) уносе се основни подаци – карактеристике цеви, карактеристике пројектила и карактеристике барута. Унутрашњебалистички циклус је описан једначинама енергије, сагоревања барута и кретања пројектила:

$$(1-T_v)fm_b\psi/\Theta = \varphi M_p V^2/2 \dots\dots\dots (1)$$

$$\Psi = \kappa_1 z(1 + \lambda_1 z) \dots\dots\dots (2)$$

$$\sigma = 1 + 2\theta_1 z \dots\dots\dots (3)$$

$$u = de/dt = u_o + p^n + b_k = u_o p \dots\dots\dots (4)$$

$$\varphi M_p v (dv/dt) = sp \dots\dots\dots (5)$$

где је: φ [/] – коефицијент фиктивности; f [kJ/kg] – сила барута; m_b [kg] – маса барута; M_p [kg] – маса пројектила; ψ [/] – релативни део сагорелог барутног пуњења; z [/] – релативна дебљина сагорелог свода; σ [/] – релативна сагорела површина барута; κ_1, λ_1 – карактеристике облика барутног зрна; T [K] – температура барутних гасова; T_v [K] – температура сагоревања барута при константној запремини; v [m/s] – брзина кретања пројектила; u [m/s] – брзина сагоревања барута; u_o [m/s.bar] – јединична брзина сагоревања барута; p [bar] – притисак барутних гасова; $\Theta = c_p/c_v - 1$; e [m] – свод барутног пуњења; S [m²] – површина попречног пресека канала цеви оружја; n [/] – експонент у изразу за брзину сагоревања; b_k [m/s] – константа у изразу за брзину сагоревања.

При унутрашњебалистичким испитивањима се прати понашање оружја током процеса опаљења, дужина трзања, потпуност сагоревања барута, количина и боја дима, постојање пламена на устима цеви и јачина пуцња (Јарамаз, Мицковић, 2002:137).

Ватрено оружје штампано 3Д техником и криминалистичко-техничко испитивање

Основни задатак који се поставља приликом пројектовања оружја и муниције јесте да се мора водити рачуна да притисак барутних гасова који се ствара приликом процеса опаљења не пређе вредност коју цев оружја може да издржи. Оружје штампано 3Д технологијом могло би се израдити на начин да се најпре израде одговарајући технички цртежи (Computer Aided Design – CAD програм израђује документ са 3Д моделом обично у .stl формату) по којима би штампач направио предмет са цртежа с обзиром да 3Д штампачи функционишу као нумерички управљане машине (Computer Numeric Control). Радом ових машина управља се по три координатне осе (x , y , z) тако да припадајући софтвер препознаје попречне пресеке компоненти оружја по одговарајућим осама и преноси команду за штампу тих пресека у виду танких слојева чија дебљина зависи од жељене прецизности. Тако се израђује 3Д модел у радном простору наношењем специјалног праха и везивног средства сваке компоненте појединачно по пресецима, односно слојевима, након чега се врши склапање. Избором карактеристика праха за штампање и везива штампани предмет имаће одговарајуће карактеристике и боју. С обзиром да се унутрашњебалистичким прорачуном могу добити вредности температуре и оптерећења које је потребно да издржи цев оружја приликом процеса опаљења, може се управљати својствима материјала за тродимензионалну штампу. Предмет који треба да буде израђен на 3Д штампачу може да буде израђен преко цртежа или да постоји скениран документ као улаз. Практично гледано, свако оружје које постоји на тржишту могло би бити скенирано и одштампано и на тај начин умножено у неограничен и неконтролисан број копија. У садашњем тренутку на територији Републике Србије не постоји велики број лица (што правних, што физичких) која поседују 3Д штампач с обзиром на његову цену. Међутим, протеком времена цена сваке технологије, односно машине опада и машина бива замењена другом машином савременије технологије, па ће у једном тренутку, с обзиром на цену 3Д штампача, ова технологија бити доступна већем броју корисника, а самим тим је већа и веро-

ватноћа злоупотребе. Масовна, а неконтролисана производња оружја представља велику претњу безбедности.

С обзиром на вредности притисака и температуре барутних гасова који се реализују током процеса сагоревања поставља се питање које су граничне вредности притиска и температуре које оружје израђено технологијом 3Д штампе може да издржи. У САД је било покушаја израде 3Д штампаног оружја (тзв. Либератор) где је оружје израђено од пластичног материјала, а ударна игла од метала.³ На овако израђено оружје не би требало очекивати идентичну реакцију уређаја за противдиверзиону контролу на граничним прелазима, аеродромима, улазима у државне институције, стадионе, дворане у којима се одржавају спортске манифестације, концерти, позоришне представе и др., а који се користе за недеструктиван преглед лица, ташни, пртљага и сл., с обзиром да нису израђени од метала, као што ће конвенционално оружје, тј. Метални делови бити „видљивији“ при прегледу.⁴ Додатни проблем је и што на овај начин израђено оружје неће имати серијски број с обзиром да је израђено у кућним условима, а не у фабрици наменске производње. Из наведеног се може закључити да се код оваквог оружја тешко може утврдити порекло.

У случају постојања основане сумње да је из оружја штампаног 3Д техником некој особи нанета телесна повреда или извршено убиство, то оружје треба да буде одузето и послато на балистичка испитивања. Након прелиминарних испитивања која подразумевају да се утврди да ли је уопште реч о оружју и ако јесте о каквом (да ли је оружје ватрено, да ли је фабричке или ручне израде), приступа се испитивању његове функционалне исправности, да ли је уопште и могуће из таквог оружја извршити опалење и ако јесте да ли је из тог оружја пуцано и када, а што је у директној вези са могућношћу наношења повреда ватреним оружјем некој особи.

Сегмент испитивања исправности оружја подразумева и испаливање метака из оружја осумњиченог у балистичком тунелу.

---

³ Више о томе на: <https://www.wired.com/2014/05/3d-printed-guns/> доступно 25. 10. 2016.

⁴Опширније о уређајима који се користе на аеродромима видети у: Teodorović, S., (2016). The role of biometric applications in air transport security, *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 2, str. 139-158.

лу. Приликом испаливања сваког метка из ватреног оружја на дну чауре, конкретно на иницијалној каписли, остаје траг ударне игле с обзиром да је она израђена од тврђег материјала у односу на материјал чауре. Исправност ватреног оружја уопште подразумева скуп техничких карактеристика које одређени тип оружја мора да задовољи. „Из сваког исправног оружја може да се испали метак, али свако оружје из кога може да се пуца не мора да буде технички исправно“ (Фрањић, 2009:179). Након утврђивања исправности оружја приступа се процесу идентификације. Основни кораци при идентификацији оружја подразумевају најпре идентификацију на нивоу општих карактеристика, тј. утврђивање врсте оружја (пиштољ, револвер и сл.), начина функционисања, да ли је у цивилној или војној употреби, из које државе потиче, ко је произвођач, који је модел, ког је калибра, да би се потом утврдио серијски број оружја. У том смислу сваки произвођач оружја на одговарајућим местима на оружју утискује одређене ознаке које су специфичне само за одређени модел. Посебан значај имају индивидуалне карактеристике оружја специфичне само за конкретно оружје. Индивидуалне карактеристике настају током процеса производње, употребе, чишћења, старења, али и сервисирања и поправки. Сви елементи конструкције оружја који учествују у процесу опаљења метка и притом имају контакт са деловима метка (припала, чаура, пројектил) остављају на њима специфичне трагове. Они су најчешће у облику мањих или већих удубљења, испупчења која су видљива под микроскопом. Како је врх ударне игле овалан и налази се обично у оси канала цеви ватреног оружја, то приликом процеса опаљења ударна игла удара у иницијалну капислу на којој остаје траг у виду удубљења који се назива кратер. У зависности од облика врха ударне игле, материјала од кога је израђена иницијална каписла, грешака приликом производње оружја (системске грешке које се могу јавити код већег броја оружја и случајне), грешака насталих при употреби оружја и др., трагови удара се међусобно разликују. У том смислу, када се на компаративном микроскопу или аутоматском систему за идентификацију оружја посматрају идентификационе карактеристике на чаури, које су настале пресликавањем индивидуалних карактеристика са елемената оружја који могу оставити траг на метку током процеса опаљења, може се уочити низ рељефних линија – бразде, кратер, огреботине и сл. (испупчења на деловима оружја у

процесу опаљења постају удубљења на деловима метка и обрнуто). Ударна игла оставља траг у виду кратера који може бити позициониран у центру или са стране данцета чауре, у зависности од конструкције оружја, и он може имати различит облик, интензитет, дубину, положај страна кратера и сл. Сем трага ударне игле, који је доминантан на данцету чауре, могу се уочити и трагови чела затварача, извлакача и сл. При ротационом кретању пројектила кроз олучену цев оружја остају трагови од поља услед урезивања јер се метак конструише и прави тако да постоји толеранција преклопа између пречника цеви и пројектила јер је кошуљица пројектила израђена од мекшег материјала него цев (Ђорђевић, 1999). У случају да је цев израђена од материјала насталог спајањем праха и везива на 3Д штампачу поставља се питање карактеристика таквог материјала и колика су оптерећења која он може да издржи. Уколико је материјал цеви од мекшег материјала у односу на пројектил, за очекивати је да се трагови опаљења појаве на унутрашњости цеви (услед сагоревања барута, стварања продуката реакције под притиском и кретања пројектила кроз цев). Код конвенционалног оружја рељефни трагови у виду неколико групација паралелних линија се налазе под одређеним углом у односу на осу пројектила, зависно од угла завојнице у цеви и типа оружја, односно произвођача. Прецизним мерењем ширине трага жљеба, поља и угла завојнице може се утврдити тип оружја из којег је пуцано (идентификација на нивоу општих карактеристика) код серијски урађеног оружја у фабрикама. Код 3Д штампаног оружја, с обзиром на начин израде није могуће разликовати трагове урезивања поља на пројектилу на нивоу општих карактеристика приликом процеса идентификације у балистичкој лабораторији на исти начин као код ватрених оружја серијске израде. Под претпоставком да штампано оружје може да функционише као ватрено, приликом идентификације оваквог оружја које није фабричке израде требало би поступати као и са оружјем ручне израде.

Закључак

Пре него што би се могла реализовати претња масовне и неконтролисане производње ватреног оружја израђеног коришћењем 3Д штампача требало би размотрити могућност контроле по-

седовања и коришћења оваквих уређаја. С обзиром да су за израду ватреног оружја уопште, па и за израду на 3Д штампачима, потребни технички цртежи ватреног оружја, требало би најпре онемогућити да такви цртежи буду јавно доступни, нарочито на интернету, с обзиром да би већа штета могла наступити злоупотребом него нарушавањем слободе изражавања. Наиме, уколико овакви цртежи нису јавно доступни, умногоме би било отежана израда оваквих оружја, али и сужен круг осумњичених лица на оне који поседују специфична знања у вези са конструкцијом ватреног оружја. Такође, требало би унапредити рад уређаја за противдиверзионе прегледе, конкретно за скенирање пртљага у смислу подешавања да реагују на вредности густина које су карактеристичне за материјале од којих су израђени ови предмети, тј. повећати осетљивост ових уређаја. Припадници полиције који раде на расветљавању кривичних дела извршених оваквим оружјем морају бити адекватно оспособљени и оштрчени, али и поседовати повећану дозу опрезности при противдиверзионим прегледима у смислу да сам облик предмета може указати да је у питању ватрено оружје без обзира на материјал од ког је израђен. При расветљавању кривичних дела из области производње али и трговине оваквим оружјем интернет и друштвене мреже могу бити користан извор информација за полицију с обзиром на врсте претраживања података на мрежи од стране појединих лица и, сходно томе, могу указати на потенцијално осумњичену особу.

Литература

1. Ђорђевић, И., (1999). Карактеристике муниције специјалне намене са аспекта криминалистичких вештачења, *Безбедност*, 41(4): 513-529.
2. Фрањић, Б., (2009). *Форензичка балистика*, Сарајево.
3. <https://www.wired.com/2014/05/3d-printed-guns/>, доступно 25. 10. 2016.
4. Ивановић, А., Бјеловук, И., (2010). Поузданост криминалистичко-техничких метода за детектовање трагова барутних честица на шакама осумњичених, *Безбедност*, 52(3): 7-23.
5. Јарамаз, С., Мицковић, Д., (2002). *Унутрашња балистика*, Машински факултет, Универзитет у Београду, Београд.

6. Липовац, К., Бјеловук, И., Нешић, М., (2010). *Примена савремених уређаја и опреме у форензичкој обради места догађаја*, Зборник радова са Првог научно-стручног скупа са међународним учешћем – Право и форензика у криминалистици, Крагујевац, 15.-17. март 2010; Криминалистичко-полицијска академија, Београд, стр. 27-38.
7. Peng, W., Jun, W., Xiangyu, W., (2016). *A critical review of the use of 3-D printing in the construction industry Automation in Construction*.
8. Tien-Chi H., Chun-Yu L., (2017). From 3D modeling to 3D printing: Development of a differentiated spatial ability teaching model. *Telematics and Informatics*, 34(2): 604-613.
9. Teodorović, S., (2016). The role of biometric applications in air transport security. *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 21(2): 139-158.

Forensic examination of physical evidence on ammunition fired from 3D printed guns

Abstract: *Printing techniques are constantly being improved following the development of computer technology. In recent years we are witnesses of a useful printing of objects in three dimensions in industry, medicine, arts and other fields. Also, this technology can be abused to make weapons in an improvised ballistic laboratory. The question is, if such a weapon is used to commit crime (murder, attempted murder, grievous bodily harm, causing general danger, etc.) how can one examine traces of the ammunition or parts of the ammunition fired from the weapon. This way of producing weapons is an illegal act and a global threat, so it is vital to consider how to prevent abuse of this technology and opportunities of forensic investigations of ammunition fired from such a weapon if it is used for committing a crime.*

Keywords: *3D print, firearm, evidence, ballistics, forensic examination*

Доц. др Владимир ШЕБЕК

Министарство унутрашњих послова Републике Србије

doi:10.5937/bezbednost1701016S

УДК: 351.7/.8(100):351.762.2 (497.11) 327.84(497.11)

Оригинални научни рад

Примљен: 03.02.2017.

Ревизија: 19.02.2017.

Ревизија: 29.5.2017.

Датум прихватања: 30.5.2017.

Доминантне карактеристике развијених криминалистичко-обавештајних модела и њихов утицај на полицијско обавештајни модел у Републици Србији

Апстракт: Доскорашњи традиционални полицијски рад у супротстављању криминалу је користио искључиво реактивни приступ, који се састоји у предузимању активности након извршеног кривичног дела, са циљем његовог расветљавања и доказивања, што углавном доводи до ограниченог успеха у супротстављању криминалу. Нови модел који се јасно може издвојити као важан покрет у полицијским организацијама двадесет првог века јесте криминалистичко-обавештајна делатност која представља основ за усмеравање полицијског рада, односно полицијског рада вођеног криминалистичко-обавештајним информацијама (Intelligence Led Policing – ILP). Као пioniри у развоју оваквог модела рада издвајају се Европски криминалистичко-обавештајни модел (The European Criminal Intelligence Model – ЕСИМ) и британски Национални криминалистичко-обавештајни модела (National Intelligence Model – NIM). Наведени модели представљају основу за развој модела криминалистичко-обавештајне делатности значајног броја развијених светских полицијских организација, те се у раду објашњавају доминантне карактеристике наведених модела криминалистичко-обавештајне делатности са посебним освртом и фокусом на питање да ли развој полицијско-обавештајног модела у Републици Србији почива на доминантним карактеристикама ових доказаних модела.

Кључне речи: криминалистичко-обавештајни рад; полицијски рад вођен криминалистичко-обавештајним информацијама; Европски криминалистичко-обавештајни модел (ЕЦИМ); Национални криминалистичко-обавештајни модел (НИМ); полицијско-обавештајни модел.

Увод

Посматрајући савремен развој полицијских организација, приметимо нове тактике, које понекад у себи носе мале промене, али понекад и радикалне, а све у циљу да се превазиђу слабости, неефикасности или неуспеси који су повезани са претходним моделом или тактикама. Наравно, ове промене су у највећој мери условљене савременим формама криминала, односно његовом сложености и софистицираности. Ово доводи до тога да све државе настоје да иду у корак са актуелном безбедносном стварношћу 21. века, прилагођавајући сопствене обавештајне и безбедносне потенцијале захтевима времена (Бајагић, 2015:31). Потреба за актуелношћу и правовременим информацијама о овако сложеном криминалном окружењу допринела је повећаној важности криминалистичко-обавештајне делатности, односно примени проактивних стратегија и фокусирању на криминални контекст (окружење), лица и криминалне групе за које постоје сумња да су укључени у криминал (Симоновић, 2012:25).

Већина европских држава, али и држава широм света, већ су ефикасно развиле (или су у поступку усвајања и развоја) криминалистичко-обавештајну делатност и полицијски рад вођен криминалистичко-обавештајним информацијама као основ рада у супротстављању и контроли криминала свих врста. Криминалистичко-обавештајна делатност се сматра „*виталним зупчаником*“ у агенцијама за примену закона (Schneider, 1995:1). Она утиче на квалитет свих полицијских послова, те се користи за: редовне полицијске послове (патроле, управљање полицијским јединицама у зонама са високим криминогеним ризицима, решавање проблема у саобраћају); проактивни рад (оперативна контрола повратника, идентификација криминогених ризика, утврђивање потенцијалних криминогених делатности на одређеном простору); у истрагама (доказивање кривичних дела); као и за ефикасну сарадњу и коор-

динацију различитих полицијских служби, укључујући и размену информација са другим националним безбедносним службама и полицијама других земаља (Ђурђевић et al., 2012:309). За свој развој, поред искуства традиционалних обавештајних служби, ова доктрина пуно дугује и напретку у самој криминалистичкој науци, али и развоју и коришћењу савремених компјутерских технологија. Међутим, криминалистичко-обавештајна делатност је и поред тога у великој мери и даље погрешно схваћена и недовољно искоришћена,¹ али и на различите начине инкорпорирана у полицијске организације. Управо из наведених разлога, циљ наставка овог рада је да представимо доминантне моделе криминалистичко-обавештајне делатности који су имплементирани у развијеним полицијским организацијама. Реч је о два модела: Европском криминалистичко-обавештајном моделу (*The European Criminal Intelligence Model* – ЕСИМ) и британском Националном криминалистичко-обавештајном моделу (*National Intelligence Model* – NIM).

Идентификовање наведених модела криминалистичко-обавештајне делатности јесте финлни резултат упоредног приступа у истраживању различитих модела и иницијатива који у свом фокусу имају криминалистичко-обавештајну делатност, што је за циљ имало да се идентификују сви модели који су, пре свега, показали успех у раду, моделе који могу да се „пренесу“, односно имплементирају у нашу полицијску организацију и које су изградиле најразвијеније полицијске организације.

---

¹ Још је 1987. године Мартенс рекао да су многи обавештајни програми у САД били напуштени и готово сви успели да достигну неуспех (што и данас видимо да није реткост с обзиром на критике обавештајних програма у САД, какав је програм Националне обавештајне агенције NSA). Његова критика је проистекла из чињенице да је *intelligence* нешто више од акумулације често небитних информација које служе за маргинално корисне сврхе. Више о овоме видети у: Martens, F.T., (1987). *The Intelligence Function, Major Issues in Organized Crime Control*, Washington, D.C., U.S. Department of Justice, National Institute of Justice, pp. 131-134.

Европски криминалистичко-обавештајни модел

У периоду након догађаја од 11. септембра у Сједињеним Америчким Државама и накнадних терористичких напада у Мадриду и Лондону, у Европској унији је препозната потреба да државе чланице сарађују ближе по питањима безбедности и полиције. Поред тога, проблем организованог (пре свега транснационалног) криминала, по мишљењу многих, постао је кључни фактор угрожавања унутрашње безбедности Европске уније, те да захтева координирани и удружени одговор држава чланица.

У срцу приступа питањима безбедности Европске уније, је сте Европска безбедносна стратегија (European Council -- *European Security Strategy*, 2003). Стратегија је постала камен темељац на којем је изграђена политика безбедности, те је покренула и низ других, више специфичних, програма и стратегија. Иако ЕУ нема директну улогу у конкретним операцијама, под окриљем ЕУ стратегије она је у стању да пружи државама чланицама приступ све софистициранијим мрежама за информације и криминалистичко-обавештајне службе. Коначно, увођењем ЕУ стратегије, која експлицитно препознаје претње по безбедност ЕУ од стране организованог криминала, дошло је до различитих иницијатива осмишљених да побољшају способност институција ЕУ и држава чланица, да одговоре изазовима организованог криминала. Најзначајније од њих су развој европског криминалистичко-обавештајног модела (*European Criminal Intelligence Model – ECIM*), као и механизма за процену угрожености чланица ЕУ од претњи најтежим облицима криминала које у данашњим облику познајемо као *Процена претњи тешког и организованог криминала (Serious and Organised Crime Threat Assessment – SOCTA)*.

Хашки програм: јачање слобода, безбедности и правде у Европској унији, који је усвојен од Савета ЕУ 2004. године,² увео је основне принципе криминалистичко-обавештајне делатности који представљају темеље за успостављање европског криминали-

---

² Council of the European Union, (2004). *The Hague Programme: Strengthening Freedom, Security and Justice in the European Union*, Official Journal of the European Union C 53/1.

стичко-обавештајног модела заснованог на принципима полицијског рада вођеног криминалистичко-обавештајним информацијама – ИЛР. У том смислу, Савет ЕУ је позвао земље чланице ЕУ да омогуће Еурополу кључну позицију, односно улогу у борби против организованог криминала и тероризма, а кроз успостављање правног основа за обавезно достављање криминалистичко-обавештајних информација и информација од стране држава чланица ЕУ ка Еурополу, као и међусобну размену информација.³

Оснивање европског криминалистичко-обавештајног модела (у даљем тексту: ЕСИМ), договорено је на састанку европских министара унутрашњих послова у 2005. години.⁴ Ослањајући се у великој мери на идеје полицијског рада вођене криминалистичко-обавештајним информацијама (*Intelligence Led Policing -- ILP*), а које су развијене у полицијским праксама Велике Британије и Сједињених Америчких Држава, ЕСИМ наглашава значај производње заједничке процене озбиљног и организованог криминала, засноване на размени криминалистичко-обавештајних информација.

На овај начин ЕСИМ-у је пружена улога да обезбеди ефикасније смањење озбиљних (тешких) форми криминала у области безбедности ЕУ, на основи идентификације претњи, односно угрожености. То се постиже кроз криминалистичко-обавештајни процес који има за циљ идентификовање криминалних претњи на основу информација и криминалистичко-обавештајних информација достављених Еурополу, с обзиром на то да је ова институција централна тачка за пријем, складиштење и анализу прикупљених информација, што је основа за производњу *Процене претњи од организованог криминала (Organised Crime Threat Assessment – ОСТА)*. ОСТА је представљала годишњи стратешки документ произведен на основу информација и криминалистичко-обавештајних информација испоручених Еурополу од држава чланица, али

---

³ Принципом доступности, односно принципом приступа информацијама од стране заинтересованих чланова, елиминисан је један од највећих недостатака претходних политика размене информација који нису били функционални, с обзиром на то да таква активност није била обавезна.

⁴ Видети: Annex-A European Criminal Intelligence Model, (2005). *Justice and Home Affairs Informal*, 8-9 September 2005. Доступно на интернет адреси: www.eu2005.gov.uk

и информација добијених од држава изван ЕУ, као и међународних организација за спровођење закона (Europol, 2008:9).⁵

Иако је планирано да државе чланице и њихове полицијске организације постепено у потпуности прихвате ЕСИМ, од почетка је постојала широка сагласност да је овај модел помогао да се ускладе полицијске праксе широм ЕУ, као и да се уводи „модерно“, криминалистичко-обавештајним актиностима вођено, стратешко планирање (Europol, 2009:18). Државе чланице ЕУ су први пут тестирали нови начин рада заједно 2006. године.

О подршци ЕСИМ сведоче и изјаве представника Организације за озбиљни и организовани криминал Велике Британије (*Serious and Organised Crime Organisation – SOCA*): „ЕСИМ уводи нове фазе у развоју Еуропола, успостављајући ову агенцију као централну криминалистичко-обавештајну базу ЕУ подржава се низ суб-регионалних иницијатива широм ЕУ. Овакав приступ је управо у складу са нашим аспирацијама за организацију (UK House of Lords, 2008:28).

С обзиром на то да је тешки и организовани криминал динамичан и стално се развија, овако развијена политика рада Еуропола, односно европског криминалистичко-обавештајног модела, је такође у сталној динамици и развоју. Поред тога, идентификовани

---

⁵ На овом месту је потребно и изнети чињеницу о уоченим слабостима оваквих процена, а које се углавном односе на то да ОСТА није оперативно оријентисана. Такође, развој ОСТА је отежан чињеницом да су неке државе чланице вољне да пруже потребне информације Еурополу, док са појединим то и није случај, а на које се Еуропол у потпуности ослања. Како Бредли истиче, док је током 2006. године једна држава чланица поднела преко 500 страница криминалистичко-обавештајних информација, друга чланица је допринела са само једном страном. Тако према: Bradley, H., (2008). *Europol and the European Criminal Intelligence Model: A Non-state Response to Organized Crime*, Policing 2(1):107. Такође, државе чланице још увек су резервисане када је у питању давање информација институцијама као што је Еуропол, па у пракси више воле да сарађују билатерално путем прекограничних истрага и разменом информација на *ad-hoc* основи, користећи изграђене билатералне односе. Иако свесни значаја комуникације и размене информација, у многим полицијским срединама (како истиче Ретклиф), постоји култура у којој се информације посматрају као власт. По добијању информације истражитељи покушавају да одрже власт, да докажу њихов значај на радном месту и на тај начин себи обезбеде бољу промоцију. Ово према: Ratcliffe, J.H., (2008). *Intelligence-Led Policing*, Collompton, Devon, UK (Willan Publishing), p. 130.

су одређени проблеми у функционисању оваквог модела рада, што се посебно односи на то да агенције за примену закона за овакав рад нису у довољној мери усклађене, те се као резултат овога, одлуке које се доносе на највишем нивоу ЕУ, често не спроводи на оперативном нивоу у државама чланицама.

У том циљу, током 2009. и 2010. године, спроведен је пројекат (*Harmony Project*)⁶ коју су водиле Белгија, Холандија и Велика Британија са Еурополом, а који је имао за циљ преиспитивања и јачања европског криминалистичко-обавештајног модела кроз усклађивање функционисања свих подсистема овог модела. Резултат оваквих напора јесте развој и успостављање вишегодишњег циклуса политике деловања (*Multi-annual policy cycle*),⁷ који ће обезбедити делотворну сарадњу између држава чланица ЕУ, агенција за спровођење закона, институција ЕУ, агенција ЕУ, као и релевантних партнера у борби против тешког и организованог међународног криминала. Полазна тачка овог циклуса политике деловања јесте *Процена претњи озбиљног и организованог криминала (Serious and Organised Crime Threat Assessment* – у даљем тексту: *SOCTA*). Овим документом, Еуропол пружа аналитичке закључке који ће се користити за успостављање политичких приоритета, стратешких циљева и оперативних акционих планова.⁸ Пун четворогодишњи циклус спровођења политике развоја овог модела почео је током 2013. године, када је развијен и стратешки документ Еуропола - *SOCTA 2013*.⁹

---

⁶ Више о овом пројекту се може видети у: Europol, (2011). *Europol Review – General Report on Europol Activities*, European Police Office.

⁷ Council of the European Union, (2010). Council conclusions on the creation and implementation of a EU policy cycle for organised and serious international crime, *3043rd Justice and Home Affairs Council meeting*, Brussels, 8.-9. November.

⁸ Као и ОСТА, Еурополов документ *SOCTA* представља стратешки извештај који идентификује и процењује претње по ЕУ и пружа анализу рањивости и могућности за криминал. Овај документ се развија у сарадњи Еуропола са државама чланицама ЕУ и Еурополовим трећим партнерима, а уз одобрење *Сталног одбора за унутрашњу безбедност (The Standing Committee on Internal Security – COSI)* који ће играти главну улогу у овом циклусу политике рада. Стални одбор треба да подржи Савет ЕУ у избору приоритета, као и усвајању вишегодишњих стратешких планова и годишњих оперативних акционих планова, како би се постигли предвиђени циљеви.

⁹ Више о овом документу видети у: Europol, (2013). *EU Serious and Organised Crime Threat Assessment - SOCTA 2013*, European Police Office, The Hague.

Поред стратешке анализе Еуропола о претњама организованог криминала, од велике помоћи у оперативним истрагама држава чланица ЕУ су и оперативне анализе, међу којима је потребно посебно издвојити анализе у оквиру *Аналитичких радних фајлова Еуропола (Analysis Work Files – AWF)*.¹⁰ Такође, од изузетне важности за рад овог модела јесте безбедност информација које се дистрибуирају у Еуропол, те се стога приступа правилном вредновању и означавању кодова за пренос ка Еурополу. Кодови за процену се заснивају на систему процене „четири пута четири“ (4x4), а који на прописани начин користи у земљама чланицама, како би се утврдила аутентичност и тачност испоручених информација. Ови кодови се састоје из ознака за процену извора и кодова за процену информације. Табеларни приказ кодова и њихових појединач. значења се може видети у Табели 1 и Табели 2:

Табела 1: ECIM систем 4x4(обрада аутора)

Процена извора	А <i>поуздан</i>	В <i>Обично поуздан</i>	С <i>Обично непоуздан</i>	Х <i>Не може се проценити</i>
Процена информације	1 <i>Тачна без сумње</i>	2 <i>Информација позната извору</i>	3 <i>Информација није лично позната извору</i>	4 <i>Не може се проценити информација</i>

Кодови за руковање информацијама су комплементаран и неопходан додаток процесу евалуације (процене) извора и информације, а које се размењују преко Еуропола. Кодови за руковање информацијама штите извор информација, осигуравају будућност информације и обезбеђују да се информације обрађују у складу са жељама власника информација. Кодови за руковање информацијама су ближе означени у Табели 2:

¹⁰ Више информација о AWF се може пронаћи у: Europol, (2009). Frequently Asked Questions (FAQ) on the association of Third Parties to Europol's AWFs, File No. 3300-381, The Hague.

Табела 2: *Европол кодови за руковање информацијама(обрада аутора)*

<p>Кодови за руковање информацијама у Европолу (Handling Codes)</p>	<p>Н1 <i>Информација се не сме користити као доказ у судском поступку без одобрења даваоца информације</i></p>	<p>Н2 <i>Информација не сме бити дистрибуирана (даље ширена) без дозволе даваоца информације</i></p>	<p>Н3 <i>Остала ограничења која треба применити (остала ограничења, дозволе и/или намена преноса информација треба бити описана у слободном тексту)</i></p>
--	---	---	--

Национални криминалистичко-обавештајни модел Велике Британије

Велика Британија је држава која је у последње две деценије XX века предузела пионирске кораке на плану промене стратегије полицијског рада кроз усвајање проактивног модела криминалистичко-обавештајне делатности у борби против криминала.

Преиспитивање стратегије полицијског рада које је уследило, пре свега на основу извештаја Ревизорске комисије за ефикасност полиције из 1993. године, довело је до преиспитивања методолошког фокуса карактеристичког за реактивни полицијски рад, а то је готово искључиво фокус на кривична дела, уместо на починице (Heaton, 2000:337). Резултат овог процеса јесте стварање Националног криминалистичко-обавештајног модела (*National Intelligence Model*, у даљем тексту: NIM).

NIM је пословни модел који користи полицијска служба, а све више и друге партнерске организације, који обезбеђује да се полицијској служби испоручују инфомације, односно криминалистичко-обавештајне информације, у циљу ефикасног полицијског рада, тј. да пружи приоритет одређеним питањима (претњама) и помогне у алокацији ресурса да се избори са њима. NIM је примењљив на све аспекте рада полиције и користи се, на пример, за: директно патролирање; идентификацију и циљање обавештајно интересантних и приоритетних преступника, као и решавање проблема и нереди; ефикасан рад са партнерским организацијама; вођење полицијског рада у решавању проблема; побољшање безбе-

дности у саобраћају; менаџмент (управљање) приоритетним локацијама и питањима високог ризика; повећавање разумевања криминала и других асоцијалних понашања (Association of Chief Police Officers, 2007:6).

Поред примарног проактивног рада, елементи NIM-а могу се користити и у реактивним истрагама, на пример, да усмери ресурсе и пружи потпуну слику о неком питању од значаја за конкретну истрагу и сл.

NIM у Великој Британији представља пословни модел за спровођење закона. Постао је политика Удружења шефова полиција (*Association of Chief Police Officers – ACPO*) током 2000. године, када је уложено много труда и значајних финансијских средстава како би се у потпуности спровео. Главна особина овог модела, јесте да NIM узима криминалистичко-обавештајне информације као водиле за полицијски рад, односно осигурава полицијски рад вођен криминалистичко-обавештајним информацијама (*Intelligence Led Policing – ILP*)

Национални криминалистичко-обавештајни модел у Великој Британији се заснива на две премисе (United Nations Office on Drugs and Crime, 2011:17):

1. Постоје три нивоа криминала у Великој Британији: први је онај чије се активности врше на територији једне јурисдикције (надлежности), други је онај чије се активности врше на територији више јурисдикција и трећи који је међународни. NIM је дизајниран да свој утицај има на сва три нивоа криминалних активности:

- **Ниво 1 (локална питања):** локални криминал, криминалци и други проблеми који имају утицај на полицијску организацију локалног нивоа или мању област.
- **Ниво 2 (прекогранична питања):** криминалне активности или други специфични проблеми који имају утицај на више од једне полицијске територијалне надлежности (*Basic Command Unit – BCU*).¹¹

---

¹¹ *Basic Command Unit – BCU* је највећа јединица по територијалној подели Британске полиције. На територији Енглеске и Велса има 228 BCU (укључујући

- **Ниво 3 (озбиљни и организовани криминал):** обично је националног и међународног обима, односно нивоа.
2. Жељени исходи делатности агенција за спровођење закона су: безбедност у заједници, смањење криминала, контрола криминала и контрола поремећаја. Национални криминалистичко-обавештајни модел то постиже кроз четири компоненте:
- **процес постављања задатака и координацију:** процес постављања задатака и координацију (*Tasking and Coordinating Process – T&CG*) омогућава менаџерима са овлашћењима за доношење одлука да управљају својим пословима како тактички тако и стратешки. Процес се одвија кроз активности стратешких и тактичких група. *Стратешко постављање задатака и координација (Strategic Tasking and Coordination – ST&CG)* има за циљ постављање или измену контролних стратегија.¹² *Тактичко постављање задатака и координација (Tactical Tasking and Coordination – TT&CG)* има за циљ пуштање у рад и примену тактичког менија до контролне стратегије, одговора на новонастале потребе и праћење спровођења договорених планова.
  - **четири кључна криминалистичко-обавештајна производа:** криминалистичко-обавештајни производи се „испоручују“ како би полицијски рад могао бити вођен (усмераван) на основу криминалистичко-обавештајних информација. Овакав полицијски рад захтева четири типа криминалистичко-обавештајних производа, а то су: стратешке процене, тактичке процене, профил мете/циља, профил проблема.
  - **производи знања:** представљају низ производа, било локалних или националних, којима се дефинишу прави-

---

и оне са другачијим називима, као што је на пример у Метрополитен полицији која користи скраћеницу *BOCU – Borough Operational Command Unit*).

¹² Опширније о овој теми видети у: Association of Chief Police Officers – ACPO, (2005). *Guidance on The National Intelligence Model*, (National Centre for Policing Excellence – NCPE), GB, pp. 76-78.

ла за вођење послова из надлежности или „најбоље праксе“, као и под којим условима се рад између агенција може спроводити.

- **производи система:** ови производи заједно са производима знања подупиру NIM како би планирано полицијски рад водио криминалистичко-обавештајним информацијама (ILP).¹³

За успешно функционисање овог криминалистичко-обавештајног модела и испуњење постављених криминалистичко-обавештајних захтева, од критичне важности су информације. У том циљу, полицијски службеници су у обавези да прикупљају информације које су неопходне за *полицијску сврху*. Овако прикупљене информације се јединствено евидентирају на стандардном образцу (криминалистичко-обавештајном извештају) који се у пракси назива *образац 5x5x5*, који омогућава полицији и другим агенцијама јединствено евидентирање, процењивање и дисеминацију информација.

Примере образаца за криминалистичко-обавештајне извештаје, са системом за процену извора, информације и кода за руковање информацијама (систем за процену 5x5x5), који се користе у раду Националног криминалистичко-обавештајног модела (NIM) у Великој Британији, се могу видети у Табели 3.

---

¹³ Више о *производима система* може се видети у: Association of Chief Police Officers – ACPO, (2005). *Guidance on The National Intelligence Model*, (National Centre for Policing Excellence – NCPE), GB, pp. 21-31; United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC, (2011). *Criminal Intelligence: Manual for Managers*, New York, pp. 20-22; National Criminal Intelligence Service – NCIS, (2000). *The National Intelligence Model*, GB, pp. 26-29.

Табела 3: *NIM систем 5x5x5(обрада аутора)*

Процена извора	А <i>Увек поуздан</i>	В <i>Углавном поуздан</i>	С <i>Понекад поуздан</i>	Д <i>Непоуздан извор</i>	Е <i>Неиститан извор</i>
Процена информације	1 <i>Тачна без сумње</i>	2 <i>Информација позната извору</i>	3 <i>Информација није лично позната извору</i>	4 <i>Не може се проценити информација</i>	5 <i>Постоји сумња у неистинитост информације</i>
Кодови за руковање информацијом	1 <i>Ширење дозвољено у полицијским организацијама Велике Британије и другим агенцијама за спровођење закона које су наведене</i>	2 <i>Ширење дозвољено другим странама (партнерима) које немају овлашћења кривичног гоњења</i>	3 <i>Ширење дозвољено Међународним агенцијама за спровођење закона (ван ЕУ)</i>	4 <i>Ширење само у оквиру агенције из које потиче информација (са навођењем разлога или интерног примаоца)</i>	5 <i>Дозвола ширења, али под условима да пријемна агенција поштује постављене услове</i>

У прикупљању информација службеницима и аналитичарима је на располагању широк спектар извора. Врста извора и тип информације која се жели пронаћи ће у највећем броју случајева зависити од криминалистичко-обавештајних захтева и потреба криминалистичко-обавештајног процеса. Међутим, ово не треба да спречи особље да прикупљају и достављају информација за полицијске сврхе, а које нису садржане у криминалистичко-обавештајним захтевима. Извори који су на располагању полицији традиционално укључују отворене, затворене и прикривене изворе информација. Због значаја и вредности коришћења људских извора информација, полицијски службеници се охрабрују да користе тзв. тајни људски извор информација (*Covert Human Intelligence Source – CHIS*).¹⁴

¹⁴ Процес идентификовања тајног људског извора информација и успостављања таквог односа описан је у више кључних докумената које обрађују ову тему, као што је: Home Office, (2010). *Covert Human Intelligence Source – Code of Practice*, UK.

Србија и полицијско-обавештајни модел

Криминалистичко-обавештајни послови нису новост на простору Републике Србије, с обзиром да више од једне деценије у оквиру МУП-а постоји формализована организациона јединица чија је прерогатива криминалистичко-обавештајно поступање. Међутим, уколико говоримо о криминалистичко-обавештајном моделу организације полицијске делатности у Републици Србији, можемо слободно рећи да се исти још увек налази у фази изградње. Стога се у научној и стручној јавности може чути да се овакав модел назива и *ad hoc* праксом која је настала као одговор на притисак под теретом развитка криминала са једне, и захтева међународне заједнице за увођење проактивног модела полицијског поступања са друге стране. Како истиче Симоновић, у поређењу са британским моделом криминалистичко-обавештајног рада, наш је још увек реактиван и репресиван (Симоновић, 2012:29). Ово последње се огледа у чињеници да се размена информација углавном спроводи на тактичком нивоу, са циљем развоја и примене конкретних планова како би се постигао оперативни или тактички ефекат. Потоње се огледа у чињеници да доминантне карактеристике криминалистичко-обавештајних модела које смо представили у раду на нашим просторима нису доследно имплементирани. Међутим, и поред тога можемо рећи да је и овакав начин рада криминалистичко-обавештајне јединице квалитативни напредак у односу на раније фокусирање на репресивну делатност откривања кривичних дела и учинилаца и обезбеђење доказа.

Пре важећег *Закона о полицији*, криминалистичко-обавештајна делатност па самим тим и модел полицијског рада вођен криминалистичко-обавештајним информацијама нису били нормативно дефинисани. На тај начин пракси је остављено да прилагоди поступање и дефинише основне смернице за рад, што се у истој показало као недовољно због чињенице да се криминалистичко-обавештајна функција тумачила произвољно и недоследно. Такође, овакав начин рада није у потпуности искористио могућност имплементирања криминалистичко-обавештајне делатности у целокупну полицијску организацију како би се на прави начин искористили расположиви ресурси и у рад укључили сви поли-

цијски службеници, али и друге државне организације и институције као и јавно-приватни партнери.

На нормативно регулисање криминалистичко-обавештајне функције и њене улоге у организацији полицијског рада вођеног криминалистичко-обавештајним информацијама, се чекало до доношења новог *Закона о полицији*.¹⁵ Овим законом, у члану 34. дефинисан је Полицијско обавештајни модел. Према решењу законодавца, *„Полиција у обављању полицијских послова примењује полицијско обавештајни модел. Полицијско обавештајни модел представља начин управљања полицијским пословима заснован на криминалистичко-обавештајним информацијама. Криминалистичко-обавештајна информација јесте скуп прикупљених, процењених, обрађених и анализираних података која представља основ за доношење одлука о обављању полицијских послова.“*

Међутим, ово је само први формални корак за оснивање националног криминалистичко-обавештајног модела, који је код нас дефинисан као Полицијско-обавештајни модел – ПОМ, а што представља основу за имплементацију модела полицијског рада вођеног криминалистичко-обавештајним информацијама. То значи почетак тешког и дугог процеса у којем је неопходно правилно разумевање кључних фактора у имплементацији модела. Као што је констатовано у овом раду, имплементација полицијског рада вођеног криминалистичко-обавештајним информацијама зависи од модела криминалистичко-обавештајне делатности који формализује и повезује све криминалистичке структуре и процесе. У случају земаља као што је Србија, коју карактерише неповезаност појединих елемената криминалистичко-обавештајне функције, неопходно је формализовање и интегрисање свих потребних елемената у организациони модел. Ово је генерално и закључак у извештају о напретку Србије ка ЕУ из 2015. године, као и аналитичког прегледа за поглавље 23, у којима је указано на постојање озбиљних проблема у вези са прикупљањем, анализом и коришћењем података у правосудним органима и полицији. Како би се ова област и правно уредила учињени су одређени помаци, с обзиром на потребу успостављања принципа законитости у безбедносном систему (Мијалковић et al., 2014:52). Током 2015. године израђен

---

¹⁵ Закон о полицији Сл. гласник РС број 6/2016.

је Нацрт закона о евиденцијама и обради података у области унутрашњих послова. Норме овог закона треба да уреде размену података у оквиру МУП-а (члан 11), али и размену са другим субјектима (члан 12). Иако првобитно најављено да ће представљени закон бити усвојен истовремено са новим законским оквиром о раду полиције, а још увек није у правном систему Републике Србије.

С обзиром на чињеницу да је у полицијској пракси нормативно успостављен српски криминалистичко-обавештајни модел, мора се по сваку цену у процес прикупљања информација, поред криминалистичке полиције, укључити и униформисана полиција која је одговорна за имплементацију модела полиције у заједници, с обзиром на чињеницу да униформисана полиција носи велики део одговорности за спречавање и смањење криминала на локалном нивоу. Ово ће обезбедити стварну укљученост свих полицијских службеника у креирању криминалистичко-обавештајне заједнице, што представља важан сегмент полицијско-обавештајног модела.¹⁶ Поред наведеног, свакако, кључне премисе доминантних криминалистичко-обавештајних модела представљају основ на којем се очекује да почива полицијско-обавештајни модел. У овом приказу навешћемо оне кључне премисе: *фокус на претњу и преступнике насупрот фокусу на криминал; криминалистичко-обавештајна анализа насупрот анализи криминала; хијерархија од врха до дна; широко тумачење „криминалног окружења“; проток информација („Push“ и „Pull“ проток информација); концептуална основа модела представља модел рада полиције у заједници.*

---

¹⁶ Такође, морамо изнети и чињеницу да је концептуална основа полицијског обавештајног модела у Србији, поред доминантних карактеристика наведених модела, изграђена и потпомогнута финансираним пројектима од стране шведске агенције за међународни развој и сарадњу и шведске полиције који су пренели искуства и теориску основу модела криминалистичко-обавештајне делатности у Шведској.

Закључак

На основу представљеног рада можемо да закључимо да успостављање модела полицијског рада вођеног криминалистичко-обавештајним информацијама представља један од главних праваца развоја полиције, како на нивоу Европске уније, тако и других развијених држава. Како у Европској унији тако и другде у свету, полицијске организације предузимају криминалистичко-обавештајну делатност као модел рада који: омогућава разумевање све сложенијег и динамичнијег криминалног окружења, помаже да се дефинишу приоритети у раду, изврши правилна алокација ресурса, али и омогућава да се предвиде криминални трендови, што је квалитативни помак у односу на реактивне моделе полицијског рада.

Актуелни криминалистичко-обавештајни рад у Србији карактерише изразита конвергенција елемената из два велика светска криминалистичко-обавештајна система, што је последица како општих глобалистичких тенденција о превентивном полицијском раду, али исто тако и свести о потреби имплементације у полицијски рад оних елемената који су потенцијално ефикасни и корисни, независно од тога да ли потичу из једног или другог доминантног криминалистичко-обавештајног модела. Такође, реформа полиције и успостављање полицијско-обавештајног модела јесте и један од кључних елемената који треба да се успоставе у процесу придруживања Србије Европској унији.

На основу изнетог, идентификовали смо значајан број фактора који играју кључну улогу у формирању националног криминалистичко-обавештајног модела у Србији. Међутим, поред тога, у предстојећем периоду реформе и успостављања наведеног модела треба узети у обзир и следеће факторе, као што су: посвећеност менаџмента концепту; сарадња унутар полицијских организација као и сарадња са другим државним органима и јавно-приватним партнерима; образовање, обука и подизање свести полицијских службеника; јачање информационих и аналитичких капацитета; јаче повезивање модела са концептом полиције у заједници као и нормативна разрада модела.

Литература

1. Association of Chief Police Officers by the National Centre for Policing Excellence – ACPO, (2007). *Practice Advice Introduction to Intelligence-Led Policing*, UK.
2. Annex-A European Criminal Intelligence Model, (2005). *Justice and Home Affairs Informal*, 8-9 September.
3. Association of Chief Police Officers – ACPO, (2005). *Guidance on The National Intelligence Model*, (National Centre for Policing Excellence – NCPE), GB.
4. Bradley, H., (2008). *Europol and the European Criminal Intelligence Model: A Non-state Response to Organized Crime*, *Policing* 2(1): 103-109.
5. Бајагић, М., (2015). Обавештајно-безбедносни систем Републике Аргентине, *НБП – Журнал за криминалистику и право*, 20(1): 31-46.
6. Council of the European Union, (2010). Council conclusions on the creation and implementation of a EU policy cycle for organised and serious international crime, *3043rd Justice and Home Affairs Council meeting*, Brussels, 8-9. November.
7. Council of the European Union, (2004). *The Hague Programme: Strengthening Freedom, Security and Justice in the European Union*, Official Journal of the European Union C 53/1.
8. European Council, (2003). *European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World*, Brussels, 12. December.
9. EUROPOL – Directorate General Internal Policies, (2009). *Development of the Organised Crime Threat Assessment (OKTA) and Internal Security Architecture : Study*, Doc. No. PE 410.682, Brussels.
10. EUROPOL – Directorate General Internal Policies, (2008). *EU Organised Crime Assessment (OCTA)*, The Hague.
11. EUROPOL – Directorate General Internal Policies, (2013). *EU Serious and Organised Crime Threat Assessment - SOCTA 2013*, The Hague.
12. EUROPOL – Directorate General Internal Policies, (2011). *Europol Review – General Report on Europol Activities*, The Hague.
13. EUROPOL – Directorate General Internal Policies, (2009). *Frequently Asked Questions (FAQ) on the association of Third Parties to Europol's AWFs*, File No. 3300-381, The Hague.

14. Heaton, R., (2009). *Intelligence-led Policing and Volume Crime Reduction*, Policing 3 (3): 292-297.
15. Heaton, R., (2000). *The prospects for intelligence-led policing: Some historical and quantitative considerations*, An International Journal of Research and Policy 9 (4): 337-355.
16. Home Office, (2010). *Covert Human Intelligence Source – Code of Practice*, UK.
17. National Criminal Intelligence Service – NCIS, (2000). *The National Intelligence Model*, GB.
18. Мијалковић, С., Благојевић, Д., (2014). Међународноправни основи националне безбедности, *НБП – Журнал за криминалистику и право* бр. 19 (1): 49-68.
19. Ratcliffe, J. H., (2008). *Intelligence-Led Policing*, Collompton, Devon, UK (Willan Publishing).
20. Schneider, S. R., (1995). *The Criminal Intelligence Function: Toward a Comprehensive and Normative Model*, *IALEIA Journal* 9(2): 403-427.
21. UK House of Lords European Union Committee, (2008). *Europol: Coordinating the Fight against Serious and Organised Crime*, 29th Report of Session 2007-2008, HL Paper 183.
22. United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC, (2011). *Criminal Intelligence: Manual for Managers*, New York.
23. Ђурђевић, З., Радовић, Н., (2012). *Криминалистичка оператива*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
24. Симоновић, Б., (2012). *Криминалистика – треће измењено и допуњено издање*, Правни факултет, Крагујевац.
25. Шебек, В., (2015). *Криминалистичко-обавештајни модели организације полиције у контроли криминалитета*, Правни факултет (Докторска дисертација), Крагујевац.

The Dominant Characteristics Of The Major Criminal Intelligence Models And Their Impact On The Police Intelligence Model In Serbia

Abstract: *Combating crime imposes a need to seek appropriate and strong response of police organizations, which largely depends on the quality and timely information. Such intelligence is of vital importance not only for understanding the current situation and the scale of criminal activities, but also for predicting future crime trends. Until recently, traditional policing used exclusively reactive approach in countering crime. That approach is based on responding to an offence after it has been committed, with the aim to clarify and prove the criminal act, which mainly leads to limited success in fighting crime. The new model, which can be clearly singled out as an important movement in the police organizations of the twenty-first century is Criminal Intelligence. It represents the basis for the directed policing, as well as the basis of Intelligence Led Policing – ILP.*

The paper explains the dominant characteristics of the two major criminal intelligence models: The European Criminal Intelligence Model (ECIM) and The British National intelligence model (NIM). The mentioned models represent the basis for the development of Criminal Intelligence models of the significant number of developed international police organizations. Whether the development of Police-Intelligence Model in the Republic of Serbia is based on the dominant characteristics of these proven models is a key issue that the author specifically analyzes and at the same time criticizes, using reasonable arguments. On the one hand, criminal intelligence is used as an ad-hoc activity to assist the operational units in the criminal offense investigations, and on the other hand, it eliminates the involvement of all police units, other state authorities and organizations as well as public partners in the procedures of gathering, analyzing and exchanging information for criminal intelligence process, which contradicts numerous solutions worldwide.

Keywords: *Criminal Intelligence; Intelligence Led Policing; The European Criminal Intelligence Model (ECIM); National Intelligence Model (NIM); Police Intelligence Model.*

Др Бојан МИТРОВИЋ*

Одељење за стручно образовање и обуку,

МУП Републике Србије, Београд

Проф. др Горан ВУЧКОВИЋ

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

doi:10.5937/bezbednost1701036M

УДК: 796.012.1/33-057.875 378.4:351.74

Оригинални научни рад

Примљен: 12.5.2017.

Ревизија: 02.6.2017.

Датум прихватања: 30.5.2017.

Ефикасност програма функционалног тренинга на промене у мишићној сили и снази студената Криминалистичко-полицијске академије¹

Апстракт: Спроведено истраживање имало је за циљ испитивање ефеката дванаестонедељног функционалног тренинга током наставе Специјалног физичког образовања (СФО) на силу и снагу испитаника. У истраживању је учествовао 51 студент прве године основних академских студија Криминалистичко-полицијске академије (КПА): Узраст - 19.41 ± 0.57 године; ТВ - 182.09 ± 6.63 cm; ТМ - 80.65 ± 8.42 kg; БМИ - 24.29 ± 1.88 kg•m⁻². Студенти су подељени на експерименталну (N=28) и контролну групу (N=23). Експериментална група на часовима СФО, за развој силе и снаге, примењивала је функционални тренинг два пута недељно, не дуже од 20 минута по часу, док је контролна група примењивала традиционалан начин рада, према редовном наставном плану и програму. Узорак варијабли чинило је 13 варијабли (9 ва-

---

* e-mail: bojan.mitrovic@mup.gov.rs

¹ Рад је део Националног научног пројекта „Ефекти примењене физичке активности на локомоторни, метаболички, психо-социјални и васпитни статус популације Републике Србије“, под бројем Ш47015 (руководилац пројекта проф. др Миливој Допсај), а као део потпројекта „Ефекти примењене физичке активности на локомоторни, метаболички, психо-социјални и васпитни статус популације полиције Републике Србије“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије – циклус научних пројеката 2011-2016.

ријабли базичног моторичког статуса - БМС и 4 варијабле, изведене мере), које су саставни су део батерије тестова за процену БМС студента КПА. За утврђивање ефеката функционалног тренинга, као експерименталног програма, између постигнутих резултата код варијабли за процену силе и снаге на иницијалном и финалном мерењу, коришћене су Мултиваријатна анализа коваријансе - MANCOVA (генерално) и Униваријатна анализа коваријансе - ANCOVA (појединачно по варијаблама). Резултати MANCOVA показали су да, генерално гледано, не постоје статистички значајне разлике између експерименталне и контролне групе ($Wilks' Lambda=0.621$; $F(13,24)=1.125$; $p=0.386$). Резултати ANCOVA показали су да, појединачно по варијаблама, једино код варијабле згибови на доскочном вратилу - ZGIB ($p=0.005$) постоје статистички значајне разлике у постигнутим ефектима између група и то у смислу значајног повећања код испитаника експерименталне у односу на контролну групу. Може се закључити да је експериментални програм изазвао статистички значајно позитиван ефекат на репетитивну снагу мишића прегибача руку, али није имао утицаја на повећање силе или снаге код осталих тестирањих мишићних група.

Кључне речи: полиција, СФО, експериментални програм, ефекти.

Увод

Полицијски послови припадају категорији веома ризичних и стресних професија, где се у ситуацијама примене законом дефинисаних процедура врши процена када ће и које од полицијских овлашћења да се примени, са посебним акцентом на употребу средстава принуде (Дујковић, Суботички, Клисарић, 2009; Митровић, Вишковић, 2016:64), где може доћи до угрожавања живота оштећеног лица, лица према коме су она употребљена или полицијских службеника (Јанковић, Вучковић, Благојевић, 2014). Послови које обављају полицијски службеници могу бити теренског карактера у позорничкој, патролној и оперативној делатности и сл., али и локалног – канцеларијски (руководни, административни и др.), са малим обимом кретања и ниским нивоом физичке активности (Vonneau, Brown, 1995; Sørensen et al., 2000).

Са аспекта примене полицијских овлашћења и могуће употребе средстава принуде, где се пре свега мисли на најблаже средство принуде – физичку снагу, током обављања својих послова и задатака, полицијски службеници морају бити пре свега едуковани, здрави, физички способни и адекватно увежбани и утренирани, како са аспекта општих физичких способности, тако и са аспекта специјалних знања и вештина (Vonpeau, Brown, 1995; Dopsaj, Vučković, 2006:148). Без обзира на послове које обављају, полицијски службеници у обавези су да буду на натпросечном нивоу физичке припремљености да би у сваком тренутку могли успешно да одговоре на постављени задатак или ситуацију (Lord, 1998; Sörensen et al., 2000). Испуњење задатака може бити екстремно физички захтевно, ризично по све учеснике и може да доведе до велике физичке исцрпљености (Strating et al., 2010). Физичка снага или сила као најблаже средство принуде² примењује се сразмерно разлогу употребе и на начин којим се службени задатак извршава без непотребних штетних последица³.

Мишићна сила и снага као сегмент базичних моторичких способности (БМС) полицијских службеника и рад на развоју силе и снаге имају велики значај за правилан развој и успешно обављање полицијских послова (Vučković, Dopsaj, 2007), и због континуитета у обављању полицијских послова и одржавања физичког статуса на неопходном нивоу (Митровић, Вучковић, Ђорђевић, Ракић, 2016:131). Многи аутори (Крамер, Флек, Еванс, 1996; Krusturp et al., 2010) указали су на развој силе и снаге услед правилно вођених програма код популација различите старосне структуре.

Изналажење и увођење нових и ефикаснијих садржаја и метода за развој физичких способности, у овом случају снаге, веома је битно јер могу подстаћи полицијске службенике да се баве физичким вежбањем, што је посебно битно са аспекта зд-

---

² Чланом 4 *Правилника о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде* (Службени гласник РС, бр. 19/2007, 112/2008 и 115/2014) физичка снага је дефинисана као вештина одбране или напада која се састоји од примене захвата, бацања, ударца или друге вештине којом се на послушност приморава лице које својим поступком онемогућава извршење полицијског посла или које напада полицијског службеника, лице које обезбеђује полицијски службеник или друго лице или објекат.

³ Члан 105 *Закона о полицији* (Сл. гласник РС, бр. 6/2016).

равља (Bonneau, Brown, 1995; Sørensen et al., 2000), али и развоја моторичких способности (Blagojević, Milošević, Dopsaj, 1998; Coray, Charles, 1998; Strating et al., 2010). У предметном истраживању функционални тренинг као активност специфичног карактера (Gray, 2013), у коју су укључене концентрична, ексцентрична и статичка (изометријска) контракција (Jarić, 1997), коришћен је како би се утврдили ефекти његове примене на развој снаге полицијских службеника, конкретније у овом случају студената КПА, као представника популације МУП РС. Студенти КПА дужни су да из године у годину испуњавају одређене моторичке критеријуме који истовремено показују и степен њихове адаптације на примењена тренажна оптерећења током наставе на предмету Специјално физичко образовање – СФО (Dopsaj, Vučković, 2006; Mitrović et al., 2016). Према Благојевић, Вучковић и Допсај (2012:104-106), важан елемент СФО и моторичког простора, су контрактилне способности мишића које се испољавају као максимална, експлозивна, брзинска, репетитивна снага, односно издржљивост у снази (Milošević, 1985; Jukić et al., 2007).

Проблем истраживања био је да ли ће и у којој мери примена функционалног тренинга за развој силе и снаге бити значајно ефикасна на развој силе и снаге изабраних мишићних група, а циљ испитивање утицаја функционалног тренинга током наставе СФО на мишићну силу и снагу испитаника.

У вези са наведеним, постављена је и хипотеза:

X₁ – Програм функционалног тренинга током наставе СФО изазваће статистички значајне ефекте у мишићној сили и снази испитаника.

Методе

Предметно истраживање припада примењеним истраживањима у којима је за потребе новог сазнања коришћен метод експеримента. Експеримент је реализован помоћу метода теренског тестирања (Ristanović, Дајић, 1999). Сви учесници непосредно пре истраживања били су обавештени о тестирању и сврси истраживања.

Иницијално мерење реализовано је на почетку летњег, а финално на крају летњег семестра 2015/2016 школске године. Ис-

те варијабле на оба мерења мерио је исти мерилац како би се утицај паразитарних фактора свео на минимум.

Узорак истраживања

У истраживању је учествовао 51 студент прве године основних академских студија на КПА, просечне старости $19,41 \pm 0,57$ године, телесне висине $182,09 \pm 6,63$ cm, телесне масе $80,65 \pm 8,42$ kg и вредности индекса масе тела (BMI) $24,29 \pm 1,88$ $\text{kg} \cdot \text{m}^{-2}$. Узорак је подељен на два субузорка, експерименталну (ЕКС. – 28 студената, $TV=182,87 \pm 7,14$ cm, $TM=81,66 \pm 8,26$ kg, $BMI=24,39 \pm 1,72$ $\text{kg} \cdot \text{m}^{-2}$) и контролну групу (КОН. – 23 студента, $TV=181,14 \pm 5,97$ cm, $TM=79,41 \pm 8,63$ kg, $BMI=24,18 \pm 2,10$ $\text{kg} \cdot \text{m}^{-2}$), респективно.

Узорак варијабли

Сви испитаници тестирани су у СФО сали и лабораторији за процену БМС на КПА у Београду. Мерења су реализована применом стандардизованих метролошких процедура (Допсај и сар., 2002; 2010). Узорак варијабли чинило је укупно тринаест варијабли, од којих девет варијабли БМС и четири варијабле - релативне мере (по основу класичног модела израчунавања релативне вредности кориговане у односу на телесну масу). Мерења су рађена помоћу компјутерског система за тестирање физичких способности *Physical Ability Test 02 - PAT 02* (UNO-LEX, Нови Сад, Србија; према Јанковић, 2015). Резултати максималне вредности силе изражене су у N (њутнима), а релативне вредности у N/kg (њутнима по килограму телесне масе). Поменуте варијабле саставни су део батерије тестова за процену БМС студената КПА:

1. **$F_{MAX}Ledja$** – максимална вредност теста „Мртво вучење“ (максимална сила опружача леђно-слабинске мускулатуре – N);
2. **$F_{REL}Ledja$** – релативна вредност теста „Мртво вучење“ (N/kg);
3. **$F_{MAX}Noge$** – максимална вредност силе опружача ногу (максимална изометријска сила опружача ногу из стојећег положаја – N);

4. $F_{REL}Noge$ – релативна вредност силе опружача ногу (N/kg);
5. $F_{MAX}\check{S}aka_D$ – максимална вредност стиска шаке доминантне руке (максимална изометријска сила прегибача прстију шаке доминантне руке - N);
6. $F_{REL}\check{S}aka_D$ – релативна вредност стиска шаке доминантне руке (N/kg);
7. $F_{MAX}\check{S}aka_{ND}$ – максимална вредност стиска шаке недоминантне руке (максимална изометријска сила прегибача прстију шаке недоминантне руке - N);
8. $F_{REL}\check{S}aka_{ND}$ – релативна вредност стиска шаке недоминантне руке (N/kg);
9. VIS – вертикални суножни скок у вис са замахом руку - „Абалак“ (вертикална компонента брзинске снаге мишића опружача ногу - cm);
10. $DALJ$ – скок у даљ из места са замахом руку (хоризонтална компонента брзинске снаге мишића опружача ногу - cm);
11. TRB – подизање трупа са ротацијом за 30 секунди (репетитивна снага мишића прегибача трупа – пон.);
12. $ZGIB$ – згибови на доскочном вратилу, до отказа (репетитивна снага мишића прегибача руку – пон.);
13. $SKL10s$ – склекови из упора предњег лежећи за 10 секунди (брзински аспект репетитивне снаге мишића опружача руку – пон.).

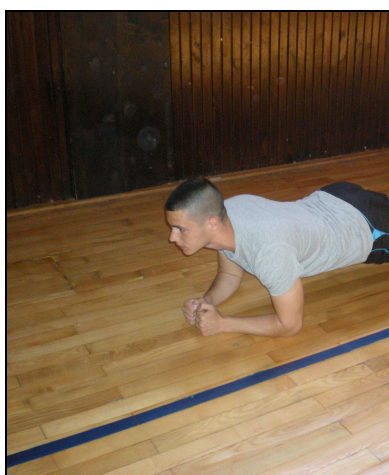
Експериментални програм

Као експериментални програм коришћен је функционални тренинг, који Верштеген (Verstegen, 2004) дефинише као вежбе које омогућавају да своје свакодневне активности обављамо лакше и ефикасније. Према Норису и Греју (Norris, 2003; Gray, 2013) главни задаци ове врсте тренинга снаге су:

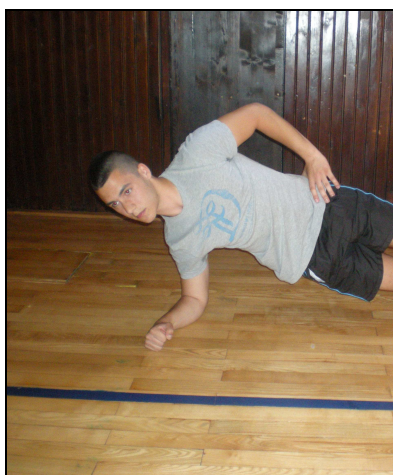
- вишедимензионалност покрета (кроз све три равни);
- интегрисаност покрета (истовремено коришћење више мишићних група или целог тела);
- комплексност покрета (ангажовање централног нервног система при сваком покрету и активирање завршетака нервних влакана у мишићима и зглобовима).

Функционалне вежбе требале би да укључе комплетан локомоторни систем. У страниј литератури овај метод се назива *Core performance* или *Functional performance* (Verstegen, 2005).

Експериментална група током наставе СФО за развој снаге примењивала је функционални тренинг два пута недељно, не дуже од 20 минута по часу (6 вежби за горњи део тела, труп и ноге, у три серије, у трајању од 30-45 секунди по вежби, са паузом између вежби од 15-30 секунди, и паузама између серија од 30-60 секунди - приказ прве недеље програма налази се у прилогу), док је контролна група примењивала традиционалан начин рада, који подразумева коришћење репетитивног метода, према плану и програму КПА.

Слика 1а – Предњи мост – „bridge“

Слика 1б – Бочни мост – „lateral bridge“

Као експериментални програм у овом истраживању коришћен је функционални тренинг за развој снаге (слике 1 до 6). Према Либенсону (Liebenson, 2002) уколико тренинзи снаге не подржавају рад мишића у функционалним активностима испитаника, онда они имају само „козметички“ ефекат. Зато је веома важан добро програмиран тренинг, добро постављен циљ и да се планирани наставни садржаји (вежбе) поклапају са функционалним потребама испитаника. Функционални тренинг за развој снаге према појединим ауторима сматра се једним од економичнијих, бржих и

ефикаснијих метода за развој снаге, код испитаника различитих узрасних категорија (Norris, 2003; Liebenson, 2014). У пракси се све више примењује функционални тренинг који садржи методе понављајућих напрезања, изометријских напрезања и плиометријски метод (Verstegen, Williams, 2005).

Слика 2 – Упор за рукама – „на песницама“

Слика 3 – Упор за рукама – „на прстима“

почетни положај

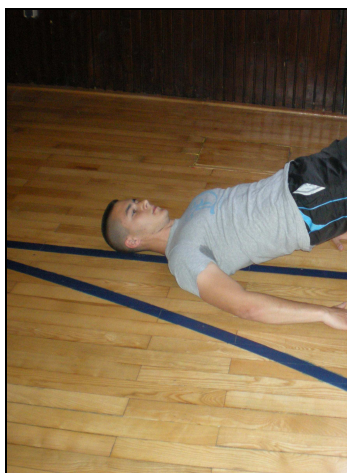
слика 4 – „Т - склек“

завршни положај

Слика 5 – *Изддржај у чучњу са ослонцем леђима о зид*

Слика ба – *„Мост на леђима“ са обе ноге*

Слика бб – *„Мост на леђима“ на једној ноzi*

Методe за обраду података

За обраду података, поред основних статистичких параметара (Mean, SD), за утврђивање ефеката програма, између постигнутих резулата код варијабли за процену мишићне снаге студена-

та на иницијалном и финалном мерењу на генералном нивоу коришћена је Мултиваријатна анализа коваријансе (MANCOVA). Униваријатна анализа коваријансе (ANCOVA) примењена је за утврђивање ефеката програма појединачно по варијаблама где су међугрупне разлике на униваријатном нивоу, са неутрализацијом на иницијалном мерењу, утврђене преко коригованих средњих вредности (Adj. Means). Све анализе утврђене су помоћу статистичког пакета за обраду података SPSS 20.0.

Резултати

Добијени резултати су приказани редоследом којим су примењене одговарајуће статистичке процедуре. У табели 1 приказана је дескриптивна статистика варијабли за процену мишићне силе и снаге обе групе испитаника на иницијалном и финалном мерењу. Инспекцијом основних статистичких параметара силе и снаге обе групе испитаника на иницијалном и финалном мерењу (табела 1) може се констатовати да су испитаници на финалном мерењу постигли боље просечне резултате (Mean) код свих варијабли, осим код КОН. у тесту DALJ (иниц. – 233.74 vs. фин. – 231.39).

Табела 1 – *Дескриптивна статистика силе и снаге обе групе на иницијалном и финалном мерењу*

ВАРИЈАБЛА	мерење	ЕКС. (N=28)	КОН. (N=23)
		Mean ± SD	Mean ± SD
F _{MAX} Ledja (N)	иниц.	1325.11±189.84	1350.48±149.84
	фин.	1413.79±208.31	1422.52±198.70
F _{REL} Ledja (N/kg)	иниц.	16.32±2.42	17.09±1.74
	фин.	17.30±2.58	17.86±2.01
F _{MAX} Noge (N)	иниц.	1223.96±185.85	1246.13±208.06
	фин.	1347.18±216.46	1330.83±251.62
F _{REL} Noge (N/kg)	иниц.	15.11±2.61	15.69±1.94

	фин.	16.47±2.62	16.66±2.41
$F_{MAX}\check{S}aka_D$ (N)	иниц.	474.79±98.54	472.96±70.26
	фин.	553.04±105.84	533.04±64.76
$F_{REL}\check{S}aka_D$ (N/kg)	иниц.	5.83±1.07	5.98±0.77
	фин.	6.74±1.14	6.73±0.94
$F_{MAX}\check{S}aka_{ND}$ (N)	иниц.	455.68±98.83	456.57±95.57
	фин.	492.68±91.03	495.04±79.94
$F_{REL}\check{S}aka_{ND}$ (N/kg)	иниц.	5.60±1.18	5.75±0.96
	фин.	6.00±0.95	6.21±0.77
VIS (cm)	иниц.	41.83±5.14	42.52±4.12
	фин.	43.04±5.27	42.98±4.43
DALJ (cm)	иниц.	228.61±17.14	233.74±16.68
	фин.	231.04±15.98	231.39±16.02
TRB (број)	иниц.	28.04±2.86	27.91±3.26
	фин.	30.07±3.02	30.96±2.01
ZGIB (број)	иниц.	8.68±6.61	8.22±3.91
	фин.	10.64±6.68	8.74±4.50
SKL10s (број)	иниц.	12.96±2.24	13.22±1.48
	фин.	13.68±2.16	13.43±1.83

За утврђивање остварених ефеката експерименталног програма до којих је дошло под утицајем програма на финалном мерењу на генералном нивоу коришћена је MANCOVA (табела 2), а резултати су показали да нису утврђени статистички значајни ефекти програма.

Ефекти програма, на појединачном нивоу, утврђени са ANCOVA (табела 3), показали су да је једино код варијабле ZGIB утврђена статистички значајна ефикасност и то у смислу значајног

повећања код испитаника експерименталне у односу на контролну групу ($p=0.005$), док код осталих варијабли није утврђена статистичка значајност програма.

Табела 2 – Резултати MANCOVA – ефекти програма на силу и снагу испитаника, генерално, у односу на групе

Effect Grupe	Wilks' Lambda	F	Effects df	Error df	
PROGRAM	0.621	0.125	13	24	0.386

Табела 3 – Резултати ANCOVA – ефекти програма на силу и снагу испитаника, појединачно по варијаблама, у односу на групе

Варијабле	Adj. Means		F	p
	EK S.	KO N.		
F _{MAX} Ledja	1430.44	1405.87	0.345	0.561
F _{REL} Ledja	17.70	17.46	0.238	0.629
F _{MAX} Noge	1361.64	1316.37	1.301	0.261
F _{REL} Noge	16.82	16.31	0.970	0.331
F _{MAX} Šaka _D	553.50	532.58	0.879	0.355
F _{REL} Šaka _D	6.85	6.62	0.659	0.422
F _{MAX} Šaka _{ND}	492.46	495.26	0.020	0.888
F _{REL} Šaka _{ND}	6.06	6.15	0.121	0.730
VIS	43.33	42.69	0.764	0.388
DALJ	233.25	229.18	2.803	0.103
TRB _M	30.08	30.95	3.092	0.087
ZGIB	10.78	8.60	9.140	0.005*
SKL10s	13.64	13.47	0.126	0.725

Легенда: *Adj. Means* – кориговане средње вредности; *EKS.* – испитаници експерименталне групе;

KON. – испитаници контролне групе; *F* – вредност F-теста; *p* – ниво значајности.

Дискусија

Настава на основним академским студијама организована је тако да студенти након уписа на прву годину студија, када су СФО и организоване физичке активности у питању, паузирају осам месеци и тек у другом, трећем и шестом семестру имају СФО, где је раније утврђено да током тих осам месеци без организоване наставе СФО, у односу на пријемни испит, долази до опадања нивоа телесног статуса и одређених параметара силе и снаге (Mitrović et al., 2016). Због значаја који сила и снага заузимају у систему селекције, обуке и контроле њиховог нивоа, а у циљу побољшања радних способности полицијских службеника, јавила се потреба за сталним развојем и усавршавањем програма тренинга и тренажних метода (Амановић, Милошевић, Мудрић, 2004:143-146).

Уколико се упореде постигнути резултати финалног мерења студената прве године ЕКС. групе у односу на КОН. групу, може се констатовати да су просечне вредности силе и снаге веће код $F_{MAXNoge}$ за 16.35 N (за 1.21%), $F_{MAX\check{S}akaD}$ за 20 N (за 1.48%), $F_{REL\check{S}akaD}$ за 0.01 N/kg (за 0.15%), *VIS* за 0.06 cm (за 0.14%), *ZGIB* за 1.90 пон. (за 17.86%), и *SKL10s* за 0.25 пон. (за 1.83%). Насупрот томе, просечне вредности силе и снаге ЕКС. групе у односу на КОН. групу мање су код $F_{MAXLedja}$ за 8.73 N (за 0.62%), $F_{RELLedja}$ за 0.56 N/kg (за 3.24%), $F_{RELNoge}$ за 0.19 N/kg (за 1.14%), $F_{MAX\check{S}akaND}$ за 2.36 N (за 0.48%), $F_{REL\check{S}akaND}$ за 0.21 N/kg (за 3.5%), *DALJ* за 0.35 cm (за 0.15%), и *TRB* за 0.89 пон. (за 2.96%).

Већа ефикасност функционалног тренинга током експерименталног програма који је примењивала ЕКС. група, у односу на традиционални начин рада КОН. групе, утврђена је просечним прирастом силе и снаге на финалном у односу на иницијално мерење, израженим у процентима: $F_{MAXLedja}$ (ЕКС. 6.69% vs. КОН. 5.33%), $F_{RELLedja}$ (ЕКС. 6.00% vs. КОН. 4.51%), $F_{MAXNoge}$ (ЕКС. 10.07% vs. КОН. 6.80%), $F_{RELNoge}$ (ЕКС. 9.00% vs. КОН. 6.18%), $F_{MAX\check{S}akaD}$ (ЕКС. 16.48% vs. КОН. 12.70%), $F_{REL\check{S}akaD}$ (ЕКС. 15.61% vs. КОН. 12.54%), *VIS* (ЕКС. 2.89% vs. КОН. 1.08%), *DALJ*

(ЕКС. 1.06% vs. КОН. -1.00%), ZGIB (ЕКС. 22.58% vs. КОН. 6.33%), и SKL10s (ЕКС. 5.56% vs. КОН. 1.59%). Насупрот томе, традиционални начин рада КОН. групе допринео је већем прирасту силе и снаге код $F_{\text{MAX}}\check{\text{S}}\text{aka}_{\text{ND}}$ (ЕКС. 8.12% vs. КОН. 8.43%), $F_{\text{REL}}\check{\text{S}}\text{aka}_{\text{ND}}$ (ЕКС. 7.14% vs. КОН. 8.00%), и TRB (ЕКС. 7.24% vs. КОН. 10.93%). Генерално није утврђена статистички значајна разлика између ЕКС. и КОН. групе, док је појединачно статистички значајна ефикасност програма утврђена је једино код репетитивне снаге мишића прегибача руку (ZGIB, $p=0.005$), међутим програм није имао утицаја на повећање силе или снаге код осталих тестираних мишићних група.

Може се претпоставити да фонд часова СФО према важећем наставном плану и програму не може да оствари очекивани утицај на контрактилне способности. Вероватно је мањи прираст релативних вредности силе у односу на апсолутне последица повећања масе тела и ВМІ студената предметног истраживања. Имајући у виду резултате, може се констатовати да се повећање масе тела вероватно остварује на рачун повећања масне компоненте, чије повећање, у односу на обављање полицијског посла није пожељно (Coldiz, 1999). Такође, може се претпоставити да је фонд часова СФО и кратак период трајања програма разлог недовољног утицаја на развој тестираних параметара силе и снаге, осим репетитивне снаге мишића прегибача руку.

У поређењу са истраживањем Благојевић (2003) са студентима прве године Полицијске академије (генерација 1995/1996), спроведеним на крају летњег семестра, утврђено је да су просечне вредности силе и снаге износиле: $F_{\text{MAX}}\text{Ledja}$ 1795.5 N, $F_{\text{MAX}}\check{\text{S}}\text{aka}_{\text{D}}$ 631.2 N, VIS 49.25 cm, DALJ 243.5 cm, TRB 29.35 пон. и SKL10s 12.59 пон. У односу на актуелне податке може се тврдити да су просечне вредности силе и снаге генерације 2015/2016 у односу на 1995/1996, на нивоу просека мање код $F_{\text{MAX}}\text{Ledja}$ - ЕКС. групе за 381.71 N (за 27%) и КОН. групе за 372.98 N (за 26.22%), $F_{\text{MAX}}\check{\text{S}}\text{aka}_{\text{D}}$ - ЕКС. за 78.06 N (за 14.13%) и КОН. за 98.16 N (за 18.41%), VIS - ЕКС. за 6.21 cm (за 14.43%) и КОН. за 6.27 cm (за 14.59%), и DALJ - ЕКС. за 12.46 cm (за 5.39%) и КОН. за 12.11 cm (за 5.23%). Просечне вредности силе и снаге генерације 2015/2016 у односу на 1995/1996, на нивоу просека веће су код: TRB - ЕКС.

за 0.72 пон. (за 2.39%) и КОН. за 1.61 пон. (за 5.20%), и SKL10s - ЕКС. за 1.09 пон. (за 7.97%) и КОН. за 0.84 пон. (за 6.25%).

У односу на претходна истраживања Јанковића (2009) реализована на популацији прве године студената КПА (генерација 2006/2007), која су такође спроведена на крају летњег семестра, утврђене су следеће просечне вредности силе и снаге: $F_{MAXLedja}$ 1708.4 N, $F_{RELEdja}$ 20.68 N/kg, $F_{MAXNoge}$ 1629.7 N, $F_{RELNoge}$ 19.73 N/kg, $F_{MAXŠakaD}$ 588.1 N, $F_{RELSħakaD}$ 7.12 N/kg, $F_{MAXŠakaND}$ 541 N, $F_{RELSħakaND}$ 6.55 N/kg, DALJ 234.11 cm и TRB 27.82 пон. Када ове податке упоредимо са предметним, можемо тврдити да су просечне вредности силе и снаге генерације 2015/2016 у односу на 2006/2007, на нивоу просека мање код $F_{MAXLedja}$ - ЕКС. групе за 294.61 N (за 20.84%) и КОН. групе за 285.88 N (за 20.10%), $F_{RELEdja}$ - ЕКС. за 3.38 N/kg (за 19.54%) и КОН. за 2.82 N/kg (за 15.79%), $F_{MAXNoge}$ - ЕКС. групе за 282.52 N (за 20.97%) и КОН. групе за 298.87 N (за 22.46%), $F_{RELNoge}$ - ЕКС. за 3.26 N/kg (за 19.79%) и КОН. за 3.07 N/kg (за 18.43%), $F_{MAXŠakaD}$ - ЕКС. за 35.06 N (за 6.34%) и КОН. за 55.06 N (за 10.33%), $F_{RELSħakaD}$ - ЕКС. за 0.38 N/kg (за 5.64%) и КОН. за 0,39 N/kg (за 5.79%), $F_{MAXŠakaND}$ - ЕКС. за 48.32 N (за 9.81%) и КОН. за 45.96 N (за 9.28%), $F_{RELSħakaND}$ - ЕКС. за 0.55 N/kg (за 9.17%) и КОН. за 0.34 N/kg (за 5.47%), и DALJ - ЕКС. за 3.07 cm (за 1.33%) и КОН. за 2.72 cm (за 1.17%). Просечне вредности тестираних параметара генерације 2015/2016 у односу на 2006/2007, на нивоу просека веће су једино код TRB - ЕКС. за 2.25 пон. (за 7.48%) и КОН. за 3.14 пон. (за 10.14%).

Највероватније да је смањење фонда часова СФО у односу на прву генерацију студената Полицијске академије разлог недовољног утицаја наставе на развој силе и снаге студената. Други могући разлози, према Јанковићу (2009), могу бити промена начина организације живота студената током студија, смањење пратећих организованих спортских активности, као и остали друштвено-социјални и лични фактори.

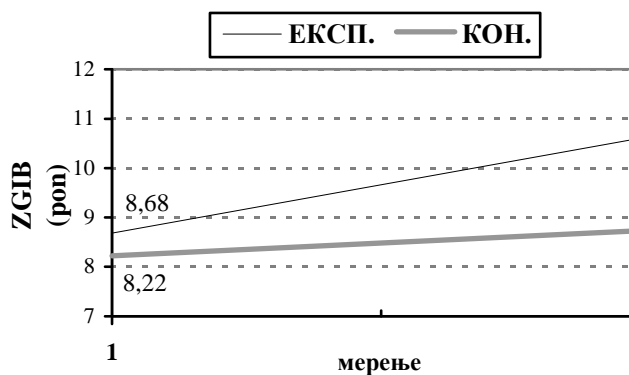
У односу на резултате истраживања шестомесечног утицаја морфолошких и моторичких карактеристика полицајаца на ефикасност учења џудо техника (Благојевић, 1996), може се констатовати да су испитаници предметног истраживања постигли боље резултате код одређених параметара силе и снаге ($F_{MAXLedja}$,

DALJ, TRB, ZGIB и SKL10s). Ако се резултати појединих тестирањих варијабли студената упореде са њиховим резултатима на пријемном испиту за упис на КПА (Mitrović et al., 2016), може се констатовати да је вишемесечна пауза без наставе СФО статистички значајно утицала на смањење просечних вредности брзинске снаге код DALJ (-6.6 cm или -2.83%) и VIS (-1.9 cm или -4.27%), односно на прираст вредности $F_{MAXLedja}$ (1.8 N или 1.37%) и TRB (0.9 пон. или 3.28%). Током периода без наставе СФО вредност индекса масе тела се статистички значајно повећала, претпоставља се на рачун масне компоненте, што је додатно утицало на смањење ефеката наставе.

Када се постигнути резултати упореде са истраживањем БМС здравих и физички активних младих особа мушког пола, које су чинили студенти КПА, као представници популације младих Републике Србије, у односу на критеријуме перцентилних показатеља и нормативних вредности варијабли у истраживању Допсаја и сарадника (2010) може се констатовати следеће: према критеријуму $F_{MAXLedja}$ и $F_{RELEdja}$ припадају 15 перцентилу са испод просечног сила; према критеријуму $F_{MAXNoge}$ и $F_{RELNoge}$ припадају 2 перцентилу са малом снагом; према критеријуму $F_{MAXŠakaD}$ и $F_{RELEŠakaD}$ (5 перцентил), као и $F_{MAXŠakaND}$ и $F_{RELEŠakaND}$, са испод просечног односно малом сила; према критеријуму VIS припадају 20 перцентилу са испод просечног висинског скока; према критеријуму DALJ припадају 55 перцентилу са просечном брзинском снагом; према критеријуму TRB припадају 75 перцентилу са изнад просечног репетитивног снагом; и према критеријуму SKL10s припадају 85 перцентилу са изнад просечног репетитивног снагом.

Усклађивањем студија на КПА са Болоњском декларацијом програмски садржаји предмета СФО су од двосеместралног сведени на једносеместрални предмет. Таквим поступком изгубљен је континуитет наставе, а тадашњи модел учења нарушен. Ако се има у виду важећи план и програм СФО, и неадекватан фонд часова СФО, и информација да од кад су прошли вишедимензионални позитивно селекциони модел пријемног испита, па до другог семестра студенти нису имали обавезну и организовану наставу СФО (Mitrović et al., 2016), резултати тога су да није утврђена статистички значајна разлика између ЕКС. и КОН. групе студената.

та, осим код варијабле ZGIB. Постигнути ниво силе и снаге не може се прихватити са аспекта нивоа потребног за обављање полицијских послова (Lord, 1998; Vučković, Subošić, Kekić, 2011).

Графикон 1 – Прираст ZGIB испитаника по групама – иницијално и финално мерење

Инспекцијом табеле 1 и графикана 1 где је приказан прираст ЕКС. и КОН. групе код теста ZGIB (слика б), може се констатовати да је постигнут статистички значајан прираст резултата код ЕКС. (табела 3, $p=0.005^*$). Вероватно је на то утицао велики број поновљених ситуација држања, удараца, блокова, и бацања приликом разних врста одбрана или напада током наставе СФО (Благојевић, 1996; Vladojević, 2003), као и изометријски режим рада током функционалног тренинга. Што се осталих тестова тиче, претпоставља се да би програм дужег трајања, од шест или дванаест месеци, статистички значајно позитивно утицао на промене у мереним физичким способностима испитаника.

Имајући у виду да студенти КПА припадају селектованој популацији Републике Србије (Допсај и сар., 2010) која се школује за рад у МУП, почетни ниво силе и снаге и других физичких способности, није на ниском нивоу, па вероватно из тог разлога није дошло до статистички значајних промена у мереним физичким способностима на генералном нивоу (табела 2, $p=0.386$). Поред тога, мора се имати у виду да када су сила и снага у питању, већи прираст под утицајем вежбања остварује се код испитаника који имају најслабије резултате (Радовановић и Игњатовић, 2009),

што у предметном истраживању није био случај. Резултати ANCOVA показали су да су постигнути статистички значајни ефекти програма једино код теста ZGIB (табела 3; Adj.Mean EKS. – 10.78 vs. Adj.Mean KON. - 8.60; $p=0.005$) и то код испитаника експерименталне у односу на контролну групу. Може се закључити да је експериментални програм изазвао статистички значајно позитиван ефекат на репетитивну снагу мишића прегибача руку.

Експериментални програм није остварио очекиване резултате у примењеним тестовима силе и снаге, али даје могућност за нова истраживања како би се испитали ефекти функционалног тренинга у дужем временском интервалу, можда и применом другачијих вежби, као и истраживањем ефеката на друге типове физичких способности. Претпоставља се да су на то утицали кратак период реализације програма и мали обим организованих физичких активности испитаника на КПА (Mitrović et al., 2016).

Закључак

Пракса је показала да недовољан ниво моторичких способности и лош телесни статус представљају лимитирајуће факторе за квалитетно обављање свакодневних послова полицијских службеника, поготово оних послова који се односе на употребу средстава принуде (Australian Federal Police, 2004; Djordjević, Mitrović, 2015; Mitrović et al., 2016). Зато је потребно ниво физичких способности будућих полицијских службеника унапредити и подићи на виши ниво, јер је то претпоставка и општа физичка база у смислу основе за успешније и професионалније обављање послова и задатака из домена МУП РС. Досадашња истраживања указују на неопходност комбиновања различитих метода за развој моторичких способности студената, односно полицијских службеника, где је посебан акценат на развоју силе и снаге као сегмента употребе средстава принуде (Blagojević et al., 1998; Допсај и сар., 2002; Амановић и сар., 2004). Развијањем различитих програма, посебно комбиновањем функционалног тренинга са другим методама може се добити квалитетно обучен и психо-физички припремљен полицијски кадар спреман да одговори на све професионалне задатке.

На основу свега може се закључити да добијени резултати

омогућавају да се постављена хипотеза „ X_1 – Програм функционалног тренинга током наставе СФО изазваће статистички значајне ефекте у мишићној сили и снази испитаника“, одбацује.

Препорука која проистиче из овог истраживања је да се студентима КПА на било који начин обезбеде организовано физичко вежбање, па макар и изван наставе, а које би унапредило ниво њихових БМС или да их задржи бар на нивоу пријемног испита.

Литература

1. Амановић, Ђ., Милошевић, М., Мудрић, Р., (2004). *Методе и средства за процену, праћење и развој мишићне силе у Специјалном физичком образовању*, Виша школа унутрашњих полова, Земун.

2. Australian Federal Police. (2004). *Minimum Standards of Physical Fitness Physical Competency Assessment*. <http://www.afp.gov.au/afp/page/>, доступно 23. 11. 2004.

3. Благојевић, М., (1996). *Утицај морфолошких и моторичких карактеристика полицајаца на ефикасност њудо техника*, Калиграф, Београд.

4. Благојевић, М., Милошевић, М., Допсај, М., (1998). The analysis of structural changes in motoric dimensions influenced by one year educational-training process. *Exercise & Society Journal of Sports Science*, suppl. issue, 20:183-184.

5. Благојевић, М., (2003). *Утицај наставе Специјалног физичког образовања на промене морфолошких и моторичких карактеристика студената Полицијске академије*, Energograf, Београд.

6. Благојевић, М., Вучковић, Г., Допсај, М., (2012). *Специјално физичко образовање I – основни ниво* (репринт издања из 2009. год.), Криминалистичко-полицијска академија, Београд.

7. Bonneau, J., Brown, J., (1995). Physical ability, fitness and police work. *Journal of Clinical Forensic Medicine*, 2:157-164.

8. Coldiz, G. A., (1999). Economic costs of obesity and inactivity. *Medicine & Science in Sports & Exercise*, 31(11), S663-S667.

9. Copay, A., Charles, M., (1998). Police academy fitness training at the Police Training Institute, University of Illinois. *Policing: An International Journal of Police Strategies &*

Management, 21(3): 416-431.

10. Допсај, М., Благојевић, М., Маринковић, Б., Миљуш, Д., Вучковић, Г., Коропановски, Н., Ивановић, Ј., Атанасов, Д., Јанковић, Р., (2010). *Моделне карактеристике основних антропометријских показатеља и базично-моторичких способности (БМС) здравих и утренираних младих особа оба пола популациони показатељи Републике Србије*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.

11. Допсај, М., Милошевић, М., Благојевић, М., Вучковић, Г., (2002). Евалуација ваљаности тестова за процену контрактилног потенцијала мишића руку код полицајаца, *Безбедност*, 44(3): 434-444.

12. Dopsaj, M., Vučković, G., (2006). Pokazatelji maksimalne sile pегibača leve i desne šake u funkciji selekcionog kriterijuma za potrebe policije, *Sport Mont*, 4(10-11): 148-154.

13. Дујковић, П., Суботички, С., Клисарић, М., (2009). *Примена полицијских овлашћења – Увод у полицијску тактику (практикум)*, Министарство унутрашњих послова, Београд.

14. Djordjević, A., Mitrović, B., (2015). Relation between nutritional status level and the functional abilities of students at the Academy of Criminalistics and Police Studies during in field conditions. In: Butorac, K. (Ed.), *Proceedings of the summary papers 4th International Scientific and Professional Conference „Police College research days in Zagreb“*, (p. 90), Police Academy, Croatia, Zagreb.

15. Gray, G., (2013). Applied Functional Science & the 3D Performance Series. *Total body functional*, 21, pp. 19-56.

16. Јанковић, Р., (2009). *Промене основних морфолошких карактеристика и моторичких способности студената Криминалистичко-полицијске академије под утицајем новог наставног плана и програма предмета – Специјално физичко образовање*, необјављена магистарска теза, Факултет спорта и физичког васпитања, Београд.

17. Janković, R., (2015). *Validacija poligona kao testa za procenu specifične spretnosti kod policajaca*, необјављена докторска дисертација, Факултет спорта и физичког васпитања, Београд.

18. Јанковић, Р., Вучковић, Г., Благојевић, М., (2014). Утврђивање норматива полигона за процену специфичне спретности

полицајаца за студенте Криминалистичко-полицијске академије, *Безбедност*, 56(2): 66-78.

19. Jarić, S., (1997). *Biomehanika humane lokomocije sa biomehanikom sporta*, Dosije, Beograd.

20. Jukić, I., Milanović, D., Marković, G., Milanović, L., Šimek, S., Gregov, C., (2007). Scientific and practical approach to physical conditioning of athletes. *Serbian Journal of Sports Sciences*, 1(4): 116-121.

21. Kraemer, W. J., Fleck, S. J., Evans, W. J., (1996). Strength and Power training: physiological mechanisms of adaptation. *Exercise in Sports and Science Review*, 24, pp. 363-397.

22. Krustrup, P., Christensen, J. F., Randers, M. B., Pedersen, H., Sundstrup, E. et al. (2010). Muscle adaptations and performance enhancements of soccer training for untrained men. *European journal of applied physiology*, 108(6): 1247-1258.

23. Liebenson, C., (2002). Functional training – new advances. *Journal of Bodywork Movement Therapies*, pp. 27-29.

24. Liebenson, C., (2014). *Functional training Handbook*. Philadelphia: Wolters Kluwer Health/ Lippincott Williams & Wilkins.

25. Lord, V., (1998). Swedish police selection and training: issues from a comparative perspective. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 21(2): 280-292.

26. Milošević, M., (1985). *Određivanje strukture motoričkih svojstava milicionara*, VŠUP, Zemun.

27. Mitrović, B. J., Janković, R., Dopsaj, M., Vučković, G., Milojević, S., Pantelić, S., Nurkić, M., (2016). How an eight-month period without Specialized physical education classes affects the morphological characteristics and motor abilities of students of the Academy of Criminalistic and Police Studies. *Facta Universitatis, Series: Physical Education and Sport*, 14(2):. 167-178, University of Niš, Niš.

28. Mitrović, B., Vučković, G., (2016). Bazična osposobljenost policajaca MUP Republike Srbije u plivanju kao osnovne motoričke veštine neophodne u akcijama zaštite i spasavanja, *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 21(3): 61-77.

29. Митровић, Б., Вучковић, Г., Ђорђевић, М., Ракић, С., (2016). Ефекти наставе специјалног физичког образовања на телесну композицију студенткиња Криминалистичко-полицијске

академије, *Годишњак Факултета спорта и физичког васпитања*, (22), стр. 129-145.

30. Norris, C. M., (2003): Functional load abdominal training: *Journal of Bodywork and Movement Therapies*, pp. 29-30.

31. Радовановић, Д., Игњатовић, А., (2009). *Физиолошке основе тренинга силе и снаге*, Факултет спорта и физичког васпитања, Ниш.

32. Ristanović, D., Dačić, M., (1999). *Osnovi metodologije naučnoistraživačkog rada u medicini*, Biblioteka „Udžbenici”, knjiga 7, Velarta, Beograd.

33. Sörensen, L., Smolander, J., Louhevaara, V., Korhonene, O., Oja, P., (2000). Physical activity, fitness and body composition of Finnish police officers: a 15-year follow-up study, *Occupational Medicine*, 50(1): 3-10.

34. Strating, M., Bakker, R., Dijkstra, G., Lemmink, K., Groothoff, J. W., (2010). A job-related fitness test for the Dutch police. *Occupational Medicine*, 60, pp. 255-260.

35. Verstegen, M., (2004). *Core Performance*. Rodale Inc. USA.

36. Verstegen, M., (2005). *Functional performance*. New York: Avery, Penguin group (USA) Inc.

37. Verstegen, M., Williams, P., (2005). *The Core Performance: The Revolutionary Workout Program to Transform Your Body & Your Life*. Rodale Inc. USA.

38. Vučković, G., Dopsaj, M., (2007). Predicting efficiency of situational pistol shooting on the basis of motor abilities of the students of academy of criminalistics and police studies. *Serbian Journal of Sports Sciences*, 1(1): 23-36.

39. Vučković, G., Subošić, D., Kekić, D., (2011). Physical abilities of police officers as prerequisite for suppressing violence at sporting events in the Republic of Serbia. *Facta Universitatis - Series: Physical Education and Sport*, 9(4): 385-397.

Прилог – Структура експерименталног програма
(на недељном нивоу)

Недеља	Тренажна јединица	Назив вежбе	Дозирање			
			Број серија	Време трајања вежбе (s)	Паузе	
					Између вежби (s)	Између серија (s)
		Издржај у упору на подлактицама за рукама са испруженим ногама (предњи мост) – „ bridge “ и издржај у упору у страну на левој (затим и десној) подлактици са испруженим ногама (леви и десни бочни мост) – „ lateral bridge “				
		Склекови на песницама, са издржајем у упору за рукама (један склек – издржај)				
		Из почетног положаја за склек (упор за рукама) са ослоном на прстима шаке (а не пуном шаком), склекови до угла од 90 степени (надлакат-подлакат)	0	5	0	
		Слек са ротацијом – „ T – склек “				
		Издржај у чучњу са ослоном леђима о зид (угао потколеница – натколеница 90°)				
		Мост на леђима, ослонац на обе ноге, прсти се одижу – ослонац на пети (друга нога опружена у колену у издржају)				
		Издржај у упору на подлактицама за рукама са испруженим ногама (предњи мост) – „ bridge “ и издржај у упору у страну на левој (затим и десној) подлактици са испруженим ногама (леви и десни бочни мост) – „ lateral bridge “				
		Склекови на песницама, са издржајем у упору за рукама (један склек – издржај)				
		Из почетног положаја за склек (упор за рукама) са ослоном на прстима шаке (а не пуном шаком) склекови до угла од 90 степени (надлакат-подлакат)	0	5	0	
		Слек са ротацијом – „ T – склек “				
		Издржај у чучњу са ослоном леђима о зид (угао потколеница – надколеница 90°)				
		Мост на леђима, ослонац на једној ноzi, прсти се одижу – ослонац на пети (друга нога опружена у колену у издржају)				

Efficiency of functional training programme on muscle strength changes of Police Academy male students

Abstract: *The aim of this research was to investigate effects of twelve-week period functional training on the strength of participants during the Specialized Physical Education (SPE) teaching. Fifty-one participants - first-year students of basic academic studies of Academy of Criminalistic and Police Studies (ACPS) from Belgrade participated in the research: Age = 19.41 ± 0.57 years; BH = 182.09 ± 6.63 cm; BW = 80.65 ± 8.42 kg; BMI = 24.29 ± 1.88 kg·m⁻². Students were divided into two groups: experimental (28 students, BH = 182.87 ± 7.14 cm, BW = 81.66 ± 8.26 kg, BMI = 24.39 ± 1.72 kg·m⁻²) and the control group (23 students, BH = 181.14 ± 5.97 cm, BW = 79.41 ± 8.63 kg, BMI = 24.18 ± 2.10 kg·m⁻²), respectively. The experimental group had been applying functional training for strength development at classes of SPE, twice a week, not longer than 20 minutes per class, while the control group had been using the traditional way of training, which consists of the repetitive training method, according to the regular curriculum. In the scope of the functional training, the emphasis of exercises was on strengthening and maintaining musculature of the dorsal – lumbar extensors, back extensors, arm extensors, arm flexors, torso flexors, leg extensors, dominant and nondominant hand flexors. 13 variables were samples of variables for estimating the strengths (9 variables of basic motor status - BMS and 4 variables, derived measures), as an integral part of the battery tests for BMS assessment of students of ACPS were used: isometric dead-lift test, absolute and relative value (F_{MAXBE} , F_{RELBE}), maximal strength of leg extensors, absolute and relative value (F_{MAXLE} , F_{RELLE}), dominant and nondominant hand grip, absolute and relative value (F_{MAXHG_D} , F_{RELHG_D} , $F_{MAXHG_{ND}}$, $F_{RELHG_{ND}}$), vertical jump - Abalak (VJ), standing long jump (LJ), sit-ups 30 seconds with rotation (ABD), pull-ups (PULL), push-ups 10 seconds (PU). For determining effects of functional training, as experimental programme, between the achieved results in variables for assessment the strength at initial and final measuring, Multivariate analysis of covariance was used - MANCOVA, generally, and Univariate analysis of covariance - ANCOVA, individually per variables. Results of MANCOVA showed that there are no statistically significant differences between the*

experimental and control group (Wilks'Lambda=0.621; $F(13,24)=1.125$; $p=0.386$). Results of ANCOVA showed that only in variable PULL, there are statistically significant differences in the effects achieved between two groups in the sense of significant increase of participants in the experimental group compared to the control group ($F=9.140$; $p=0.005$). It can be concluded that the experimental programme caused a statistically significant positive effect on repetitive hand flexor muscle strength.

Keywords: *police, SPE, experimental programme, effects.*

Доц. др Зоран КЕСИЋ*

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

doi:10.5937/bezbednost1701061K

УДК: 343.352 : 351.74

Прегледни научни рад

Примљен: 10.02.2017.

Ревизија: 08.6.2017.

Датум прихватања: 30.5.2017.

Разграничење коруптивног понашања од блиских појава као прилог дефинисању корупције у полицији¹

Анстракт: Познато је да дефинисање предмета истраживања представља први и неизоставни корак на путу до што објективнијих показатеља проучаване појаве. Тачније, прецизно и недвосмислено дефинисање је кључни предуслов успешности самог истраживања. Међутим, свако ко изабере корупцију у полицији за предмет свог истраживања већ на самом почетку ће се сусрести са проблемом како да дефинише појаву коју намерава да истражи. Разлог томе треба тражити у чињеници што се корупција генерално, па тиме и „полицијска корупција“, тумачи на веома различите начине. Као последица таквог стања приметно је да се у литератури под појам корупције у полицији сврставају бројна понашања, па чак и појаве битно другачије природе, као што су рецимо понашања са елементима насиља. Оваква понашања је додуше знатно лакше одвојити и независно сагледати од корупције, док је то много теже учинити у случају појава које су веома блиске корупцији, посебно што неке од њих у свом називу чак и носе ту одредницу. У том смислу посебно индикативним сматрамо две појаве – сукоб интереса и тзв.

---

* Corresponding Author: zoran.kesic@kpa.edu.rs

¹ Рад је резултат научно-истраживачког пројекта под називом *Криминалитет у Србији и инструменти државне реакције*, који финансира и реализује Криминалистичко-полицијска академија из Београда. Циклус научних истраживања 2015-2019. година. Руководилац пројекта је проф. др Биљана Симеуновић-Патић.

„корупцију процеса“. Тежња аутора је да у склопу овог рада сагледа особености ових двеју појава и њихов однос са корупцијом, настојећи на тај начин да допринесе изналажењу што прецизније дефиниције „полицијске корупције“.

Кључне речи: полиција, корупција, дефиниција, сукоб интереса, корупција процеса.

Увод

Истраживање коруптивног понашања полицијских службеника несумњиво има огроман научни и друштвени значај. Он се превасходно огледа у доприносу ширењу сазнања о феномену који је обавијен велом тајне, због чега сваки егзактни показатељ може употпунити сазнање о овој појави, али и санирати последице које корупција у полицији проузрокује на индивидуалном и друштвеном нивоу. Додуше, истраживање корупције у полицији није нимало лак задатак. Наиме, свако ко се одлучи за тај подухват на том путу ће се неминовно сусрести са разним проблемима објективне, али и субјективне природе.²

Први од тих проблема тиче се концептуалне ограничености појма „полицијске корупције“, која отежава теоријско и радно дефинисање предмета истраживања. Поставља се, међутим, питања да ли је уопште могуће прецизно дефинисати једну овако сложену појаву која, попут „организованог криминалитета“, у себи обједињује више разноврсних понашања, односно више различитих инкриминација. Извесно је да оваква природа коруптивног понашања отежава његово правно тумачење и намеће обавезу једног ширег сагледавања. Проблем међутим представља чињеница да такав приступ даје превелику слободу, што доводи до великих одступања у дефинисању појма корупције уопште, али и „полицијске корупције“, као њеног специфичног израза.

Услед значајних разлика у схватању и тумачењу овог појма литература из ове области подсећа на „папазјанију“ у коју сваки аутор ставља оно за шта мисли да ту припада, сврставајући тако у

---

² Видети: Kesić Z. (2013). Preispitivanje dometa pojedinih metodoloških pristupa u postupku naučnog istraživanja korupcije u policije, *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 18(2): 107-124.

појавне облике „полицијске корупције“ и понашања за која је прилично дискутабилно да ли их сматрати корупцијом, будући да су битно другачије природе, макар у њиховом правном (нормативно) смислу. Тако на пример, у литератури смо наишли на тумачење „полицијске корупције“ чији заступник под овај појам сврстава и противзаконита понашања полицијских службеника са елементима насиља, као што су рецимо бруталност и тортура (Punch, 2009:31).

Извесно је, међутим, да је оваква понашања лако одвојити и независно сагледати од корупције, што ипак није случај код појава које су веома блиске корупцији, посебно што неке од њих у свом називу чак и носе ту одредницу. У том смислу посебно индикативним сматрамо две појаве – сукоб интереса и корупцију процеса. У циљу изналагања што прецизније дефиниције „полицијске корупције“ детаљније ћемо анализирати ове две појаве и њихов однос са тзв. „класичном корупцијом“ (енг. *graft*), будући да је само на тај начин могуће отклонити евентуалне сумње и дилеме.

Корупција и сукоб интереса у раду полиције

Чињеница је да корупција и сукоб интереса нису идентични појмови, јер како објашњава Ћирић: „Неко може бити корумпиран, а да се пре тога, или за то време, уопште не налази у сукобу интереса. Исто тако, једна се особа може налазити у ситуацији сукоба интереса, а да она ипак не буде корумпирана. (Ћирић, 2005:23). Међутим, иако могу егзистирати потпуно независно, повезаност сукоба интереса и корупције је ипак изузетно чврста. Стога је препоручљиво да се ове две појаве паралелно анализирају, али уз јасно истацање бројних особености које их раздвајају. У том смислу се, као логично, најпре намеће питање шта је заправо сукоб интереса. Тако на пример, у дефиницији коју нуди *Закон о Агенцији за борбу против корупције* ова појава се одређује као „ситуација у којој функционер има приватни интерес који утиче, може да утиче или изгледа као да утиче на поступање функцио-

нера у вршењу јавне функције односно службене дужности, на начин који угрожава јавни интерес.³

Како бисмо прецизније објаснили ову појаву независно ћемо размотрити њена два конститутивна елемента – интерес и сукоб. Према традиционалном схватању *интерес* се превасходно своди на појединачни (приватни, лични), који се при том углавном ограничава на жељу појединца да заради новац или оствари неку другу материјалну корист. Међутим, свођењем интереса на материјалну садржину запоставља се читав низ нефинансијских интереса, а који могу оптеретити службеника на скоро истоветан начин као и финансијски интереси, имајући при том исте ефекте. Сходно томе, чини се оправданим проширење концепта интереса погодностима било које врсте, обухватајући како користи које имају свој новчани еквивалент, тако и оне интересе који се не могу изразити материјално, зато што пружају битно другачији вид погодности (нпр. већи друштвени углед или емотивно задовољство). Традиционални приступ такође занемарује могућност да појединац, налазећи се у сукобу интереса, може остварити интерес неке друге особе, односно да неки други појединац, посредством особе која се налази у сукобу интереса, може остварити свој интерес. У том смислу, приликом разматрања ове појаве треба узети у обзир дејство спољних субјеката (породичне, пријатељске, професионалне и друштвене везе) и њихову способност да утичу на службеника који се налази у сукобу интереса да донесе одлуке у њиховом интересу.

Када се говори о *сукобу* као другој компоненти обично се мисли на конфликт између непристрасног или расуђивања у јавном интересу, са једне стране и нечега што можедопринети да такво расуђивање функционише каозахтевана улога. Чињеница је да сукоб постаје изванредан када се лични интереси не покlope са обавезом служењајавном интересу. Стога, сваки носилац јавне функције би, док обавља службену дужност, требао своје личне интересе подредити јавним интересима, јер се у супротном може лако наћи у сукобу интереса. При том је важно имати у виду да

---

³ Чл. 2 Закона о Агенцији за борбу против корупције, Службени гласник Републике Србије, бр. 97/2008 и 53/2010.

„сукоб“ не постоји само онда када је јавни интерес угрожен већ и када постоји извесност таквог исхода.

Сукоб интереса се посебно актуелизује у контексту рада полиције. Наиме, због специфичне улоге (надлежности, функције) коју обављају припадници полиције се често налазе у позицији у којој је угрожена њихова непристрасност и објективност у доношењу одлука. Оваква позиција их доводи у озбиљно искушење, стављајући њихов интегритет и поштење на посебан испит. Свакако једна од најиндикативнијих околности која производи овај конфликт јесте тзв. „**спољно запослење**“ (енг. *outside employment*) -- укључује полицајца који обично након истека радног времена на званичном послу, ради за другог (приватног) послодавца.

У зависности од својих вештина, знања и способности полицијски службеници могу да траже различите допунске послове. Извесно је, међутим, да ову појаву треба разматрати преваходно у контексту процеса „приватизације послова безбедности“. Будући да ови послови представљају основ полицијске професије и да су за њихово извршење оспособљени полицијски службеници су веома тражени на све развијенијем приватном тржишту безбедности. Истражујући овакве појаве на подручју САД Рејс је открио три модела комерцијалног ангажовања полицајца: 1) полицајац сам проналази додатни посао и директно наплаћује свој рад; 2) полицијски синдикати координирају додатне послове и 3) полицијски одсек склапа уговоре са приватним организацијама одакле добија хонорар за исплату полицајца (Reiss, 1988:13).

Иако могућност допунског рада полиције има интересантне импликације у социологији полицијског деловања, не смемо заборавити да је ангажовање државне полиције у приватне сврхе повезано са низом концептуалних и практичних проблема. Кључна брига у вези са „спољним запослењем“ није посао сам по себи него исход овакве праксе, односно бојазан да се дужност, верност и приврженост додатном послу могу сукобити са дужностима полицајца. Поред тога, додатно запослење може имати потенцијално негативан утицај на перцепцију јавности о интегритету полиције, који је повезан са веровањем грађана да полицајци треба да обављају своју дужност на непристрасан начин. Наиме, када полицајац „служи двојници господара“, чланови јавности могу разу-

мљиво поставити питање којим и чијим интересима полицајци дају приоритет.

Спољно запослење припадника полиције представља нарочит проблем уколико се такве услуге пружају лицима из криминалне средине. Јавна је тајна да се и појединци из српске полиције ангажују као лично обезбеђење лица које можемо окарактерисати као људе са „оне стране закона“.⁴ С тим у вези Ћирић упозорава како ова ситуација може попримити апсурдне облике: „Пре подне, док су на својој редовној дужности, полицајци прикупљају доказе и одговарајућа сазнања о криминалцима, а поподне у своје слободно време, ти исти полицајци остварују своје допунске приходе тако што штите и чувају те исте криминалце“ (Ћирић, 2005:40). Неспорно је да се у овој ситуацији ради о сукобу интереса, али који лако може прерасти у корупцију, будући да криминалци за пружање различитих услуга увек могу платити полицајцима знатно више, него што им држава плаћа за откривање и хапшење тих истих криминалаца.

Чак и ако се изузме ова екстремна ситуација, приликом разматрања могућности ангажовања припадника полиције у приватне сврхе неопходно је одговорити на многобројна питања. као нпр.: 1) коме је полицајац одговоран у раду, полицијској организацији или приватном послодавцу; 2) пред ким одговара уколико направи преступ у току приватног рада; 3) треба ли полицијска организација плаћати службеника који је наболовању услед повреда насталих док је пружао услуге у приватне сврхе; 4) уколико у току обављања приватног задатка примети криминалну активност, да ли је приоритет полицајца да настави са заштитом приватног објекта или да поступи према обавезама на којег упућује заклетва.⁵

Ситуација с којом се полицијски службеник сасвим вероватно може сусрести у раду и која га може веома лако довести у

---

⁴Више о томе: Davidović D., (2004). Jedan osvrt na privatni polising u Srbiji, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 42(3): 165–181; З. Кесић, (2016). *Криминалошки аспекти прекорачења и злоупотребе полицијских овлашћења* – докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд.

⁵Више о томе: Kesić Z., (2009). *Privatni sektor u kontroli kriminaliteta*, Beograd, str. 70-73.

сукоб интереса произлази из **личне везе** са извором појединачног интереса. Тачније, одређене личне везе могу створити сукоб интереса, али и прилику за кршењеслужбених дужности, уколико оне обезбеђују мотивацију припаднику полиције да службени положај користи како би се фаворизовала нека особа или да би се превидело или неадекватно контролисало њено кршење закона. И у овом случају посебно проблематичним сматрају се блиске везе полицајца са особама које се перманентно баве илегалним активностима, јер овакве везе представљају инхеретан сукоб интереса из безбедносних разлога. Поред тога, стварање негативног имиџа полиције у јавности остваривањем оваквих веза није ништа мањи проблем, посебно ако је дружење са таквим особама јавно познато. Међутим, за разлику од ових ситуација, у пракси су ипак много чешћи случајевима у којима је носилац интереса близак рођак или пријатељ полицајца. При том, будући да је ова веза много приснија и природнија, од рецимо везе која постоји између полицајца и лица из криминалне средине, самим тим је и сукоб интереса у овој ситуацији извеснији, али и злоупотребе које произлазе из тог сукоба.

Важно је имати у виду да сукоб интереса, сам по себи, није толико проблематичан колико то могу бити последице које произилазе из њега. Уколико припадник полиције, налазећи се у сукобу интереса, доноси одлуке, стављајући при том своје личне или интересе неке друге особе испред јавних интереса, на чије поштовања се иначе обавезао полагањем службене заклетве, он у најмању руку може бити окарактерисан као себичан, необјективан и пристрасан. Међутим, он из тог сукоба може изаћи и као непоштен и корумпиран, посебно уколико је резултат праћен остварењем финансијског интереса.

Како би се направила јасна разлика између проблематичних *ситуација* и проблематичних *акција* у литератури се скреће пажња на две категорије: 1) *Сукоб интереса* постоји када се лични интереси полицајца или интереси њему блиских лица сукобљавају са службеним дужностима, или пак утичу да се службене функције врше на незаинтересован начин; 2) *Прекршај сукоба интереса* –штетна дела која резултирају из сукоба интереса и обавезе да полицијска дужност остане непристрасна (Davids, 2008:37).

Ова појмовна дистинкција нам омогућава разликовање сукоба интереса *per se* и штетних дела који проистичу из таквог сукоба. Строго говорећи, сукоби интереса не представљају акције које стварају штетна дела, већ ситуације које повећавају ризик од штетених дела, јер пружају могућност за њихово извршење. Кад год полицајац прави неки службени избор или предузима службену акцију која ставља личне интересе испред службених или јавних интереса, сукоб интереса се *може* манифестовати у занемаривању дужности или злоупотреби службене позиције.

У том смислу, однос између сукоба интереса и прекршаја сукоба интереса можемо тумачити као однос узрока и последице. Сходно томе, сукоб интереса можемо посматрати као „предворје“ за корупцију, односно амбијент који погодује настанку и развоју коруптивних односа. То даље имплицира закључачкако решавање сукоба интереса у раду полиције представља један од начина за елиминисање могућности извршења великог броја штетних дела припадника полиције, а посебно коруптивног понашања

Класична корупција и „корупција процеса“

Још једна карактеристична појава која се бележи у раду полиције, а чији назив ствара опречна мишљења и додатно компликује тумачење ионако сложеног појма корупције јесте тзв. „корупција процеса“ (енг. *processcorruption*). Према једном од схватања ова појава представља „свако нарушавање законских процедура и правила кривичног поступка извршено од стране припадника полиције у циљу 'мењања тока правде', обично како би се 'обезбедила' осуда конкретног лица“ (Prenzler, 2009:16).

Кључна разлика између ових и поступака окарактерисаних као „класична корупција“ садржана је у мотиву који покреће полицијске службенике да крше закон и правила службе -- док је код класичне корупције пресудан мотив користољубља, код „корупције процеса“ се прописи превасходно крше да би се остварила полицијска улога (нпр. да би се сузбио криминалитет). Имајући у виду „племенитост“ намере која се крије иза ових

полицијских престапа неки аутори их називају и „корупцијом племенитог повода“ (енг. *corruption of noble cause*).⁶

Овде је важно подсетити да је готово најважнија вредност која мобилише полицајце оличена у „племенитом поводу“, односно остварењу племенитог циља. Полицајци, наиме, осећају моралну обавезу да од света створе безбедније место за живот, што је иначе уско повезано са суштином полицијског посла. Оваква логика, међутим, може код припадника полиције развити уверење како су неки циљеви толико важни да су сва средства дозвољена како би се они постигли или како објашњава Бејли: „Посвећеност мисији да 'служе и штите' доводи полицајце у искушење да крше закон како би служили већем интересу природне правде“ (Bauley, 2002:135). То даље имплицира закључак да „корупција племенитог повода“ налази своју примену у максими „циљ оправдава средство“-- циљ је етички исправан и полицајци се осећају обавезним да га испуне, али им легитимна средства отежавају постизање тог циља. Иначе, ова појава је у литератури позната као „синдром Прљавог Харија“ (енг. *Dirty Harry syndrom*).⁷

Због специфичне мотивације „корупција процеса“ проналази снажно упориште у полицијској субкултури, где изражена посвећеност племенитом циљу олакшава рационализацију конкретних престапа. Податак из једног истраживања спроведеног у САД, а по коме би само 28% полицајаца пријавило колегу за лажно сведочење, довољно говори да је подршка за кривоклетство културни феномен (Crank, 2004:295). При том, међу полицајцима посебно поштовање уживају они појединци који показују способност „прављења случаја“ (енг. *making the case*) – да манипулацијом, подметањем или лажирањем доказа обезбеде осуду, пре

---

⁶ Више о томе: Crank J., Caldero M., (2010). *Police Ethics: The Corruption of Noble Cause*, Cincinnati.

⁷ Више о томе: Кесић З., (2011). *Узроци и последице полицијског синдрома 'Прљавог Харија'* – у: Супростављање савременом организованом криминалу и тероризму – књига II (ур. С. Мијалковић), Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2011, стр. 187-204.

свега за извршиоце тежих кривичних дела, а да при том не буду откривени.⁸

Сагледавању разлика између класичне и „корупције процеса“ треба додати запажање неких аутора „да су полицајци психолошки припремљени за 'корупцију процеса', а тек потом увучени у њу, јер још током обуке усвајају моралне вредности које имплицитно подржавају овај вид понашања“ (Crank, Caldero, 2010:138). Са друге стране, код „класичне корупције“ смер је најчешће обрнут, будући да се спремност на такво понашање углавном развија током рада у полицији, обично након одређеног периода привикавања на радно окружење.

Будући да је реч о суштински различитим поступцима коришћење израза „корупција“ у контексту тзв. „корупције процеса“ је прилично дискутабилно. Конкретно, Сања Кутњак-Ивковић сматра да ове активности не би требало укључивати у дефиницију корупције, и то из следећих разлога: за разлику од корупције мотивисане постизањем личне добити, „корупција процеса“ може представљати резултат притиска заједнице, политике одељења и одобравања такве праксе; иако кршење нечијих уставних права, мотивисано постизањем „више правде“, може имати веома озбиљне последице, злоупотреба службене дужности у циљу постизања личне добити укључује нешто што је само по себи девијантније (Kutnjak-Ivković, 2005:29).

Не треба, међутим, изгубити из вида да и „корупција процеса“ заправо може бити мотивисана „духом корупције“, посебно ако се сложимо са тврдњом да се „у средишту корупције налази више морални него правни проблем“ (Kleinig, 1996:166). Овде такође треба узети у обзир да остваривање племенитог циља не мора нужно бити једини мотив који покреће полицајца на овакво понашање. Заправо, мотиви или намере се могу лако

---

⁸ Илустрације ради, пракса „прављења“ или „јачања“ конкретног случаја, односно „обезбеђење“ осуде и што дуже затворске казне за лице осумњичено за кријумчарење и препородају наркотика везује се за две противправне радње: • подметање (енг. *flaking*) - одређена количина наркотика се подмеће приликом претреса (лица, возила, објекта); • додавање (енг. *padding*) - након лишавања слободе на већ конфисковану количину дроге се додаје одређена количина наркотика или се пак повећа квалитет заплетење супстанце тако што се у њу додаје чиста дрога (Manning, Redlinger, 1986:54).

помешати, јер како упозоравају неки аутори: „полицајац може слагати да следи вредан циљ, а да заправо има зле намере према осумњиченом или лично непоштовање према законима и политикама, које се примењују у раду полиције“ (Alpert, Noble, 2009:244).

Постоји, дакле, вероватноћа да под окриљем „племените“ намере полицајац скрије неки други, пресудан мотив којим се руководи приликом одлучивања да прекрши прописе - на пример да се освети некој особи, па чак и да оствари материјалну корист. Подсећамо да припадници полиције делују под притиском продуктивности, а да се при том њихова мотивација често подстиче награђивањем кроз повећање плате, стимулације, унапређења итд. Руковођени логиком „више пријава, веће привилегије“ полицајци се могу лако одлучити да „ојачају“ случајевена којима раде кроз различите облике злоупотреба како би под велом „племенитог повода“ остварили и личну корист.

Полицајци се, међутим, понекад могу одлучити на примену „прљавих“ метода (нпр. фалсификовање извештаја, лажно сведочење), такође ради остварења личне користи, али овог пута мењајући ток правде у потпуно другом правцу -- „слабећи“ конкретне случајеве и штитећи тиме нечију илегалну активност. Ако је овакав поступак праћеностварењем одређене надокнаде тада он представља класичну корупцију.

Могућност мешања мотива дала је повод неким ауторима да у својим радовима изврше термилошке корекције. Панч конкретно, поред „корупције процеса“, у литературу уводи и појам „ратоборне корупције“, коју са претходним обликом повезују коришћене методе, с тим што се за разлику од „корупције процеса“, којом се може остварити и лични интерес (нпр. „ослабити“ неки случај за одређену надокнаду), иза „ратоборне корупције“ искључиво крију напори за остваривањем резултата у супростављању криминалитету, посебно његовим најтежим облицима (Punch, 2009:29).

Упркос додирним тачкама класичне и „корупције процеса“ њихове међусобне разлике су ипак такве да ове појаве није препоручљиво сагледавати у оквиру јединственог појма корупције. Међутим, да би се то и учинило потребно је појам „корупције процеса“ заменити адекватнијим изразом. Као једно од

могућих решења предлажемо израз **полицијске обмане** (енг. *police deception*), а као оправдање за то наводимо чињеницу да се иза већине поступака окарактерисаних као „корупција процеса“ (подметање доказа, провоцирање дела, давање лажних обећања, лажна сведочења итд.) заправо крије манипулација којом се остали актери процеса настоје довести или одржавати у заблуди.

При том, жртве таквих поступака најчешће бивају појединци над којима се врши контрола или обрада, односно лица осумњичена за извршење кривичног дела.⁹ Међутим, полицијски службеници се могу служити обманом и у односу са тужиоцима и судијама задуженим за истрагу и процес доказивања конкретног кривичног дела, и то најчешће кроз подношење лажних извештаја или лажно сведочење. Оваквим поступцима се обично прибегава када се настоје „прикрити“ чињенице да су докази прикупљени на незаконит начин. Баркер тврди како је у САД лажно сведочење полицајца на суду веома раширена појава, потврђујући то резултатима истраживања по којима је 23% анкетираних полицајца бар једном у каријери лагало на суду (Crank, 2004:295).

Иако се у остварењу конкретног циља тежи прибегавању што перфидинијих метода, не треба изгубити из вида чињеницу да формални процес може бити нарушен поступцима потпуно другачије природе од обмане. Примера ради, признање осумњиченог не мора бити добијено на преваран начин, већ може бити изнуђено уз примену физичке силе. Посматрана чак и у контексту тзв. „корупције процеса“, овако употребљена сила свакако не

---

⁹ Илустрације ради, како бидошлидо признања кривичног дела полицајци током саслушања осумњиченог могу прибећи разним облицима обмане: 1) не саопштавају осумњиченом праве разлоге испитивања; 2) саопштава му се да постоји сведок или неки други доказ који га „повезује“ са кривичним делом; 3) даје му се нека врста обећања које се касније може порећи или изменити (Roberg, Crank, Kuykendall, 2004:389). Додуше, како пракса показује, осумњичени су често вољни да признају извршење кривичног дела ако би на тај начин нешто могли добити заузврат – једноставно, они траже неко обећање.“ (Милић, 2005:121). Но, и поред тога, прилично је дискутабилна Сколникова тврдња да је „обмана неизбежно повезана са саслушањем осумњичених лица, а посебно да је ефикасност саслушања упитна без неких облика обмане.“ (Skolnick, 1986:134).

представља полицијску обману, али ни класично коруптивно понашање.

Стога се логично намеће питање који термин употребити, а да њиме обухватимо сва противправна понашања полицијских службеника из ове групе – која су истоврсног мотива, али суштински различите природе. Трагајући за адекватним изразом не смемо заборавити да је овде реч о понашањима где полицијски службеници свесно и намерно крше прописе којима се регулише полицијска дужност и начин поступања, односно да предузимају активности на које немају законско право. У том смислу је несумњиво реч о злоупотреби полицијских овлашћења. Додамо ли томе чињеницу да су полицајци у већини оваквих случајева мотивисани на кршење прописа „племенитим поводом“ онда би се формулација „злоупотребе племенитог повода“ могла чинити добрим избором.

На послетку желимо истаћи да, упркос доброј намери и племенитости постављеног циља, средства која полицајци овом приликом користе „не приличе“ људима који требају бити оличење владавине права и симбол правне државе. Сходно томе, као адекватна замена изразу „корупција процеса“ могла би послужити и формулација **недолично понашање племенитог повода** (енг. *noble cause misbehavior*), а која је иначе већ заступљена у литератури (Bailey, 2002:135).

Закључак

Увидом у бројне стране и домаће изворе установљено је да у свету тренутно не постоји јединствено одређење појма „полицијске корупције“. То међутим и не треба да нас чуди будући да сагласност мишљења није постигнута ни у погледу значења општег појма корупције, због чега у литератури наилазимо на веома разноврсна тумачења ове појаве.¹⁰ Извесно је

¹⁰ Више о томе: Maljević A., et al. (2006). *Otvoreno o policiji i korupciji*, Sarajevo; Датзер Д., (2007). *Појам корупције у полицији*, Наука – Безбедност – Полиција, год. 12(2): 97-107; Ćirić J., et al. (2010). *Korupcija – problemi i prevazilaženje problema*, Beograd; Нинчић Ж., (2011). Корупција и реаговање државе, *Безбедност* 53(3): 125-147; Кесић З., (2012). Теоријско дефинисање корупције у полицији, *Безбедност* 54(2): 134-150; Đorđević S., (2014). *Procena korupcije u policiji u Srbiji*, Beograd.

да су нека од њих унела приличне забуне у схватању корупције, где пре свега мислимо на дефиниције које се базирају на екстензивном тумачењу корупције, сматрајући је пре свега, људском поквареношћу. Тиме заступници оваквих схватања у корупцију сврставају и понашања за која је прилично дискутабилно да ли их сматрати корупцијом у нормативном (правном, конвенционалном) значењу.¹¹

За потребе овог рада ми смо издвојили и независно сагледали две појаве које, упркос њиховој блискости са корупцијом, не би требало сврставати под овај појам. Конкретно, када је реч о односу између сукоба интереса и корупције, важно је истаћи да јасна дистинкција између ове две појаве омогућава разликовање сукоба интереса *per se* и штетних дела који проистичу из таквог сукоба. Строго говорећи, сукоби интереса не представљају акције које стварају штетна дела, већ ситуације које повећавају ризик од штетних дела, јер пружају могућност за њихово извршење. У том смислу, однос између сукоба интереса и корупције можемо тумачити као однос узрока и последице. Тачније, сукоб интереса можемо посматрати као „предворје“ за корупцију, односно амбијент који погодује настанку и развоју коруптивних односа.

Када говоримо о односу између „класичне“ корупције и корупције процеса, треба пре свега имати у виду мотивацију која покреће полицијског службеника да крши прописе и правила службе. Па тако, док је код класичне корупције пресудан мотив користољубља, код „корупције процеса“ се прописи превасходно крше да би се остварила полицијска улога (нпр. да би се сузбио криминалитет). Имајући у виду „племенитост“ намере која се крије иза ових полицијских преступа неки аутори их називају и „корупцијом племенитог повода“. Међутим, како би се избегла забуна у тумачењу ове појаве важно је извршити и њену

---

¹¹ Више о томе: Roebuck J., Barker T., (1974): *A Typology of Police Corruption*, *Social Problems*, 21(3): 423-437; Prenzler T., (2009). *Police Corruption – Preventing Misconduct and Maintaining Integrity*, Boca Raton; Punch, M. (2009). *Police Corruption – Deviance, Reform and Accountability in policing*, London.

терминолошку корекцију, те као једно од решења предлагемо формулацију „злоупотреба племенитог повода“.

На послетку желимо истаћи да упркос томе што поменуте појаве не представљају „класичну корупцију“, оне заслужују детаљнију анализу, али у оквиру засебних група полицијских девијација, јер је само на тај начин могуће спознати и детаљније сагледати њихове бројне карактеристике и специфичности, а уједно и растеретити ионако комплексан појам какав је корупција.

Литература

1. Alpert, G.P., Noble, J. (2009). *Lies, True Lies, and Conscious Deception: Police Officers and the Truth*, Police Quarterly Vol. 12 Issue 2, pp. 237-254.
2. Bayley, D., (2002). *Law Enforcement and the Rule of Law: Is There a Tradeoff?*, Criminology & Public Policy, Vol. 2. Issue 1, pp. 133-154.
3. Crank, J., (2004). *Understanding Police Culture – second edition*, Cincinnati.
4. Crank, J., Caldero, M. (2010). *Police Ethics: The Corruption of Noble Cause*, Cincinnati.
5. Ћирић, Ј., (2005). Сукоб интереса и полиција, *НБП - Наука, Безбедност, Полиција* 10(1): 25-50.
6. Ћирић, Ј., et al., (2010). *Korupcija – problemi i prevazilaženje problema*, Beograd.
7. Датзер, Д., (2007). Појам корупције у полицији, *Наука – Безбедност – Полиција* 12(2): 97-107.
8. Davidović D., (2004). Jedan osvrt na privatni polising u Srbiji, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 42(3): 165–181.
9. Davids, C., (2008). *Conflict of interest in policing*, London.
10. Ђорђевић, S., (2014). *Procena korupcije u policiji u Srbiji*, Beograd.
11. Kesić, Z.(2009). *Privatni sektor u kontroli kriminaliteta*, Beograd.
12. Кесић, З. (2011). *Узроци и последице полицијског синдрома 'Прљавог Харија – у: „Супростављање савременом организованом криминалу и тероризму – књига II“ (ур. Мијалковић С.), Криминалистичко-полицијска академија, Београд, стр. 187-204.*

13. Кесић, З., (2012). Теоријско дефинисање корупције у полицији, *Безбедност*, 54(2): 134-150.
14. Кесић, З., (2013). Preispitivanje dometa pojedinih metodoloških pristupa u postupku naučnog istraživanja korupcije u policije, *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 18(2): 107-124.
15. Кесић, З., (2016). Криминолошки аспекти прекорачења и злоупотребе полицијских овлашћења – докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд.
16. Kleinig, J., (1996), *The Ethics of Policing*, New York.
17. Kutnjak-Ivković, S. (2005). *Fallen Blue Knights: Controlling Police corruption*, New York.
18. Маљевић, А. et al. (2006). *Otvoreno o policiji i korupciji*, Sarajevo.
19. Manning, P., Redlinger, L. (1986). Invitational Edges of Corruption: Some Consequences of Narcotic Law Enforcement –in: *Police Deviance* (eds. T. Barker, D. Carter) Cincinnati, pp. 40-65.
20. Милић, Н., (2005). Дозвољени и недозвољени притисак на осумњиченог током процеса саслушања, *НБП - Наука, Безбедност, Полиција*, 10(1): 115-132.
21. Нинчић, Ж., (2011). Корупција и реаговање државе, *Безбедност*, 53(3): 125-147.
22. Prenzler, T., (2009). *Police Corruption – Preventing Misconduct and Maintaining Integrity*, Boca Raton.
23. Punch, M., (2009), *Police Corruption – Deviance, Reform and Accountability in policing*, London.
24. Reiss A. J., (1988). *Private Employment of Public Police*, Washington.
25. Roberg, R., Crank, J., Kuykendall, J., (2004). *Policija i društvo* (orig.: *Police and Society – second edition*, New York, 2000, prevod: Dalibegović M.), Sarajevo.
26. Roebuck, J., Barker, T., (1974). *A Typology of Police Corruption*, *Social Problems*, 21(3): 423-437.
27. Skolnick, J., (1986). *Deception by Police* –in: *Police Deviance* (eds. Barker T., Carter D.) Cincinnati, pp. 120-146.
28. *Закон о Агенцији за борбу против корупције*, Службени гласник Републике Србије, бр. 97/2008 и 53/2010.

Distinction between corrupt behavior and similar phenomena as a contribution to defining corruption in the police

***Abstract:** It is known that to define the object of research is the first and indispensable step on the road to a more objective indicators of the studied phenomena. Specifically, precise and unambiguous definition is one of the key preconditions for success of the research. However, anyone who chooses police corruption as the subject of his research will encounter, at the very outset, the problem of how to define the phenomenon which he intends to investigate. The reason for this is the fact that corruption in general, and thus the "police corruption", is interpreted in very different ways. As a result, it is obvious that the literature designates as police corruptions a wide range of behaviors and even phenomena of significantly different nature, such as violent behavior, for example. Such behavior is admittedly much easier to separate from corruption and to look into independently, whereas it is much harder to do so in case of practices which are very close to corruption, especially as some of them are referred to as being corrupt. In this sense, two phenomena appear to be particularly indicative - conflicts of interest and process corruption. The tendency of the author is to - as part of this study - examine the characteristics of these two phenomena and their relationship with corruption, trying in this way to contribute to finding the most precise definition of "police corruption".*

Keywords: police, corruption, definition, conflict of interest, process corruption

Prof. dr *Nebojša BOJANIĆ**

Doc. dr *Dina BAJRAKTAREVIĆ PAJEVIĆ***

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije
Univerziteta u Sarajevu

doi:10.5937/bezbednost1701078B

UDK: 340.66:346.543 (497.6)

Pregledni naučni rad

Primljen: 23.5.2016.

Revizija: 29.12.2016.

Revizija: 13.3.2017.

Datum prihvatanja: 30.5.2017.

Uvođenje sistema kontrole kvaliteta kriminalističkih vještačenja u Bosni i Hercegovini

***Apstrakt:** Predmet rada je prezentacija pojedinih segmenata oblasti upravljanja sistemom kontrole kvaliteta kriminalističkih vještačenja s ciljem da se ukaže na nužnost njihove implementacije u Bosni i Hercegovini (BiH). Kroz prikaz evolutivnog procesa uspostave standarda ISO 17025, analizu uslova njegovog nastanka i ključnih povezanih pojmova, te iznošenje niza složenih argumenata, autori zagovaraju implementaciju ovog standarda u savremenoj praksi kriminalističkih vještačenja institucija u BiH koje se bave tim poslovima. U samom radu posebna pažnja je posvećena analizi pojedinih aktivnosti koje treba izvršiti prilikom primjene ovog standarda, kao i neophodnosti uvođenja pozicije rukovodioca kontrole kvaliteta. Rad promoviše stajalište da će uspostava i provedba procesa akreditacije pružatelja forenzičkih usluga koji obavljaju kriminalistička vještačenja u BiH osigurati s jedne strane da se rezultati ovih tijela smatraju pouzdanim i međunarodno priznatim, a sa druge strane, ispuniće jednu od obaveza kojima se uvjetuje članstvo u Evropskoj uniji. U konačnici, autori smatraju da uvođenje sistema akreditacije po standardu ISO 17025 u najširem smislu značajno doprinosi i dokaznom postupku u cjelini, a u određenoj mjeri može*

---

* nbojanic@fkn.unsa.ba

** dbajraktarevic@fkn.unsa.ba

olakšati i postupak ocjene dokaza od strane pravosudnih institucija različitih nivoa u BiH.

Ključne riječi: kontrola kvaliteta, upravljanje kontrolom kvaliteta, akreditacija, ISO 17025.

Uvod

Osiguranja kvaliteta forenzičkih, odnosno kriminalističkih vještačenja¹ zasniva se na primjeni standarda ISO 17025 kao najvažnijeg pojedinačnog standarda za etaloniranje i ispitivanje laboratorija.² Danas se zahtijeva implementacija navedenog standarda u radu na laboratorijskim ispitivanjima. Akreditacija po ovom standardu je tehnička osposobljenost laboratorije da sprovodi ispitivanje. Institucija koja se bavi kriminalističkim vještačenjima mora proći proces ocjene nezavisnog stručnog tijela pod nadzorom lokalne državne institucije za standardizaciju, u svrhu sticanja akreditacije laboratorije.

U ovom trenutku u Bosni i Hercegovini (BiH) nijedna forenzička institucija nije u potpunosti usvojila standard ISO 17025, te su u praksi forenzička vještačenja u BiH podložna kritici, a laboratorijske aktivnosti mogu biti nepouzdate i nepriznate. Otklanjanje ovih nedostataka zahtijeva primjenu standarda ISO 17025. Tu je obavezu BiH preuzela potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Sporazum (član 70) predviđa da BiH osigura usklađivanje, propisanu primjenu i provođenje njenog postojećeg i budućeg zakonodavstva sa pravnom tekovinom Evropske unije (EU). Usklađivanje je započeto potpisivanjem Sporazuma i postepeno će se proširivati na sve elemente pravne tekovine Unije (Bajraktarević, 2011). BiH mora preuzeti rješenja koja nalažu poštivanje standarda ISO 17025 u obavljanju forenzičkih usluga koje obuhvaćaju

---

¹ Kriminalistička vještačenja u širem smislu su vještačenja koja se javljaju gotovo isključivo u kontekstu rada pravosuđa u vezi sa izvršenim krivičnim djelima, a u užem smislu se javljaju u okviru vještačenja relevantnih kriminalističkih tragova i predmeta krivičnog djela u identifikacijske svrhe (Modly, 1998).

² ISO/IEC 17025 prvi put se spominje 1999. od strane Međunarodne organizacije za standardizaciju (ISO) i Međunarodne elektrotehničke komisije (IEC), (Calibrate Inc./The Pipet People, 2014).

laboratorijske aktivnosti (*Okvirna odluka Vijeća 2009/905/PUP, 2009*).

O kontroli kvaliteta u forenzičkoj nauci

Prema definiciji Međunarodne organizacije za standarde (ISO) [ISO, 2016] kvalitet je sveukupnost činjenica i karakteristika koje sadrži jedan proizvod ili usluga, a koje se zasnivaju na mogućnosti tog proizvoda ili usluge da zadovolji navedene ili tražene potrebe (ISO 8402, 1986; White, 2004:10). Očuvanje ili kontrola kvaliteta su različite aktivnosti koje se provode radi ispunjenja zahtjeva kvaliteta propisanih za određeni proizvod ili uslugu u forenzičkoj nauci (npr. pribavljanje kontrolnih uzoraka u DNK analizi ili vođenje evidencije kod npr. mikroskopskog pregleda uzorka kose). Očuvanje, odnosno kontrola kvaliteta,³ u forenzičkoj nauci obuhvaća poštivanje procedura i protokola propisanih za korišćenje u forenzičkim analizama u cilju obezbjeđenja tačnosti, nesumnjivosti i pouzdanosti dobivenih podataka. Time su opisani temeljni principi koji obezbjeđuju snagu laboratorijskih mogućnosti. Osiguranje kontrole kvaliteta obuhvaća pojmove kao što su: politika laboratorije, dokumentovanje i dokumentacija, obuka, procedure validacije, metode itd. U ovom smislu sve što govori u prilog nesumnjivosti podataka ili laboratorijskih rezultata može biti dio kontrole kvaliteta.⁴

Kontrola i očuvanje kvaliteta često se koriste kao sinonimi. Njihovo značenje se razlikuje zavisno od izvora informacije, odnosno različitih vrsta aktivnosti. Pojam očuvanja kontrole kvaliteta pokriva cjelokupni sistem upravljanja dokazima, te pitanja obuke osoblja, njihove kvalifikacije i sl. Prema Lerner i Lerner (2005:567), ovim terminima pokrivaju se svi aspekti kvaliteta u forenzičkim istragama/vještačenjima. Očuvanje kvaliteta (QA) jeste sistem mjera

---

³ QA/QC (*Eng. quality assurance i quality control*).

⁴ Nacionalni institut za standarde i tehnologiju SAD (*Eng. National Institutes of Standard and Technology, NIST*) i Akreditacijsko tijelo Američkog udruženja direktora kriminalističkih laboratorija (*American Society of Crime Laboratory Accreditation Board, ASCLD*) publikovali su Uputstva za osiguranje kvaliteta/kontrolu kvaliteta. Mnoga profesionalna udruženja objavljuju ili preporučuju procedure ili uputstva koja mogu sadržavati dijelove koji se tiču kontrole kvaliteta (Bell, 2008:300).

koje garantuju korisniku proizvoda ili usluga da oni zadovoljavaju definisane standarde (Mozayani, Noziglia, 2011:96). Kontrola kvaliteta se odnosi na specifične načine primjene programa osiguranja kvaliteta. To uključuje sve aspekte rada laboratorija, dobru laboratorijsku praksu, odnosno uspostavljanje, vrednovanje i pouzdanost rada što, između ostalog, uključuje različite mjere (Inman, Rudin, 2001:228-229).

Period do uspostave primjene ISO standarda obilježava vlastito sprovođenje politike kontrole kvaliteta, koja se najčešće zasnivala na pravilima nauke i struke pojedinih oblasti vještačenja, etičkim normama, zakonskim i podzakonskim aktima, te vođenjima različitih evidencija. U većoj ili manjoj mjeri obuhvaćene su i neke od radnji koje su danas propisane ISO normama. Savremene norme precizno uređuju obaveze svake laboratorije i svake osobe unutar laboratorije u pogledu kontrole kvaliteta, te propisuju obaveze za osoblje laboratorije i upravljanje kvalitetom. Kroz provođenje ovih odredbi moguć je uvid u pravilnost pojedinog postupanja unutar laboratorije. Kroz primjenu ovog standarda uvodi se nezavisno, vanjsko tijelo koje treba nepristrasno da cijeni radne procese laboratorije. Faktori koji doprinose osiguranju kvaliteta u forenzičkoj nauci moraju biti posmatrani kao jedinstvo subjekata koji utiču na: način prikupljanja i rukovanja uzorcima, dokumentovanje lanca dokaza, tehnike ispitivanja, primijenjenu metodu istraživanja, način pisanja izvještaja i svjedočenje na sudu, sudski postupak i obuku vještaka. Ispravno korištenje forenzičkih metoda omogućava sudu lakši put do istine bez saradnje sa svjedocima ili sa minimalnom zavisnošću od njihovih iskaza (Levy, Bergman, Frank, 1999:253).

Budući da sistem kvaliteta obuhvata organizacijsku strukturu, odgovornosti, postupke, procese i sredstva za provođenje upravljanja kvalitetom, u forenzičkoj laboratoriji se to odnosi na ukupne osobine i aktivnosti laboratorije kako bi se obezbjedila preciznosti u radu i dobili kvalitetni rezultati (Brener, 2004:215). Jedan od ciljeva uspostave sistema kontrole kvaliteta je upoznavanje krajnjeg korisnika usluga forenzičke laboratorije u potpunosti sa načinom i procedurom pribavljanja i ispitivanja materijala za vještačenje. Za to je neophodna interna i eksterna kontrola. Sistem kontrole kvaliteta mora uključiti odgovornost svakog pojedinca u postupku rada na predmetu vještačenja, kako bi se održao lanac odgovornosti. Ovo se može odnositi i na materijal koji se koristi za pakovanje i označavanje

predmeta i tragova (važno je da je taj materijal proizveden po jasnim standardima uspostavljenim kontrolom kvaliteta, naročito kada se radi o predmetima koji mogu sadržavati minimum količine spornog materijala – npr. DNA).

Prihvatanje dokaza uslovljeno je primjenom i provođenjem postavljenih standarda. Njihova primjena počinje praktično od pretrage lica mjesta do svjedočenja na sudu. Kroz standardizovano postupanje krajnji korisnik rezultata vještačenja – sud, na osnovu prezentovanog u postupku može zaključivati ne samo o identitetu svake karike u lancu, već i o načinu njegovog djelovanja. Svrha uspostavljene kontrole kvaliteta prevazilazi cilj spoznajnog značaja za sud, te se snažno odražava i na znanje svakog učesnika u postupku. Zbog prirode postupka kontrole kvaliteta vještačenja neophodno je da njim rukovodi posebno obučena osoba – rukovodilac (menadžer kontrole kvaliteta), a u slučaju da to nije moguće, osoba koja bi, pored drugih radnih zadataka, obavljala i ovaj posao.

Ovaj stav potvrđuje istraživanje Univerziteta La Verne u Kaliforniji, SAD, po kojem sudije, *inter alia*, očekuju da su održavanje i kontrola kvaliteta u laboratorijama uobičajeni (Cavanaugh, 2010:94).

U prilog navedenom su okolnosti gdje naučni dokazi postaju sve značajniji i zastupljeniji u radu krivičnog pravosuđa.⁵ Prema Ireland i Beaumont (2015), Vodineliću (1985, 1989 i 1990), Osterburgu i Wardu (2007), Saferstainu, (1998), Hagan i Winston Bertani (1999), prihvatanje ovih dokaza u krivičnom postupku uslovljeno je nužnost uspostave standardizacije u postupanju sa njima. Stoga, i forenzičke laboratorije čiji stručnjaci se pojavljuju u sudskom postupku radi ekspertskog svjedočenja o naučnim dokazima, obuhvaćaju postupak standardizacije i sertifikacije. Dakle, kada se ima u vidu uspostava sistema kvaliteta u forenzičkim laboratorijama, samo jedan njegov aspekt je definisanje preciznih procedura u postupanju sa

---

⁵ Prema Modlyju (1998:490), u dokazivanju se ne može izbjeći subjektivni momenat. Mada, kriminalistička tehnika, svojim naučno utemeljenim metodama i sredstvima na određeni način ograničava slobodnu ocjenu dokaza vještačenjem, primjena tog načela nije ugrožena, jer se naučnim objektivnim metodama kriminalističke identifikacije utvrđuju samo kauzalne činjenice svakog konkretnog slučaja, dok povezivanje tih činjenica u sistem dokaza ostaje predmet slobodnog sudijskog uvjerenja. Kod ocjene materijalnih dokaza, pored logičke ocjene dokaza vrši se i *tehničko ispitivanje dokaza* primjenom naučnih i tehničkih metoda za iznalaženje dokaza i ocjenu njihove dokazne vrijednosti.

materijalnim dokazima da bi se osigurala njihova validnost u sudskom postupku (Korajlić, 2012:328).

Uspostavom kontrole kvaliteta unapređuje se postupak ocjene dokaza. Dokaz vještačenjem treba cijeliti u odnosu na druge raspoložive dokaze, pri čemu tijelo postupka ispituje (Pavišić, Modly, 1999:303; Modly, 1998):

1. koliko je vještak poštivao odredbe zakona o krivičnom postupku u toku vještačenja;
2. kreće li se iskaz vještaka u granicama specijalnosti vještaka;
3. da li su činjenice koje vještak uzima kao polaznu osnovu svojih istraživanja i zaključaka objektivno utvrđene i postoje li druge značajne činjenice o kojima vještak nije vodio računa;
4. autentičnost predmeta vještačenja, podobnost i dovoljnost materijala po opsegu i kvalitetu za dobijanje pravilnog zaključka;
5. da li su metode koje je vještak primijenio i opseg u kome je obavio vještačenje zadovoljavajući;
6. usklađenost nalaza i mišljenja s drugim dokazima;
7. vrijednost zaključka o istovjetnosti, te je li jasan, razumljiv i logičan i s kojim stepenom sigurnosti je dat, postoje li kakve rezerve od strane vještaka itd.

Ocjena iskaza vještaka zasniva se na: provjeri stvarnog i procesnog fiksiranja činjenica; posrednoj provjeri stručnosti i podobnosti vještaka; provjeri metoda rada i provjeri usklađenosti iskaza vještaka s ostalim dokazima. Tijelo postupka mora utvrditi unutrašnje protivrječnosti između pojedinih dijelova mišljenja istih vještaka ili između mišljenja različitih vještaka po istom pitanju, te mora ispitati uzroke neslaganja, ocijeniti stepen uvjerljivosti i stvoriti sud o pravilnosti i nepravilnosti (Pavišić, Modly, 1999:303). Samo postojanje sistema kontrole kvaliteta tijelu postupka olakšava utvrđivanje, odnosno ocjenu prethodno navedenih elemenata koje po službenoj dužnosti ispituje.

Kvalitet se osigurava i izbjegavanjem potencijalnih grešaka. Osnovni koncept osiguranja kvaliteta je poduzimanje mjera smanjenja rizika upravljačkih i komunikacijskih problema. Pojedinaac u organizaciji može direktno ili indirektno uticati na kvalitet usluge. Odgovornost za kvalitet usluge proteže se kroz cijelu organizacionu strukturu, od rukovodioca do krajnjeg izvršioca svakog oblika

djelatnosti. Prema Chung-u (1999:6), sveobuhvatnost postupka osiguranja kvaliteta zahtijeva da svi učesnici organizacionog lanca moraju:

- znati svoje ovlasti: imati odgovarajuću organizacionu strukturu, jasne linije odgovornosti i komunikacije;
- znati svoje dužnosti: imati jasnu definiciju i opis dužnosti (matrica odgovornosti);
- znati šta rade: imati ispravne specifikacije i šeme;
- znati kako se radi: imati odgovarajuću obuku, odgovarajuće procedure, pristup potrebnim instrukcijama;
- željeti učiniti: imati odgovarajuću motivaciju;
- biti u mogućnosti to učiniti: imati odgovarajuće resurse, sredstva i materijal;
- znati kada je to urađeno na odgovarajući način: imati odgovarajuću kontrolu mjerenja ili ispitivanja krajnjeg proizvoda ili usluge;
- sačiniti zapisnik da je to učinjeno: voditi propisane evidencije i izdavati potrebne potvrde.

Primjena navedenih elementa shvaća se kao obaveza, sistematski postavljena i podložna odgovarajućim kontrolnim mehanizmima što neutrališe subjektivnost u ovom lancu.

Procedure kontrole kvaliteta u laboratoriji

Postupanje svake forenzičke laboratorije opredjeljuje poštivanje načela očuvanja integriteta dokaznog materijala. Svaka oblast vještačenja primjenjuje odgovarajuće procedure, ovisno od vrste vještačenja. U skladu sa ISO 17025 standardom koriste se standardne operativne procedure (tzv. SOP-ovi), precizno objašnjavajući svaku akreditovanu metodu u skladu sa standardom, te ostale neakreditovane metode koje se primenjuju u laboratoriji. U postupanju sa različitim vrstama materijala za vještačenje primjenjuju se opšti principi: prevencija kontaminacije; obezbjeđenje sigurnosti tragova putem adekvatnog evidentiranja svih osoba koje dolaze u doticaj sa tragovima i predmetima vještačenja; vođenje odgovarajućeg, detaljnog dnevnika vještačenja za svako provedeno ispitivanje; akreditacija forenzičke laboratorije. Među navedenim principima visok značaj pridaje se akreditaciji. Akreditacija forenzičke laboratorije je dobrovoljni

postupak ocjene sposobnosti laboratorije za provođenje standarda kontrole kvaliteta od strane neovisnog tijela. Kroz ovaj postupak se rukovođenje sistemom kvaliteta stvarno provjerava u realnim uslovima u cilju održavanja tehničkog znanja i poštovanja normi ISO/IEC 17025 (*What is ISO/IEC 17025? Why is it important?*, 2016). Preciznije, pod akreditacijom se podrazumijeva zvanično priznanje da je tijelo za ocjenu usklađenosti kompetentno da sprovodi aktivnosti ocjene usklađenosti sa međunarodno prihvaćenim pravilima. Razlika između akreditacije i sertifikacije je ta što akreditacija dokazuje kompetentnost za obavljanje određenih ispitivanja, mjerenja, sertifikacije ili inspekcije, a sertifikacijom se dobiva potvrda (sertifikat) o usklađenosti sistema upravljanja, proizvoda ili osoba sa određenim standardom ili tehničkom specifikacijom. Akreditovanje tijela za ocjenu usklađenosti u BiH provodi Institut za akreditaciju BiH (BATA).⁶ Dakle, akreditacija je postupak kojim tijelo za akreditaciju formalno priznaje sposobnost laboratorije za izvođenje specifičnih zadataka (Mozayani, Noziglia, 2011:94).

Osposobljavanje forenzičara i akreditacija agencija za forenzička vještačenja su važna potvrda kvaliteta, kao i indicija integriteta i kredibiliteta kojim forenzička naučna zajednica odmjerava samu sebe. S obzirom na važnost forenzičke nauke u pravnom sistemu, iznenađujuće je da odbrana rijetko smisljeno preispituje sertifikaciju eksperata i akreditaciju institucija, dok tužioci to često zahtijevaju od institucija od kojih im zavise rezultati njihovog rada. Premda sertifikati i akreditacija neće spriječiti greške, ukloniti lošu praksu, pogrešna tumačenja ili namjerne zloupotrebe, ipak će dovesti do smanjenja mogućih greški, te na taj način unaprijediti povjerenje u forenzičku nauku kako od strane pravosudnog sistema, tako i od javnosti u općem smislu (Weedn, 2010).

Standard ISO 17025

Do objave ISO normi (17025:1999), nisu postojali međunarodno prihvaćeni standardi za kontrolu kvaliteta laboratorija kao osnova za međunarodno priznatu akreditaciju. Akreditacija se

---

⁶ Oznaka standarda je BAS EN ISO/IEC 17025 i dokument nosi naziv *Opći zahtjevi za kompetentnost ispitnih i kalibracionih laboratorija*.

zasnivala na nacionalnim standardima (ako su oni postojali). No, postojao je značajan nivo uniformnosti između zahtjeva izraženih kroz različite standarde na osnovu vodiča ISO 25⁷, koje je trebalo da koriste lokalna tijela za standardizaciju u pripremi nacionalnih standarda. Cilj je bio što veća kompatibilnost nacionalnih standarda u skladu sa bilateralnim i multilateralnim sporazumima. Dokument, norme ISO 17025 svoj razvoj započinje kao revizija trećeg izdanja ISO priručnika 25. Tokom procesa revizije priručnik se transformiše u standard čime se nudi istinski međunarodni put za akreditaciju i veća usklađenost novog standarda ISO 17025 i postojećeg ISO 9001. Težilo se kreiranju logične veze novog sa postojećim standardom, pri čemu bi standard ISO 9001 bio glavni, dok bi ISO 17025 predstavljao specifičnu aplikaciju standarda laboratorija za ispitivanje i laboratorija za etaloniranje (UNIDO, 2009:1).

ISO 17025:1999 je usvojen krajem 1999, a na snagu je stupio 2000. godine, nakon što je prihvaćen kao nacionalni standard većine država svijeta. Posljednja revizija standarda bila je 2005. godine (ISO 17025:2005), bez značajnih promjena (temeljna promjena je u jačoj potrebi komunikacije i povratnih informacija sa korisnicima laboratorijskih usluga, te korištenje tih informacija u načinu upravljanja kvalitetom). Od maja 2007. godine koristi se isključivo ISO 17025:2005 (UNIDO, 2009:1).

Svrha ISO 17025 je davanje uputstava forenzičkim laboratorijama u vezi sa rukovođenjem kontrolom kvaliteta i tehničkim zahtjevima traženim u praksi i procedurama u radu, te se smatra tehničkom nadopunom standarda ISO 9000. Svaka organizacija koja ispunjava standarde ISO 17025 načelno ispunjava i zahtjeve ISO 9000. Krajnji korisnik treba biti zadovoljan. Primjenom navedenog standarda očekuje se potpuna uspostava sistema upravljanja kontrolom kvaliteta koji će potvrditi integritet načina nastanka dokaza vještačenjem, kako samog postupka vještačenja, tako i pisanog nalaza (na osnovu njega i unakrsnog ispitivanja vještaka) [White, 2004:10]. Ovaj standard sadrži zahtjeve koje moraju zadovoljiti laboratorije za ispitivanje i etaloniranje ukoliko žele dokazati da: provode sistem upravljanja, da

---

⁷ Dokument ISO vijeća za procjenu usklađenosti (CASCO-ISO Council Committee on Conformity Assessment) kao odgovor na zahtjev postavljen na zasjedanju ILAC-a, održanog u Aucklandu (New Zealand) u oktobru 1988.

su tehnički kompetentni i da su u stanju dati tehnički kompetentne rezultate (BAS, 2006:5).

U pogledu politike sistema kvaliteta ISO 17025 nameću se zahtjevi: politika i ciljevi sistema kvaliteta laboratorije moraju se odrediti u priručniku za kvalitet; sveobuhvatni ciljevi moraju se dokumentovati u izjavi o politici kvaliteta, a izjava o politici kvaliteta mora da se izda sa ovlašćenjem izvršnog voditelja laboratorije (načelnik). Izjava mora da sadrži barem (Ivanović et al., 2013):

- obavezu uprave laboratorije na dobru profesionalnu praksu i kvalitet ispitivanja i umjeravanja prilikom davanja usluga svojim korisnicima;
- izjavu uprave o normi za uslugu laboratorije;
- ciljeve sistema kvaliteta;
- zahtjev da su svi zaposleni koji se bave ispitivanjem i mjerenjem u laboratoriji dobro upoznati sa dokumentacijom o kvalitetu i primjenjuju njegovu politiku i postupke u svom radu;
- obaveze uprave laboratorije na kompatibilnost sa odgovarajućim međunarodnim normama.

Ključni segment primjene ovog standarda očituje se kroz tzv. tehničke zahtjeve pobliže opisane kroz standard koji se odnosi na osoblje, uslove smještaja i okolinu, metode ispitivanja i etaloniranja, validacije metoda, opremu, sljedivost mjerenja, uzorkovanje, način postupanja sa predmetima ispitivanja, osiguranje kvaliteta rezultata ispitivanja i etaloniranja i način izvještavanja o rezultatima.

Iako standard ISO 17025 predviđa cjelovitu akreditaciju laboratorije, u praksi se najčešće akreditiraju samo pojedine metode (unutar pojedinih oblasti vještačenja). Tijelo za akreditaciju formalnom izjavom ograničava se na konkretnu metodu, odnosno opremu koja se koristi u izvođenju te metode, akredituje laboratoriju u cjelini. U stvarnosti, akredituje se samo konkretna metoda i oprema. Stoga nije adekvatan termin akreditovana laboratorija, već bi tačan bio laboratorija akreditovana za primjenu specifične liste metoda. Dakle, laboratorija određuje obim metoda koje želi akreditovati. Pritom treba voditi računa da je nesvršishodno akreditirati metode koje se koriste manje od 12 puta godišnje (UNIDO, 2009:3), te da metode sa manjim obimom objektivnog sadržaja ne bi trebalo da budu akreditovane s obzirom da sadržaj unutar aplikacije nije moguće garantovati.

Komercijalne laboratorije za akreditaciju biraju isključivo metode koje imaju komercijalno opravdanje na godišnjem nivou.

Organizacija i upravljanje se provodi formalnim opisom unutar uputstva o upravljanju kvalitetom, a način upravljanja mora biti prikazan organizacionom šemom institucije. Upravljanje kontrolom kvaliteta mora biti definisano na svim nivoima (i generalno i individualno), te prikazano tzv. matricom odgovornosti, koja sadrži opise odgovornosti svih pojedinaca u lancu upravljanja i kontrole kvaliteta. Treba voditi računa da ova matrica odgovara stvarnim odgovornostima i pravima odlučivanja propisanim kroz stvarne nadležnosti pojedinaca na propisanim radnim mjestima kroz osnovnu organizacionu šemu institucije (npr. ne može se propisati odgovornost osobe za segment kontrole kvaliteta ako ta osoba nije referentna za donošenje odluka) [UNIDO, 2009:6].

Kod upravljanja kvalitetom treba sačiniti adekvatan opis organizacije i namjene laboratorije (organizacija, obim i djelokrug rada). To uključuje i pitanje vlasništva i mjesta laboratorije u ukupnoj organizacionoj strukturi institucije u okviru koje djeluje (ako laboratorija nije samostalan subjekt). To se prikazuje organizacionom šemom. Jedan od ciljeva standarda ISO 17025 je i izbjegavanje sukoba interesa, te se izradom organizacione šeme i o tome vodi računa. O tome treba više da govori priručnik o kontroli kvaliteta svake akreditovane laboratorije.⁸ Neophodno je primjenjivati i načelo o načinu prikupljanja podataka i načinu izvještavanja o analizama, što se može dodatno pojačati kroz izjavu da niko od osoblja laboratorije nema ovlasti da provodi radnje u suprotnosti sa ovim načelom.

Lakshy Management Consultant Pvt Ltd (2015) navodi brojne prednosti sistema ISO 17025 poput: nacionalne i međunarodne prepoznatljivosti; prepoznatljivosti tehničkih sposobnosti laboratorijskog osoblja; garancije korisnicima usluga da su rezultati obavljenih ispitivanja tehnički validirani; usporedivost u mjerenju; mogućnost da se donosioci odluka oslone na rezultate testiranja; unapređenje motivacije kod laboratorijskog osoblja; pružanje podrške u razvoju novih programa, smanjenje troškova itd. rezultirale su njegovoj primjeni u razvijenim pravnim sistemima. Vijeće EU je 2009.

---

⁸ *Priručnik kontrole kvaliteta (Quality manual)* sadrži načela kontrole kvaliteta, procedure i uobičajenu praksu određene organizacije (Mozayani, Noziglia, 2011:97).

donijelo Odluku (Okvirna odluka Vijeća 2009/905/PUP, 2009) o akreditaciji pružatelja forenzičkih usluga koji obavljaju laboratorijske aktivnosti, kojom se predviđa obavezna akreditacija po standardu ISO 17025 u pojedinim oblastima forenzičkih vještačenja (profil DNA i daktiloskopski podaci).⁹ Njenim donošenjem želi se osigurati međusobno priznanje laboratorijskih aktivnosti u državama članicama prema EN ISO/IEC 17025.¹⁰ Za ostvarenje navedenog cilja nacionalna akreditacijska tijela moraju akreditovati pružatelje laboratorijskih forenzičkih usluga u skladu sa EN ISO/IEC 17025.¹¹ Laboratorijske aktivnosti su sve mjere poduzete u laboratoriji pri lokalizaciji i pribavljanju tragova na predmetima, te pri pripremi, analizi i interpretaciji forenzičkih dokaza, radi davanja stručnog mišljenja ili razmjene forenzičkih dokaza.¹² Odluka tretira kao pružatelje forenzičkih usluga javne i privatne organizacije koje obavljaju forenzičke laboratorijske aktivnosti na zahtjev nadležnog tijela.¹³

Ovom odlukom države članice usklađivale su odredbe odluke u vezi s DNK profilima do 30. novembra 2013, a u vezi s daktiloskopskim podacima do 30. novembra 2015. godine. Isto tako, države članice bile su u obavezi da do 30. maja 2016. godine dostave Generalnom sekretarijatu Vijeća EU i Komisiji tekst odredbi unesenih rješenja iz ove Odluke u nacionalno zakonodavstvo. Komisija EU će do 1. jula 2018. godine podnijeti izvještaj Vijeću EU o provedenom, koje će do kraja 2018. ocijeniti u kojoj mjeri su države članice ispunile svoje obaveze u pogledu ove odluke.¹⁴

Upravljanje kontrolom kvaliteta – rukovodilac kontrole kvaliteta prema odredbama standarda ISO 17025

Upravljanje kontrolom kvaliteta je dio sveukupne funkcije upravljačke strukture koja određuje i provodi načela politike kvaliteta (Mozayani, Noziglia, 2011:97). Unutar organizacione strukture laboratorije, kroz opis poslova, važna je uspostava odgovornog tijela

⁹ Član 2, Okvirna odluka Vijeća 2009/905/PUP.

¹⁰ Članovi 1(1) i 5, Okvirna odluka Vijeća 2009/905/PUP.

¹¹ Član 1(2), Okvirna odluka Vijeća 2009/905/PUP.

¹² Član 3(1)(a), Okvirna odluka Vijeća 2009/905/PUP.

¹³ Član 3(1)(c), Okvirna odluka Vijeća 2009/905/PUP.

¹⁴ Član 7, Okvirna odluka Vijeća 2009/905/PUP.

za donošenje odluka o načelima upravljanja kontrolom kvaliteta i načinu korišćenja i obezbjeđenja resursa laboratorije. Obično je to vijeće rukovodilaca ili slično tijelo koje može imati finansijsku samostalnost, te prihvata i koristi načela propisana u priručniku o kontroli kvaliteta.

Naročito je važna uloga rukovodioca kontrole kvaliteta (QA menadžera). Tu poziciju zahtjeva standard. Taj naziv nije obavezan, ali je neophodno unutar organizacione strukture odrediti odgovornu osobu za sveukupnost procesa kontrole kvaliteta. Ta osoba je odgovorna za svakodnevno uvođenje i upravljanje kontrolom kvaliteta. Takođe, odgovorna je i za upravljanje dokumentovanjem procesa, za objedinjavanje priručnika kontrole kvaliteta, te za organizaciju provjere usklađenosti sistema kvaliteta. Većina poslova rukovodioca kontrole kvaliteta je administrativne prirode, uz odgovornost za efikasno sprovođenje načela kontrole kvaliteta. U tom segmentu rukovodilac kontrole kvaliteta treba da vrši savjetovanja rukovodstva laboratorije. Da bi ispunio tu ulogu, neophodan je direktan pristup rukovodstvu laboratorije (ako je ona samostalna institucija), ali i višem rukovodstvu (ako je laboratorija unutar neke organizacije). Time i akreditaciono tijelo posmatra QA menadžera, te će imati očekivanja da on zastupa njihove interese unutar institucije koja provodi politiku kontrole kvaliteta (UNIDO, 2009:7-8).

Osim navedenog, prema Mozayani i Noziglia, QA menadžer je odgovoran za održavanje sistema upravljanja kontrolom kvaliteta i usklađenost sa propisanim procedurama (2011:97). Popunjavanje njegove pozicije zavisi od organizacione strukture laboratorije. Tako, QA menadžer može biti u punom radnom vremenu ili iskusniji istraživač/vještak koji vodi kontrolu kvaliteta (dio radnog vremena), uz još i druge mogućnosti (UNIDO, 2009:8-9).

Labratorija sa minimalno 100 zaposlenih opravdava uspostavu QA menadžera u punom radnom vremenu. Ako se unutar laboratorije provodi veći broj standarda i politika koje se odnose na proces kontrole kvaliteta, opravdano je imati rukovodioca kontrole kvaliteta u tom statusu. Preporuka je da ta osoba ima iskustvo u radu laboratorije. Često se dogode situacije gdje je neophodno znanje iz oblasti rada laboratorije (mada praksa pokazuje i suprotno) [UNIDO, 2009:9G]. Drugi način postavke QA menadžera je korišćenje iskusnijeg istraživača/vještaka zaposlenog na nekim poslovima u laboratoriji. To

je specifično za laboratorije srednje veličine. S obzirom na praksu u BiH, navedena osoba bi, samo u krajnjem slučaju (objektivni razlozi nemogućnosti uvođenja takvog radnog mjesta), mogla biti osoba sa dugogodišnjim iskustvom u poslovima istraživanja/vještačenja, koja bi uz smanjeni obim vlastitih poslova mogla preuzeti i dio odgovornosti u vezi sa ovim procesom.

Druge mogućnosti su da se za QA menadžera postavi osoba koja je sada rukovodilac neke druge organizacione jedinice, ali je ranije radila i poznaje radne procese u laboratoriji. U pojedinim slučajevima QA menadžer može biti i zamjenik rukovodioca laboratorije. Da ne bi došlo do sukoba nadležnosti koje dovode do mogućih problema, važno je unutrašnjim procedurama odrediti i razgraničiti nadležnosti rukovodioca laboratorije i njegovog zamjenika. Bitno je istim postupkom odrediti zamjenske službenike koji bi uz svoje svakodnevne poslove mogli obavljati i poslove u vezi sa kontrolom kvaliteta zbog mogućeg odsustva QA menadžera, kako u takvim prilikama proces kontrole kvaliteta ne bi trpio.

Kontrola kvaliteta u forenzičkim laboratorijama u BiH

U ovom trenutku u BiH ne postoji forenzička institucija sa potpuno usvojenim standardom ISO 17025, što se zaključuje uvidom u listu institucija akreditovanih tijela po standardu ISO 17025 na web stranici Instituta za akreditaciju BiH (BATA) [BATA ACCREDITACION, 2017]. Poslovima kriminalističko-forenzičkih vještačenja bavi se sedamnaest institucija (VSTV, 2016). Ipak, tri su ključne i to: Agencija za forenzička ispitivanja i vještačenja BiH, Centar za forenzičku i informatičku podršku Federalne uprave policije MUP-a Federacije Bosne i Hercegovine (FUP MUP FBiH) i Kriminalističko-tehnički centar MUP-a Republike Srpske (MUP RS). Pored navedenih institucija, pojedinim kriminalističkim vještačenjima bave se i određeni odjeli Ministarstava unutrašnjih poslova kantona unutar FBiH, te Odjel kriminalističke tehnike Policije Brčko Distrikta BiH.

Unutar Agencije za forenzička ispitivanja i vještačenja BiH tek se provode određene aktivnosti na uspostavi standarda ISO 17025 s ciljem jačanja i verifikacije forenzičkih kapaciteta i stvaranja pretpostavki za dosljednu primjenu zakona o međunarodnoj pravnoj

pomoći. Prema šemi unutrašnje organizacije ove agencije, predviđena su radna mjesta u vezi sa upravljanjem kontrolom kvaliteta (AFIV, 2017).

Kada je riječ o uvođenju ovog standarda od strane forenzičkih instituta u BiH, prve aktivnosti po ovim pitanjima je preduzimao Centar za forenzičku i informatičku podršku FUP MUP-a FBiH i on je u tim aktivnostima i najdalje odmakao. Navedeni Centar je s tim aktivnostima počeo 2009. i postao pridruženi član ENFSI (European Network of Forensic Science Institutes), sa obavezom uvođenja standarda ISO 17025 u roku od četiri godine (po planu aktivnosti koji je odobrilo rukovodstvo ENFSI, a kroz projekat ENFSI EMFA-2 [ENFSI 2016]). I pored ostvarenih inicijalnih aktivnosti, taj projekat zbog nerazumijevanja rukovodstva Federalne uprave policije nije okončan na zadovoljavajući način¹⁵. U toku izrade ovog rada izmijenjen je *Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta FUP MUP-a FBiH*. U početnim fazama pisanja ovog rada navedeni Centar unutar sistematizacije nije imao predviđeno radno mjesto u vezi sa upravljanjem sistemom kontrole kvaliteta. Krajem 2015. godine donesen je novi, trenutno važeći, *Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta FUP MUP-a FBiH*, kojim je predviđeno postojanje zasebnog odsjeka koji bi se bavio i poslovima standardizacije i upravljanja kontrolom kvaliteta, te isti nosi naziv Odsjek za znanstveno istraživanje, standardizaciju i razvoj forenzike. Unutar njega su predviđena dva radna mjesta sa zadacima u vezi sa poslovima standardizacije i upravljanja kontrolom kvaliteta. Prema opisu radnih zadataka, šef odsjeka obavlja poslove rukovodioca kontrole kvaliteta.

Prema dostupnim podacima u Kriminalističko-tehničkom centru MUP-a RS, u sistematizaciji postoji radno mjesto pod nazivom Inspektor za kontrolu kvaliteta.

Iz navedenog je evidentno da pozicija QA menadžera postoji pod različitim nazivima u najvažnijim forenzičkim laboratorijama u BiH. Stoga je poželjno predvidjeti i uvesti u sistematizacije svih forenzičkih institucija u BiH tu poziciju, a po linijama rada predvidjeti

---

¹⁵ Dio projekta EMFA-2 bili su i forenzički centri MUP-a Republike Srbije i MUP-a Republike Crne Gore, koji su navedeni projekat uspješno okončali, te stekli akreditaciju po standardu ISO 17025 (Bjelovuk, Kesić, Radosavljević-Stevanović, 2013).

i dovoljan broj takvih radnih mjesta unutar laboratorija koje se bave pojedinačnim kriminalističko-forenzičkim vještačenjima. Mišljenja smo i preporučujemo da se pozicija QA menadžera unutar domaćih forenzičkih instituta, zbog efikasnosti i brzine postupanja, barem do momenta uvođenja i uspostave odredbi standarda ISO 17025, u sistematizacijama instituta/laboratorija uspostavi u poziciji izvršioca sa punim radnim vremenom (bez obzira na preporuke o minimalnom broju uposlenika za takvu situaciju).

Zaključak

Sistem osiguranja kvaliteta i sistem kontrole kvaliteta predstavljaju nezaobilazan faktor u utvrđivanju pouzdanosti rada forenzičkih laboratorija/instituta. Isti je, prema njenom zakonodavstvu EU, obavezan za sve forenzičke laboratorije/institute na prostoru EU (kroz odluke Vijeća EU, u vezi sa poslovima DNK analiza i daktiloskopskih vještačenja). S obzirom na težnju BiH ka članstvu u EU, imperativ naših forenzičkih službi je da, u saradnji sa lokalnim Institutom za akreditaciju – BATA, a uz pomoć i saradnju sa relevantnim forenzičkim institutima država članica EU, kao i sa radnim grupama ENFSI-a, rade na uspostavi standarda ISO 17025 u svojim radnim procesima. Uspostava i provedba procesa akreditacije pružatelja forenzičkih usluga koji obavljaju kriminalistička vještačenja i u BiH će osigurati pouzdanost i međunarodno priznanje rezultata ovih tijela, te ispunjenje jedne od obaveza za članstvo u EU.

Preduslov uspješne primjene ISO 17025 je razvijanje razumijevanja potrebe uvođenja ovog standarda, te shvaćanje pojedinačnih odredbi, kao i suštine razloga za njegovo usvajanje. Ovo se naročito odnosi na kadrove u sistemu donošenja odluka od čijeg načina odlučivanja praktično zavisi implementacija i sudbina ovog standarda u BiH.

Uvođenje sistema akreditacije po standardu ISO 17025 značajno doprinosi i dokaznom postupku u cjelini, a u značajnoj mjeri olakšava i postupak ocjene dokaza od strane pravosudnih institucija različitih nivoa u BiH.

Literatura

1. AFIV, (2017). *Struktura*, pristupljeno 9. 3. 2017, [http://afiv.gov.ba/pages/structure#!prettyPhoto\[gal\]/0/](http://afiv.gov.ba/pages/structure#!prettyPhoto[gal]/0/).
2. Bajraktarević, D., (2011). BiH i proces evropskih integracija, str. 526-545, u: Banović, D., Gavrić, S., (eds), *Država, politika i društvo u BiH*, University Press, Magistrat, Sarajevo.
3. BAS EN/ISO/IEC 17025 – Bosanskohercegovački standard, (2006). *Opći zahtjevi za kompetentnost ispitnih i kalibracionih laboratorija* (EN ISO/IEC 17025:2005, IDT).
4. BATA ACCREDITACION, (2017). *Spisak akreditiranih tijela za ocjenjivanje usklađenosti na dan 2016-05-04*, pristupljeno 6. 5. 2016, http://www.bata.gov.ba/Akreditirana_tijela/Spisak-akreditiranih-tijela.pdf.
5. Bell, S., (2008). *Encyclopedia of Forensic Science*. Facts on file Inc., New York.
6. Bjelovuk, I., Kesić, T., Radosavljević-Stevanović, N., (2013), Akreditacija forenzičkih laboratorija – Stanje i perspektive u Srbiji, str. 159-172, u: Kolarić, D., (ur), *Kriminalističko-forenzička obrada mesta krivičnih događaja*, Tematski zbornik radova, prvi deo, KPA, Beograd.
7. Brener, J. C., (2004). *Forensic Science An Illustrated Dictionary*. CRC Press, Boca Raton.
8. Cavanaugh, J. L., (2010). *Forensic Evidence and its Credibility from the perception of the Judges: the value of certification and accreditation of testimony in Court*. University of La Verne, La Verne.
9. Chung, H. W., (1999). *Understanding Quality Assurance in Construction A Practical Guide to ISO 9000*. Taylor & Francis e-Library, New York.
10. ENFSI, (2016). *European Mentorship for Forensic Accreditation*, pristupljeno 6. 5. 2016, http://www.enfsi.eu/search?search_api_views_fulltext=emfa+2&type=All&submit.x=0&submit.y=0&submit=Search.
11. UNIDO, (2009). *Complying with ISO 17025 A practical guidebook for meeting the requirements of laboratory accreditation schemes based on ISO 17025:2005 or equivalent national standards*, Beč.

12. Gabel, J. D., (2014). Realizing reliability in Forensic science from the ground up. *The Journal of Criminal Law & Criminology*, 104 (2):283-352.
13. Inman, K., Rudin, N., (2001). *Principles and Practice of Criminalistics The Profession of Forensic Science*. CRC Press, Boca Raton.
14. International Organization of Standardization, (2017). preuzeto 6. 3. 2017, <http://www.iso.org/iso/home.html>.
15. Ireland, J. L., Beaumont, J., (2015). Admitting scientific expert evidence in the UK: reliability challenges and the need for revised criteria – proposing an Abridged Daubert. *Journal of Forensic Practice*, 17 (1): 3-12.
16. Ivanović, R. A., Ivanović, B. A., (2013). *Forenzička akreditacija – pouzdan način dokazivanja*, Internacionalna asocijacija kriminalista, Zbornik radova: VII naučna konferencija sa međunarodnim učešćem – Kriminalistički i krivično procesni aspekti dokaza i dokazivanja, Sarajevo.
17. Hagan, P. J., Pamela, W. B., (1999). *Gatekeeping and the admissibility of scientific evidence in the post Daubert/Joiner/Kumho tire world*. FICC Quarterly, 49(4), pp. 459-485; preuzeto sa: <http://search.proquest.com/docview/201213405?accountid=171004>.
18. Korajlić, N., (2012). *Istraživanje krivičnih djela*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
19. *Lakshy Management Consultant Pvt Ltd, Accreditation for testing and calibration Laboratories – ISO/IEC 17025/NABL*, preuzeto 20. 2. 2015, <http://consultantiso17025.com/download/ISO-17025-NABL-White-Paper.pdf>.
20. Lee Lerner, K., Wilmoth Lerner, B., (2005). *World of forensic science*, vol. 1, Thomson Gale, Detroit.
21. Levy, S., Bergman P., Frank, A., (1999). *Quality assurance in forensic science*. Accreditation and Quality Assurance, 4(6): 253-255.
22. Modly, D., (1998). *Kriminalistički leksikon*, Fakultet kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.

23. Mozayani, A., Noziglia, C., (2011). *The Forensic Laboratory Handbook Procedures and Practice*. Humana Press, New York.
24. *Official Journal of the European Union*, L.322/14 (2009). Acts adopted under Title of the EU treaty Council Framework Decision 2009/905/JHA of 30 November 2009 on Accreditation of forensic service providers carrying out laboratory activities.
25. *Opći zahtjevi za kompetentnost ispitnih i kalibracionih laboratorija*, (2006). BATA, Sarajevo.
26. Osterburg, J. W., Ward, R. H., (2007). *Criminal Investigation – method for reconstructing the past*. Aderson Publishing, Newark.
27. Pavišić, B., Modly, D., (1999). *Kriminalistika*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka.
28. Ricci, J., (2005). *ISO Proof of Quality*. Security Management, 49 (3): 31-34.
29. Saferstain, R., (1998). *Criminalistics and Interduction to Forensic Science*. Prentice Hall, New Jersey.
30. *Okvirna odluka Vijeća 2009/905/PUP*, (2009). Službeni list Europske unije L.322/14 od 30. studenoga 2009. o akreditaciji pružatelja forenzičkih usluga koji obavljaju laboratorijske aktivnosti.
31. ILAC, (2002). *Smjernice za znanstvene forenzičke laboratorije*.
32. Vodinelić, V., (1985), *Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje – teoretski i praktični kriminalistički i dokazni problemi*, Tom 1 i 2, Univerzitet Kiril i Metodije, Skoplje.
33. Vodinelić, V., (1989). Što je otkrivanje, a što razjašnjavanje krivičnog djela i razotkrivanje počinioca? *Priručnik*, br. 6/89: 531-544.
34. Vodinelić, V., (1990). Što je otkrivanje, a što razjašnjavanje krivičnog djela i razotkrivanje počinioca? (nastavak 2), *Priručnik*, br. 1/90: 3-62.
35. VSTV, (2016). *Lista institucija i laboratorija koje vrše forenzička ispitivanja, istraživanja i vještačenja u BiH*, pristupljeno 6. 5. 2016, http://www.pravosudje.ba/vstv/faces/docservlet?p_id_doc=21059.
36. Weedn, V. W., (2010). Ask Experts about Forensic Certification and Accreditation. *Criminal Justice*, 25: 48-51.

37. *What is ISO/IEC 17025? Why is it important?* preuzeto 6. 5. 2016,
<http://www.pipetpeoplestore.com/index.cfm/fuseaction/home.showpage/pageID/108/index.htm>.
38. White, P. C., (2004). *Crime Scene to Court The essentials of Forensic Science*. The Royal Society of Chemistry, Cambridge.

Introduction of Forensic Expertise Quality Control in Bosnia and Herzegovina

Abstract: *This paper aims to present certain segments of the field of managing the system of forensic expertise quality control and to indicate the need for their application in Bosnia and Herzegovina (B&H). Through the overview of the evolutionary process of establishment of the ISO 17025 standard, analysis of conditions of its origin and key related terms as well as making complex arguments, authors advocate immediate implementation of this standard in the modern practice of forensic expertise within the B&H's institutions. The paper gives special attention to the analysis of the specific activities that should be performed during the application of this standard, and more specifically, to necessity of introducing the position of quality control manager. The paper promotes positions that establishment and implementation of the process of accreditation of forensic service providers will ensure that their results are credible and internationally recognized, and in the same time fulfill one of the requirements for the membership in the European Union. Ultimately, the authors believe that the introduction of a system of accreditation in accordance with ISO 17025 significantly contributes to the evidentiary proceedings in general, and that it can also, at least to some extent, facilitate the process of evidence evaluation by the judicial institutions at different levels in B&H.*

Keywords: *Quality control, quality control management, accreditation, ISO 17025*

Radoje JEVTIĆ, PhD*

Electrotechnical school “Nikola Tesla“, Niš

doi:10.5937/bezbednost1701098J

UDK – 341.227:351.862.22::004.942

Pregledni naučni rad

Primljen: 26.11.2015.

Revizija: 26.9.2016.

Revizija: 26.6.2017.

Datum prihvatanja: 30.5.2017.

The Safety in Tunnels-An Example of Simulated Evacuation from a Railway Tunnel

***Abstract:** Railway tunnels, as special structures in terms of design and construction always present an open and current topic. A particularly important aspect related to railway tunnels is evacuation, because of their structural and physical properties and inability to predict potential catastrophes, when it is important to reach and evacuate people possibly captured inside the tunnel in as short a time as possible. The possibilities for evacuation in tunnels significantly decrease due to the narrowness of the tunnels, faster spreading of fire and smoke than in open space, tunnel length and many other reasons. It is therefore obvious that prediction of potential evacuation situations could be very difficult and complex. Beside many theoretical calculations and partial experiments, one of the safest ways for prediction and realization of evacuation is the usage of software for evacuation, such as Pathfinder, Evac Tunnel, Exodus and similar. The purpose of this paper is to show the obtained simulation results for evacuation in software Pathfinder, in the case of a 6100m-long railway tunnel with emergency exits on every 500 m and without emergency exits.*

Keywords: Evacuation, simulation, tunnels.

---

*E-mail: milan.jvtc@gmail.com

Introduction

The term 'evacuation' can be defined in different ways, but generally, it alludes to organized and planned moving of people, animals and material, cultural and other properties from an endangered object, location or area to a secure object, location or area. Evacuation can be complete or partial depending on the degree of danger and potential consequences. Evacuation can be caused by different events, including the following: thunder strikes, earthquakes, storm winds and ice, snow, flood, drought, fire, technical disturbances etc. (Jevtić, 2014).

The term 'tunnel' can also be defined in different ways, but it refers to underground facilities with two openings, with horizontal or with a slightly gradient position related to the ground that serves for different purposes: railways, roads, underground airports, water ways, storage, etc. The main role of the tunnel is to connect two or more different points separated by obstacles that could not be overcome in any other way. The highest numbers of built tunnels were definitely railway tunnels. Much lower numbers of built tunnels were for road traffic or some other purpose. There were also examples of tunnels deep in the mountains being used as protection facilities for airplanes (tunnels in Sweden, Željavo near Bihać (destroyed in 1992), Slatina near Priština, Divulje near Split, Šipčanik near Podgorica and similar ones).

It is obvious that the construction of tunnels demand engaging of specialist from different scientific fields, usage of modern equipment and huge financial expenses. The factors that influence a tunnel's price are: the tunnel length, altitude, geological contents of the terrain, strength and arrangement of ground waters, terrain deformation, etc. It is obvious that tunnels present structures where the geological environment presents part of the building's construction. Although the construction of tunnels demands usage of the latest technique and equipment, the corrections during the construction are very frequent. Some examples of tunnels are shown in Figure 1.

Figure 1. Tunnel Sozina in Montenegro (left) and tunnel of Belgradesubway (right) (figure source:<https://www.google.rs/search?q=zeleznicki+tuneli&espv=2&biw=1280&bih=685&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0CBoQsARqFQoTCICZt7vFwcgCFQK8GgodGNQNiw>)

The tunnels can also be divided in several ways, with reference to different factors. For example, according to the tunnel length, tunnels could be classified in small tunnels (up to 50 m), short tunnels (50-500m), medium-length tunnels (500-2200 m), long tunnels (2200-

4000 m) and very long tunnels (over 4000 m). According to the number of carriageways, tunnels could be classified in tunnels with one carriageway, tunnels with two carriageways and more carriageways tunnels. According to the tunnels position related to the ground, tunnels could be classified in hill tunnels, underwater tunnels and city tunnels. According to the structure, tunnels could be classified in completely constructed tunnels, partly constructed tunnels and non-constructed tunnels. There are also many other different divisions of tunnels (Grgić, 2008),(Jevtić, 2016).

The railway tunnels present a special type of tunnels where, beside the construction of the tunnel itself, there is a need to construct the complete infrastructure for railway needs. These structures are very complicated and demanding for evacuation in the case of some disaster, such as an explosion, earthquake, flood and similar emergencies. They could have emergency exits, but there are also lots of them without these exits because of specific features on the terrains where the tunnels were built. Some of the longest railway tunnels are presented in Table 1 (Jevtić, Blagojević, 2014), (Jevtić, 2014:19-20), (Davidović and others, 2013), (<https://en.wikipedia.org>).

Table 1. The longest railway tunnels in the world

Name of the tunnel	Location of the tunnel	Length of the tunnel	Year
Gotthard Base Tunnel (GBT)	Switzerland	57 km	expected to be completed in 2016
Brenner Base Tunnel	Austria	55 km	to be completed in 2025
Seikan Tunnel	Japan	53.85 km	1988
Channel Tunnel	United Kingdom	50.5 km	1994
Lötschberg Base Tunnel	Switzerland	34.57 km	2007
Koraln Tunnel	Austria	32.9 km	to be completed in 2022
New Gunjiao Tunnel	Tibet	32.64 km	2014
Guadarrama Tunnel	Spain	28.4 km	2007
West Qinling Tunnel	Gansu Province, north-west China	28.236 km	2014
Taihang Tunnel	China	27.848 km	2007

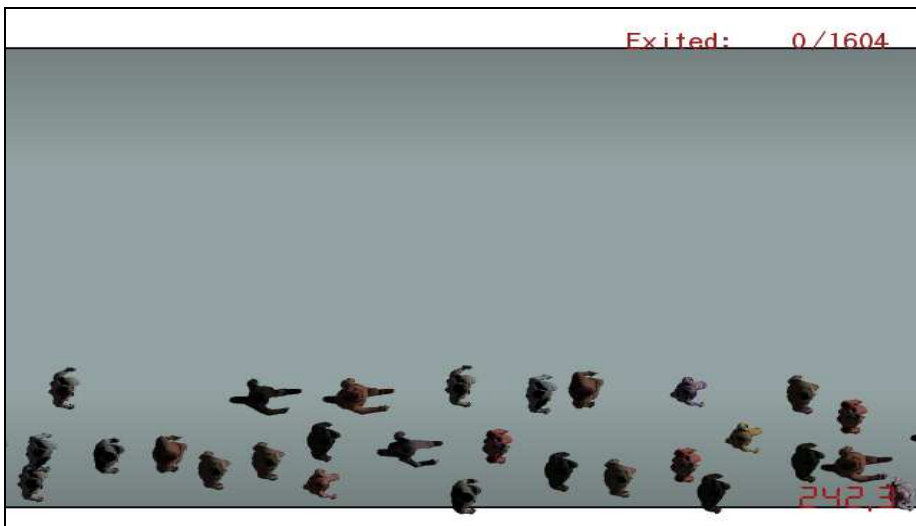

Disasters that could happen in railway tunnels could have unforeseen consequences on human lives and could cause material damage. In the past, there were lots of accidents in railway tunnels (train wrecks, brake malfunction, explosion and similar). One of the worst was on 03/01/1944 in the tunnel near Tore del Bierzo, in the Leon mountains in Spain, where, according to the estimated figures, over 500 people lost their lives in the train wreck. These and similar facts show the importance of analysing potential accident scenarios in order to prevent damage and protect human lives and material property.

Similar research of possible fire and evacuation scenarios in road and railway tunnels was carried out in many countries, although for different purposes, focusing on the time necessary for a tunnel evacuation, safety criteria for tunnel occupants, heat transfer for different fire scenarios in tunnels, fire and smoke propagation in road and railway tunnels, smoke visibility in tunnels during fire, modelling crowd evacuation from road and railway tunnels, occupant movement and behaviour under panic and stress and many other issues. There were a lot of important results noted as the result of research (the usage of evacuation routes, evacuation under the influence of toxic and other dangerous materials, movement models of occupants under evacuation in tunnels and a lot of others), but of course one of the most important facts is that a great number of those researches were realized by simulations and with the usage of simulation software, which was absolutely safe-on the other hand, it would be necessary to test evacuation simulations with humans in real conditions which could be very dangerous and could have unforeseen consequences. Similar results for evacuation times from tunnels were obtained for the road tunnel Straževica in Serbia. The methodology of evacuation from fire endangered areas in Serbia was regulated by Technical reference TP 21 from 2002. This regulation still does not apply to all types of objects (Persson, 2002), (Norén and others, 2003), (Directive 2004/54/EC, 2004), (Yang and others, 2006), (Yang and others, 2006), (Nilsson and others, 2009), (Ronchi and others, 2012), (Caliendo and others, 2012), (Mu and others, 2014), (Jevtić,2016).

According to the aforementioned, the benefits of the simulation software usage for evacuation are obvious. One of the safest, as well as the most successful, most economic, most correct and most frequently

used ways for potential occupant evacuation in different accident scenarios is the usage of the simulation software designed for these purposes. The research and results in this paper were obtained using Pathfinder 2012 software. This software presents an agent based on egress and human movement simulator and it provides a graphical user interface for simulation design and execution as well as 2D and 3D visualization tools for result analysis. Pathfinder can provide two different simulation models: one, where occupants are moving to their goals with avoiding other occupants and obstacles (Steering model) and other, where the occupants speed and the doors flow rates are included (SFPE model). An example of evacuation situation in a particular object at a particular time moment, in Pathfinder, is presented on Figure 2 (Thunderhead, 2012), (Jevtić, 2016).

Figure 2. The example of evacuation situation in the tunnel simulation model after 242.3 seconds from the start of the simulation

Simulation model

The first task in the simulation realization is to create the simulation model of the desired object- in this case, the tunnel and train with the specific dimensions. Beside Pathfinder software, it is possible to create a simulation model in some other program, such as Auto Cad or PyroSim and insert it into Pathfinder program, which could significantly decrease complete design time. Pathfinder

simulation software used methodology that was developed by NFPA-National Fire Protection Association.

The simulation model of the railway tunnel was designed with the following dimensions: 6100 m length, 12 m width and 5 m height. The simulation model was designed without emergency exits, for the first scenario, and with emergency exits on every 500 m, for the second scenario. The main reason for that was to compare evacuation times in both cases and conclude the potential advantages or disadvantages. Also, it could be possible to analyse some other parameter on evacuation in some other program, such as air flow or heat transfer, in PyroSim. In that case, the simulation model in Pathfinder must be changed into the adequate form and extension appropriate for PyroSim. For both scenarios, there were four different cases, for the occupant's speeds of 1.25 m/s, 2 m/s, 2.5 m/s and 3 m/s. The whole train composition was located in the middle of the tunnel. The train had maximum passengers load, which meant that the passengers number was 1604 (20 carriages with 80 passengers per carriage and four personal members in the locomotive) (Galea, 2013), (Valasek, Glas, 2013).

It is very important to note the main limitations of this kind of simulation experiment. It was implied that the train was used for passengers transport; it was not cargo train, which would make the simulation much more complicated. Different cargo types, with their own fire, explosion, toxic, smoke or other properties could have significant influence on evacuation times and evacuation routes. For example, an explosion of a tanker with oil, gas or similar could cause the blocking in tunnels and a completely different epilogue. Passengers were designed according to the Pathfinder form and all of them were the same size while in reality, the passengers are completely different in the sense of dimensions. Noted fact also implies that the speeds of passengers must be different while in the simulation every passenger has the same speed like any other passenger.

The train was simulated according to its real dimensions, with 20 passengers' carriages and a locomotive. The carriage itself is presented on Figure 3 while the dimensions of the passenger carriage are presented in Table 2 (<http://www.zeljeznice.net/forum/index.php?/topic/12787-beemt-vagoni/>).

Figure 3. The Beemtcarrriage (figure source: <http://www.zeljeznice.net/forum/index.php?/topic/12787-beemt-vagoni/>)

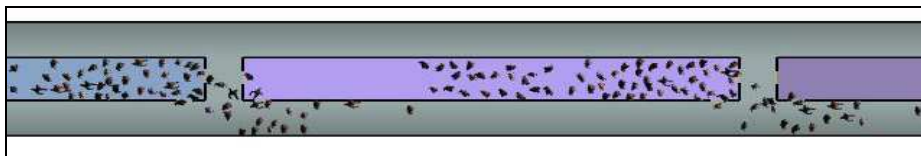
Table 2. The specification of the passenger carriage (data source:

Letter sign of carriage	Beemt
Number sign of carriage	61 78 20-70
Carriage type	UIC-Z1
The place and the year of production	GOŠA, SmederevskaPalanka, Serbia, 1991.
Mass of the carriage	50-51000 kg
Drive speed	160 km/h
Carriage class	2
Number of compartment	No compartment
Number of seats	80
Maximal length	26400 mm
Box width	2825 mm
Maximal height	4050 mm

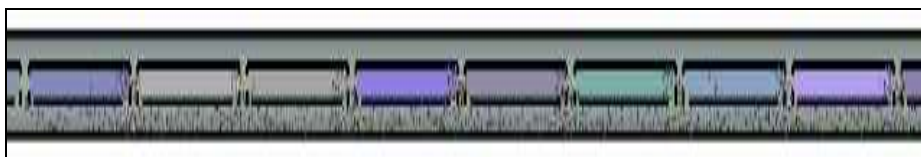
Floor height	1255
The wheelbase	2500 mm
The width of railway track	1435 mm
Number of axis	4
Rotation base type	GOŠA 101-1 (Minden-Deutz 522)
Brake type	Knorr KE-PR-Mg-D-Ep (Electro air + Mg)
Carriage heating	Electro heat air
Carriage cooling	Electro air
Carriage illumination	Electro fluorescent
Toilet	Closed vacuum system

Simulation and simulation results

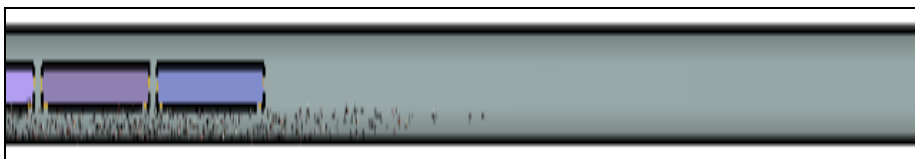
Every simulation software with visualization possibilities demands strong computer machine, with strong processor and a lot of RAM memory. Limited size of paper makes it impossible that every simulation result should be presented and for that technical reason, only some evacuation situations that presented a small part of the obtained simulation results from the first scenario are presented on figures from 4 to 10 as examples.

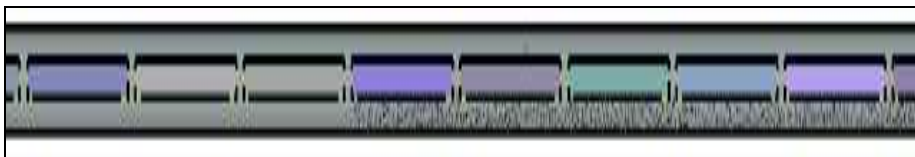
Figure 4. Evacuation situation for the first scenario after 3.7 seconds from the start of the simulation

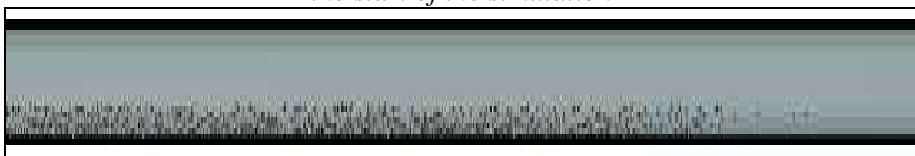
Figure 5. Evacuation situation for the first scenario after 14.8 seconds from the start of the simulation

Figure 6. Evacuation situation for the first scenario after 26.8 seconds from the start of the simulation

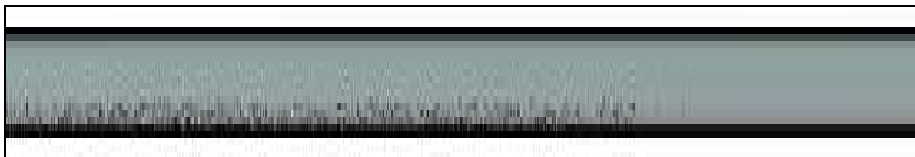
Figure 7. Evacuation situation for the first scenario after 59.2 seconds from the start of the simulation

Figure 8. Evacuation situation for the first scenario after 99.9 seconds from the start of the simulation

Figure 9. Evacuation situation for the first scenario after 123.1 seconds from the start of the simulation

Figure 10. Evacuation situation for the first scenario after 246.2 seconds from the start of the simulation

The presented figures showed the train passenger movement and direction of their movement in different time intervals from the simulation start for the first simulation scenario which implied a tunnel without emergency exits. The fact that the tunnel length was 6100 m

was the reason for figures presentation. The figures actually present screenshots in the determined time moment from simulation. During the simulation, it was possible to see, in every moment of simulation, the number of passengers that left the tunnel and the number of the remaining passengers.

Discussion

The complete simulation results, which included total time needed for evacuation of all passengers, for both scenarios, are presented in Figures 11 and 12, although every simulation was performed separately.

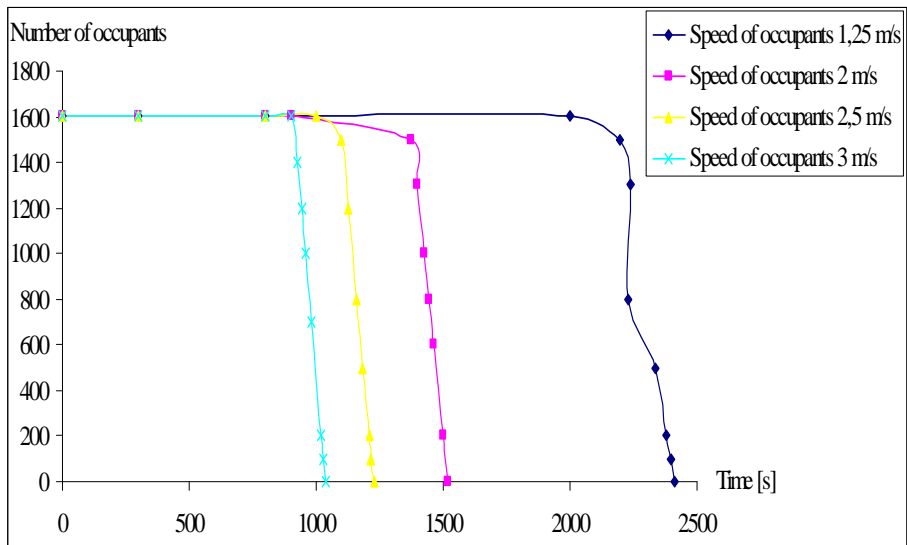

Figure 11. Simulation results for the first scenario without emergency exits

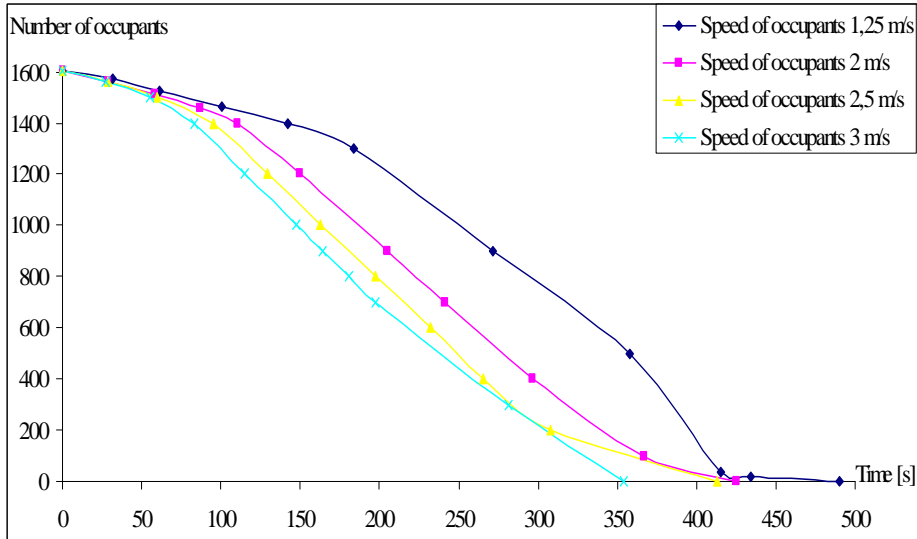

Figure 12. Simulation results for the second scenario with emergency exits

The simulation results mostly showed the expected directions, ways and times for complete tunnel evacuation for both scenarios, with and without emergency exits. But, it is a known fact that every tunnel could not have emergency exits for many reasons, for example, because of its geographic position and location, because of its purpose, because of ground contents, ground waters presence, etc. It is obvious, according to the simulation results that the higher speed of occupants could lead to congestions, because, in that case, occupants cannot get out from the carriage quickly. Even in the case where there were fewer emergency exits, the complete evacuation times had been shorter than in the case without any emergency exits. This simulation of the evacuation example implied only a simple leaving of the train that was stopped in the middle of the railway tunnel, but, it is very important to note, that this and similar software could analyse much more complicated situations, such as fire influence on occupants evacuation, air flow influence on smoke in the tunnel or some other closed space and many other potential situations that could happen and on which all information is needed for saving human lives (Netcu and others, 2011), (Jevtić, Blagojević, 2013), (Jevtić, 2015), (Jevtić, 2016).

It is a well-known fact that in tunnels there are, more or less, air flows that could have significant effects on the fire development in a tunnel or on smoke and toxic material distribution in a tunnel. There

are different factors that could have influence on air flow movement in railway tunnel: train movements, natural or mechanical ventilation, piston effect, different gases emissions, buoyancy and similar ones. Fire, explosion, smoke and toxic material could be made by different train accidents in the tunnel, for example. According to the obtained simulation results, it is important to know many different parameters to know potential effects on passenger evacuation from tunnel. For example, a tunnel of 6656 m in length, with natural ventilation velocity of 1m/s and density of 1.30 kg/m³ contains 400 tons of air. In that kind of tunnel, for example, when the fire source is about at the middle of the tunnel (the firepower of fire source being 20 MW), heat transfer does not bear effect on the flow rate and the maximum temperature is about 60°C – it is the temperature that people can stand without protection (Daeron, Ruffin, 2000). The development of smoke and toxic material can be different according to their type - for example, chlorine and ammonia could be transported in truck tankers as liquefied gases under pressure and it is assumed that 30 m³ of product are transported in a container 2.5 m in diameter and 7 m in length. According to some results obtained in road tunnel, chlorine, which is heavier than air, progressively accumulated towards the floor while the dispersion of ammonia, which is lighter than air, appeared to be more influenced by diffusivity than by gravity, which could be particularly important for the first scenario of this paper where emergency exits did not exist (Bubico and others, 2014). The noted facts also showed the great significance of evacuation scenario simulations aimed at solving a very complicated problem of evacuation dependent on many different parameters.

The simulation results obtained in this paper were mostly in accordance with similar domestic or foreign researches. Of course, there are lots of different parameters and conditions that should be taken into account. The main task where the results were in accordance with similar earlier results is that the time needed for total evacuation from a railway tunnel with emergency exits is less than the time needed for total evacuation from a railway tunnel without emergency exits. Also, the speed of passengers is very important because jams could occur at higher speeds. Simulation results for the passenger speed of 1.25 m/s is particularly similar with earlier simulation results, while for simulation results for passenger speed of 3 m/s there were

some differences. This was expected because the conditions and parameters applied in this paper were original. It is also obvious that for different types of passenger carriage (different carriage dimensions, different arrangement of seats, different width of exit/enter doors and similar) simulation results would be different, as well as for different tunnel infrastructure (Howarth, Griffin, 2011), (Wang, Jacqueline, 2014), (Jevtić, 2016).

Some references related to future researches would concern different train position in the tunnel (close or far from exit/entrance, normally positioned or turned over and similar), different arrangement of passengers at the moment of evacuation start, evacuation scenarios under different fire load and different position of fire load and similar.

Conclusion

Real evacuation of some particular building and/or event can be very complex, hard to perform and, which is always the biggest problem, very unpredictable, although all the rules, plans and law regulations were taken into consideration. In order to provide maximum success for evacuation with minimal risk for humans, it is necessary to predict, as much as possible, all factors that can have influence on evacuation and their consequences. Usage of the simulation software allows for some evacuation situations and scenarios to be predicted and analysed. For example, one of above noted factors is an occupant's speed. For different speeds, the evacuation time will be different and that can be calculated. Also, many occupants with higher moving speed (caused by panic, for example) can cause jams that can be crucial for evacuation time. By using the simulation software and their visual potentials, it is possible to note potential points where occupants can be jammed and eliminate them. It is possible to do all of the aforementioned without endangering the safety of occupants. The simulation results presented in this paper for a railway tunnel prove this fact.

Simulation software usage has many benefits for evacuation, especially for its safety aspect, and definitely presents the important, powerful and inevitable engineer's tool for the successful analysis of the evacuation. Even in the situations when it is almost impossible to create an adequate evacuation scenario (for example, fan fight at a

football stadium or help to victims in an earthquake) usage of simulation software can give directions as to where the solution can be found.

References

1. Bubico, R., Mazzarota, B. and Verdone, N., (2014). *CFD analysis of the dispersion of toxic materials in road tunnels*, Journals of loss prevention in the process industries, pp. 47-59.
2. Caliendo, C., Ciambelli, P., De Guglielmo, M. L. and Russo, P., (2012). *Simulation of people evacuation in the event of a road tunnel fire*, SIV-5th International Congress-Sustainability of road infrastructures 2012, Rome.
3. Daamen, W., Hoogendoorn, S. and Lundgren, N., (2007). *Passengers evacuating in rail tunnels*, <https://trid.trb.org/view.aspx?id=801666>.
4. Daeron, S, Ruffin, E., (2000). *Calculations for fire smoke behaviour in long rail tunnels*, International Conference "Tunnels and Underground Station Fires", Hong Kong.
5. Davidović, M., Hadžiefendić, N. and Trifunović, J., (2013). *Opasnostodpožarausledkorišćenjaelektroinstalacionihkomponentilošegkvaliteta-produžnikablovi*, Bezbednost, 55(1): 140-160.
6. Directive 2004/54/EC (2004). *Directive 2004/54/EC on minimum safety requirements for tunnels in the Trans-European Road Network*, Official Journal of the European Union. L.167, Bruxelles.
7. Galea, R.E., (2013). *The Development and Validation of a Rail Car Evacuation Model*, Proceedings of the 13th International Fire Science & Engineering Conference INTERFLAM 2013, Interscience, pp.1013-1034.
8. Grgić, I., (2008). *Specifičnostigeodetskeosnove*, Magistarskateza, Geodetskifakultetsveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
9. Howarth, H and Griffin, M. J. (2011). *COMFORTABLE SARDINES: THE BALANCE BETWEEN COMFORT AND CAPACITY*, University of Southampton, Institute for sound and vibration research.
10. <http://www.zeljeznice.net/forum/index.php?/topic/12787-beemt-vagoni/>, dostupan 10.01.2015.
11. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_longest_tunnels_in_the_world, dostupan 10.01.2015.

12. Jevtić, B. R, Blagojević, Đ. M., (2013). *Simulation of the school object evacuation*, Tehnika elektrotehnika ,2: 365-370.
13. Jevtić, B. R, Blagojević, Đ. M., (2014). *On a linear fire detection using coaxial cables*, Thermal Science, 18(2): 603-614.
14. Jevtić, B. R., (2014). *Simulation of the shopping center Zona I evacuation*, Tehnika Elektrotehnika, 3: 537-541.
15. Jevtić, B. R., (2014). *The fire and burglary protection using by no typical electrical lines*, PhD thesis, University of Niš, Niš.
16. Jevtić, B. R., (2015). *The influence of Air Flow Speed on Fire Propagation in Object*, Arhitektura i urbanizam, 40: 59-65.
17. Jevtić, B. R., (2016). *Evacuation from tunnels-an example of Straževica tunnel*, VojnotehničkiGlasnik, 64(3): 754-768.
18. Jevtić, B. R., (2016).*Security in metro-an example for simulation of evacuation from subway*, FactaUniversitatis, Working and Environmental Protection, 13(3), pp. 197-208.
19. Jevtić, B. R., (2016). *Simulation of evacuation situations in order to protect human lives and material property*, NBP-Journal of criminalistics and law, (2), pp. 35-49,
20. Mu, N., Song, W., Qi, X., Lu, W. and Cao, S. (2014). *Simulation of Evacuation in a Twin Bore Tunnel: Analysis of Evacuation Time and Egress Selection*, Procedia engineering, 71: 333-342.
21. Netcu, C., Panaitescu, V., Popa, C. and Anghel, I., (2011). *3D simulation of a subway station fire*, Bucharest: Police Academy.
22. Nilsson, D., M. Johansson and H. Frantzich (2009). *Evacuation experiment in a road tunnel: A study of human behavior and technical installations*, Fire Safety Journal 44(4): 458-468.
23. Norén, A. and Winér, J. (2003). *Modeling Crowd Evacuation from Road and Train Tunnels - Data and design for faster evacuations*, Department of Fire Safety Engineering, Lund University, Sweden.
24. Persson, M., (2002). *Quantitative risk analysis procedure for the fire evacuation of a road tunnel*, Department of Fire Safety Engineering, Lund University, Sweden ISSN 1402-3504.
25. Ronchi, E., Colonna, P., Capote, J., Alvear, D., Berloco, N. and Cuesta, A. (2012). *The evaluation of different evacuation models for assessing road tunnel safety analysis*, Tunneling and Underground Space Technology 30, pp. 74-84.
26. Thunderhead, (2012). *Pathfinder Example Guide*, USA.
27. Valasek, L. and Glas, J., (2013). *Simulation of the course of evacuation in tunnel fire conditions by FDS+Evac*, Institute of

- Informatics*, Slovak Academy of Sciences, Bratislava, Slovak Republic.
28. Wang, W. L. and Jacqueline, T. Y., (2014). *A Simulation Study on Passenger Escape in Rail Tunnels*, *Procedia Engineering*, 71: 552-557.
  29. Yang, G., Peng, L., Peng, J., Zhang, J., Zhao, M. and Yong-lin, A. (2006). *Cross passage interval of super long tunnel from view of people's safe escape*, *Proceedings of International Symposium on Safety Science and Technology*. Beijing.
  30. Yang, G., Peng, L., Zhang, J. and Yong-lin, A. (2006). *Simulation of people's evacuation in tunnel fire*, *Journal of Central South University of Technology* 13, pp. 307-312.

Bezbednost u tunelima-primer za simulaciju evakuacije železničkog tunela

Apstrakt: Železnički tuneli kao specijalni objekti u smislu projektovanja i realizacije predstavljaju uve kotvorenu i aktuelnu temu. Posebno važan aspekt vezan za železničke tunele je evakuacija, zbog njihovih građevinskih i fizičkih osobenosti i nemogućnosti predviđanja potencijalnih katastrofa, kada je važno dopreti do ljudi koji mogu biti zatvoreni u tunelu i evakuisati ih zašto je moguće kraće vreme. Mogućnosti za evakuaciju u tunelima značajno opadaju u zavisnosti od uskosti tunela, mnogo bržim širenjem vatre i dima nego na otvorenom prostoru, dužinom tunela i mnogim drugim razlozima. Pored mnogih teorijskih proračuna i nedovršenih eksperimenata, jedan od najsigurnijih načina za predviđanje i realizaciju evakuacije je korišćenje programa za evakuaciju, kao što su Pathfinder, Evac Tunnel, Exodus i slični. Ovaj rad je napisan sa ciljem da pokaže realizovane simulacione rezultate evakuacije u program Pathfinder u slučaju železničkog tunela dužine 6100 metara sa evakuacionim izlazima na svakih 500 m i bez evakuacionih izlaza.

Ključne reči: Evakuacija, simulacija, tunel

Доц. др Дејан ЛАБОВИЋ*

doi:10.5937/bezbednost1701115L
УДК: 334.728:351.759.4/.5 343.98
Прегледни научни рад
Примљен: 28.3.2017.
Ревизија: 10.5.2017.
Датум прихватања: 30.05.2017.

Нормативна регулатива приватне безбедности Републике Србије – достигнућа и перспективе

Анстракт: Да бисмо у пуном обиму схватили значај нормативне уређености приватне безбедности у Србији, морамо претходно спознати саму генезу приватизације полова безбедности јер је област приватне безбедности у Србији тек недавно артикулисана усвајањем прописа крајем 2013. године, када су донети Закон о приватном обезбеђењу и Закон о детективској делатности, а дуго времена пре тога ова област је била у нормативном интересу. Наиме, значај нормативне уређености приватне безбедности у Србији је вишеструк, она је прихваћена у свим сегментима друштва, са безбедносног аспекта њена присутност је битна како приватном, тако и јавном сектору, смањује јавну потрошњу и од посебног је интереса за развој друштва у целини. Данас, приватна безбедност у Србији се налази на кључној прекретници са растућим трендом, а законски оквир нормативно уређује функције, надлежности, контролу и друге активности чији је циљ приватне безбедности. Све то указује да нормативни оквир приватне безбедности Републике Србије представља неизоставно део гаранције пуне професионализације полова приватне безбедности, при чему се држава нормативним уређивањем ове области истовремено јавља као гарант тих полова. С тим у вези у раду се посебно указује на нормативне основе компоненти приватне безбедности и актуелно стање и тенденције правне уређености приватне безбедности Србије.

---

* Дирекција Војнобезбедносне агенције Министарства одбране Републике Србије, е-mail: labovicdejan@gmail.com

Кључне речи: *правна регулатива, приватна безбедност, приватно обезбеђење, детективска делатност, субјекти безбедности.*

Увод

Током протеклих пола века приватна безбедност у свету се налазила на континуираној узлазној путањи, пролазећи пут од релативне анонимности, светске популарности, до плуралистичког модела у коме су и јавни и приватни актер безбедности укључени у пружање безбедности као основне друштвене функције (Mapping, 1999:95-114). Савремена приватна безбедност шаље сигнале нове модерне ере плурализма безбедносних аранжамана, односно политике приватне безбедности која замењује претходни систем монополистичке безбедности. Политика приватне безбедности има своје три димензије: правни легитимитет - односи се на било коју активност спроведену у складу са прихваћеним правним оквиром; инструментални легитимитет - односи се на ефикасност резултата приватних безбедносних компанија, и нормативни легитимитет - односи се на методе регулације приватне безбедности са политичким нормама у сектору безбедности (Beetham, 1991:229-240).

То значи да приватна безбедност у себи генерише не само политички контекст сектора безбедности, већ преваходно и економски контекст приватног сектора безбедности, са основним постулатима понуде и потражње на комерцијалној основи. Економски контекст приватне безбедности у протеклом периоду најчешће се огледао у трансформацији власништва над војном индустријом, при чему је велики број јавних сервиса и инфраструктура премештен у приватни сектор. Примера ради, у периоду између 1980. и 1992. године у САД је приватизовано 6800 државних предузећа (Kikeri et al., 1992:2).

У научној теорији нема јединственог става о томе да ли је за област приватне безбедности неопходно посебно законодавство или се све њене специфичности могу уклопити у општи правни режим који важи и за све друге специфичне делатности. Међутим, са аспекта функционисања савременог друштва и улоге приватне безбедности у друштву, егзистира неколико разлога за норматив-

но регулисање приватне безбедности: *прво*, у друштву постоји општа друштвена потреба за контролом свих пословних активности, а тиме и приватних безбедносних активности, које су све више део видљивих задатака јавне безбедности, будући да користе све већа овлашћења која могу да утичу на неповредивост и приватност грађана; *друго*, у друштву је све израженија потреба да се успостави поверење у односу на приватне безбедносне актере, а у остварењу тог поверења потребна је контрола погодности оних који поседују тај положај у друштву, и *треће*, опште потчињавање законским одредбама представља минималну гаранцију за квалитет пружених безбедносних услуга.

Правна регулатива приватне безбедности у Србији свој основ и полазно становиште црпи из правног оквира националног сектора безбедности, који се регулише низом прописа поређаних одозго надоле према хијерархији и према степену општости, као унутрашњи извори правне регулативе. На врху се налази *Устав* (у коме се прокламује обавеза заштите виталних вредности једног друштва, међу којима посебно место заузимају основне слободе и права као и безбедност сваког грађанина, безбедност грађана односно, које представљају уставни основ за доношење правне регулативе приватног обезбеђења Републике Србије, затим закони (системски закони, који су од искључивог значаја за рад субјеката приватне безбедности и закони од ширег значаја, без којих је рад субјеката приватне безбедности немогућ) и подзаконски акти (изведена и акцесорна природа аката за ближе спровођење системских закона), где су значајни и одређени национални стратешки документи (стратегија националне безбедности, стратегија одбране и други, којима се прецизира и улога субјеката приватне безбедности у спровођењу унутрашње безбедности). Међутим, као спољни извори правне регулативе приватне безбедности Србије у одређеном домену јављају се међународне конвенције и уговори, настали успостављеном сагласношћу воља са међународним елементом, где се као уговорне стране појављују две државе или једна држава и међународна организација.

Историјски контекст приватне безбедности у Србији

Настанак и развој приватне безбедности у Србији везује се за прве појавне традиционалне и друге облике заштите и касније формирање првих приватних предузећа и других институционалних облика у којима се остваривала производња и услуге и он се може поделити у неколико фаза. *Прва фаза* обухвата два временска периода: први се везује за време важења Душановог законика – систем поверене заштите заједнице (село врши бројне добровољне полицијске функције, чува украдене ствари, води истрагу, поставља стражаре на путевима и др., а које су реализоване преко сеоских старешина); време турске окупације – посебан удео у вршењу полицијских активности на терену имају српски самоуправни органи (кнежевске старешине и сеоски кметови); време важења Устава Србије из 1838. године – када је установљено министарство унутрашњих послова, и одређене његове уставне надлежности (Милосављевић, 1997:95), и 1853. година када је Кнежевина Србија формирала прву унутрашњу службу обезбеђења у крагујевачкој Тополивници (сада „Застава оружје“) за обезбеђење производње оружја и војне опреме (тада су изливене и прве топовске цеви);¹ и други, који се везује за настанак првих установа приватне безбедности у Србији, односно временско раздобље постојања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, те Краљевине Југославије.

Ову фазу чини период између два светска рата, када су основане прве установе и заводи приватне безбедности.² Они су уг-

---

¹http://kaldrmaskragujevac.rs/index.php/prva_topolivnica_u_Kragujevcu/2012, доступно 2. 2. 2017.

² Реч је о следећим установама и заводима: „Миктон“, основан 1922. године, који је био прва детективска установа у Србији; полицијско-детективски биро „Безбедност“, основан 1924. године, првенац у обављању послова физичког обезбеђења и заштите, као и противпожарне заштите; „Кредит-информ“ и „Хермес“, основани као заводи чија је намена била да прикупљају, обрађују и корисницима услуга достављају обавештења и информације које ће им омогућити да идентификују и предупреду ризична улагања и пласман финансијског капитала, као и промет индустријских роба куповином на кредит; завод „Безбедност“, основан 1934. године за послове чувања безбедности станова и просторија. Одобрење за рад наведених установа и завода одобрили су Министарство унутрашњих послова и Управа града Београда. Талијан, М., (2008). *Прве установе*

лавном деловали у Београду, имали су атрибут „полицијских“ и „обавештајних“ и обављали су низ безбедносних услуга од чуварских до истражитељских послова, укључујући и прикупљање, обраду и достављање обавештења и информација корисницима услуга; послове проналажења извршилаца кривичних дела, вршење свих судско-полицијских вештачења, као и прибављање доказног материјала и вођење поверљивих истрага; приватне истраге поверљивог карактера и прибављање доказног материјала за рачун приватних особа; послове физичког обезбеђења и заштите објеката од крађа (зграда, станова, приватних радњи, локала, банака, ствари од вредности); противпожарну заштиту објеката од паљевина; обављање транспорта ствари од вредности и обављање административно-правних послова.

Друга фаза представља прекид континуитета првих установа приватне безбедности у Србији и период претежног произвођења безбедносних услуга од стране државе (пре свега полиције), а обухвата временско раздобље од почетка Другог светског рата и током постојања друге Југославије (ФНРЈ и СФРЈ). За ову фазу је карактеристично деловање специфичних организација попут тзв. „индустријске милиције“³, постојање правних празнина у регулисању овлашћења у сфери заштите лица и имовине предузећа, као и увођење система друштвене самозаштите.

Трећа фаза представља структурирање субјеката приватне безбедности, односно временско раздобље постојања Савезне Републике Југославије, Државне заједнице Србија и Црна Гора, те садашње Републике Србије, у коме су настала актуелна приватна друштва и агенције за приватну безбедност. Ову фазу карактеришу процеси у којима се социјалистичко-самоуправни сектор распао и у којима је нестало друштвено власништво, увођење приватног власништва и тржишне економије, обнављање тржишта при-

---

приватне безбедности у Србији, у: Први међународни научни скуп „Приватна безбедност – стање и перспективе“ (Зборник радова), Факултет за правне и пословне студије, Нови Сад, стр. 42.

³Први закон који је на просторима бивше Југославије регулисао заштиту лица, имовине и пословања предузећа био је *Закон о Народној милицији* (Службени лист ФНРЈ, бр. 101/46). Он на одређени начин представља послератне корене приватне безбедности у Србији.

ватне безбедности и успостављање нових институција у тој области.

Такође, ову фазу карактерише и осамостаљење бивших република СФРЈ, ратна дешавања на просторима у окружењу Републике Србије, пораст корупције и криминала, почетак приватизационих процеса, велика количина нерегистрованог оружја из ратног окружења, рад на црно, праће нелегално стеченог новца, појавни облици ванинституционалне наплате дугова и друге активности криминалних група. Овај период директно се може довести у везу са тадашњим стањем привреде у земљи, као и са уведеним спољним санкцијама које су утицале на бујање послова у сивој економији и са немогућношћу правосудних органа и полиције да заштите приватне компаније од различитих облика угрожавања. Због тога су привредни субјекти почели све више да се ослањају на приватни сектор безбедности.

У овом периоду је у Републици Србији регистрован импозантан број предузећа и радњи, привредних друштава, агенција и предузетника којима је основна или једна од делатности било вршење послова физичко-техничког обезбеђења лица и објеката, дејативска делатност и друго.

Правна регулатива приватне безбедности у Србији ***Извори правне регулативе приватне безбедности у Србији***

У непосредне изворе правне регулативе приватне безбедности спадају устав, закони, стратегије, подзаконски акти и национални стандарди из области приватне безбедности (Дапчевић-Марковић, 2010:91).

Сви ови правни акти морају бити комплементарни, при чему нижи морају произлазити из виших и не могу им противречити.

Сагласно одредби *Устава Републике Србије* (Службени гласник РС, бр. 98/2006), по којој је дозвољено све што *Уставом* и законом није забрањено, у Републици Србији заштита имовине, живота људи и других вредности кроз делатност субјеката приватне безбедности није забрањена било којим законским прописом, већ су *Уставом* загарантовани својински и облигациони односи и заштита свих облика својине и културних добара. У том контексту

власници имовине и пословни субјекти непосредно предузимају одговарајуће радње и мере на плану заштите, јер је то предуслов њиховог функционисања и обављања делатности.

Са становишта приватне безбедности посебно су значајне уставне одредбе према којима су живот и слобода човека неприкосновени и нико не може бити лишен слободе осим у ситуацијама и по поступку предвиђеним законом, као и одредбе којима се грађанину гарантује слобода кретања и настањивања, људско достојанство и право на приватан живот. С тим у вези, припадник приватне безбедности (детектив) у прикупљању података, информација и доказа мора да води рачуна да не повреди људско достојанство и право на приватан живот, будући да у одређеним ситуацијама може да буде у дилеми да ли да прикупи неке релевантне информације којима се, у одређеном обиму, задире у приватност одређеног лица. У таквој ситуацији службеник приватног обезбеђења, односно приватни детектив не сме ниједном својом радњом да повреди људско достојанство и приватност појединог лица, јер је за то предвиђена и кривична одговорност.

Када се разматрају друге уставне одредбе које се могу довести у везу са приватном безбедношћу, битно је истаћи зајамченост заштите тајних података, неповредивост стана и једнаку заштиту права у поступку пред судом и другим надлежним органима. С тим у вези, *Уставом* је утврђено да Република Србија „уређује и обезбеђује остваривање и заштиту слобода и права човека и грађанина, безбедност њених грађана, као и друге односе од интереса за Републику Србију“ (члан 97, тачка 4), што представља уставни основ и за доношење правне регулативе приватне безбедности.

Закони који представљају изворе приватне безбедности Србије могу се сврстати у две категорије (Дапчевић-Марковић, 2010:76-77). Првој би припадали они закони који су од искључивог значаја за рад субјеката приватне безбедности, а другој категорији припадали би закони који имају шири домашај и односе се на рад других државних органа или уређују односе од ширег значаја, при чему је рад субјеката приватне безбедности без њихове примене немогућ.

У групу закона од искључивог значаја за приватну безбедност спадају оригинални закони, тзв. системски закони који ис-

кључиво уређују област приватне безбедности (*Закон о приватном обезбеђењу* и *Закон о детективској делатности Републике Србије*), док би се у другу групу могли уврстити *Закон о државној управи*, *Закон о управном поступку*, *Кривични законик*, *Законик о кривичном поступку*, *Закон о облигационим односима*, *Закон о оружју и муницији*, *Закон о полицији*, *Закон о јавном реду и миру*, *Закон о безбедности саобраћаја на путевима*, *Закон о прекршајима*, *Закон о заштити података о личности*, *Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама*, а посебно *Закон о привредним друштвима*, *Закон о приватним предузетницима*, *Закон о регистрацији привредних субјеката*, *Закон о раду*, *Закон о ПИО*, *Закон о полицији*, *Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама*, *Закон о рачуноводству и ревизији* (чија примена је сходна и за субјекте приватне безбедности) и други.

Наведени закони и други прописи чине важан додатни правни оквир рада субјеката приватне безбедности.

За приватну безбедност са аспекта квалитета пружања услуга на тржишту посебно је важан *Закон о стандардизацији* (Службени гласник РС, бр. 36/2009), затим *Закон о класификацији делатности* (Службени гласник РС, бр. 104/2009) и *Уредба о класификацији делатности* (Службени гласник РС, бр. 54/2010) којом се ближе разрађују одредбе *Закона о класификацији делатности*.

Поред наведених закона, за приватну безбедност у Србији од посебног су значаја национални стратешки документи, као што је *Стратегија националне безбедности* (Службени гласник РС, бр. 88/09), којом су дефинисани изазови, ризици и претње по националну безбедност, као и начини одговора на њих. Наведени документ је од непосредног значаја за полицију, војску, службе безбедности и остале чиниоце сектора безбедности, у оквиру којих и субјекти приватне безбедности имају своје место. На основу *Стратегије националне безбедности* доносе се Стратегија одбране, Војна доктрина, Стратегијски преглед одбране, Бела књига одбране, Стратегија за борбу против организованог криминала, Стратегија интегрисаног управљања границом и друго.

Са становишта приватне безбедности, у *Стратегији националне безбедности Републике Србије* посебан значај има Поглавље IV, под насловом „Политика националне безбедности“, у чи-

јем Одељку 4, став 3 (Политика унутрашње безбедности) се наводи да све већу одговорност у спровођењу политике унутрашње безбедности, заједно са државним и осталим органима и институцијама, имају субјекти из области приватног обезбеђења, чија делатност обухвата заштиту безбедности појединаца, објеката и других материјалних добара која није обухваћена заштитом надлежних државних органа, а због чега је од посебног друштвеног значаја да делатност субјеката из области приватног обезбеђења буде у целости нормативно и доктринарно уређена.

Што се тиче националних стандарда у области приватне безбедности у Србији, они дефинишу основне елементе које мора да испуни давалац или прималац безбедносних услуга и дају могућност провере усаглашености конкретне праксе са дефинисаним стандардима у Србији, где је карактеристично да су они егзистирали и пре доношења системских закона о приватној безбедности.

Национални стандарди у Србији су уређени одредбама *Закона о стандардизацији* из 2009. године, којим је формиран Институт за стандардизацију Србије (ИСС), као једино национално тело за стандардизацију Републике Србије. Стандарди обухватају заштитну делатност, самозаштитну делатност и детективску делатност. Такође, Институт за стандардизацију Србије је ради повећања квалитета услуга, професионализације делатности и усклађивања са међународним стандардима у сфери заштите лица, имовине и пословања донео серију националних стандарда из области безбедности лица, имовине и пословања, и то а) SRPSA.L2.001:2008, Друштвена безбедност – Услуге приватног обезбеђења – Речник (Службени гласник РС, бр. 104/2008); б) SRPSA.L2.002:2008, Друштвена безбедност – Услуге приватног обезбеђења – Захтеви и упутство за оцењивање усаглашености (Службени гласник РС, бр. 07/2009; с) SRPSA.L2.003:2010, Друштвена безбедност – Процена ризика у заштити лица, имовине и пословања (Службени гласник РС, бр. 92/2010).

Нормативни оквир приватне безбедности у Србији - актуелно стање

Нормативни оквир приватне безбедности у Србији садржан је у одредбама 12 посебних глава *Закона о приватном обезбеђењу*

(Службени гласник РС, бр. 104/2013), са изменама истог 2015. године, када је продужен рок за његову примену (1. 1. 2017), одредбама шест посебних глава *Закона о детективској делатности* (Службени гласник РС, бр. 104/2013), као и у одредбама донете подзаконске регулативе за ближе спровођење наведених системских закона.

Тако, глава III *Закона о приватном обезбеђењу* дефинише које врсте лиценци могу остварити регистрована правна лица и предузетници за вршење послова приватног обезбеђења, са стриктним дефинисањем да у обављању послова приватног обезбеђења исти не могу вршити и послове посредовања у наплати потраживања.

Глава IV садржи одредбе које се односе на врсте лиценци за вршење приватног обезбеђења како за правна лица и предузетнике (члан 9 *Закона*), тако и за физичка лица (члан 11 *Закона*), са јасно дефинисаним општим и посебним условима за добијање лиценци.

Закон о приватном обезбеђењу прописује обавезну стручну обуку као услов за запошљавање у фирмама за приватно обезбеђење и представља основни услов за добијање професионалних лиценци службеника обезбеђења (по закону) и сертификата о компетентности за занимања у области приватног обезбеђења (по стандарду), док специјалистичка и додатна обука није предвиђена законом.

Глава V *Закона* уређује начин вршења послова приватног обезбеђења, с тим што се „послови приватног обезбеђења лица, имовине и пословања врше на начин којим се не омета рад државних органа и не нарушава спокојство грађана“, при чему се „обавештење о закљученом уговору, анексу уговора или о раскиду уговора доставља месно надлежној полицијској управи у року од осам дана од дана настале промене“ (члан 19 *Закона о приватном обезбеђењу*).

У обављању послова приватног обезбеђења службеници обезбеђења имају одређена овлашћења која се могу применити само под условима и на начин предвиђен законом и другим нормативним актом, и само за време вршења дужности, при чему се та овлашћења морају примењивати поступно и сразмерно, према конкретним околностима.

У том смислу, глава VI *Закона о приватном обезбеђењу* дефинише општи оквир овлашћења службеника обезбеђења који је овлашћен да: „1. провери идентитет лица које улази или излази из објекта или простора који се обезбеђује и у самомштићеном простору; 2. прегледа лице или возило на улазу или излазу из објекта или простора и у самомштићеном простору; 3. забрани неовлашћеним лицима улаз или излаз из објекта или простора који се обезбеђује; 4. нареди лицу да се удаљи из објекта или простора који се обезбеђује ако се лице ту неовлашћено налази; 5. упозори лице које својим понашањем или пропуштањем дужне радње може угрозити своју безбедност, безбедност других или изазвати оштећење и уништење имовине; 6. привремено задржи лице које је затекао у објекту или простору у вршењу кривичног дела и тежих прекршаја јавног реда и мира до доласка полиције; 7. Употреби следећа средства принуде: средства за везивање, физичку снагу, посебно дресиране псе и ватрено оружје под условима утврђеним *Законом о приватном обезбеђењу* и *Законом о полицији*, којим се уређује употреба оружја од стране овлашћеног полицијског службеника“, где приликом примене мера нико не сме бити подвргнут мучењу, нечовечном или понижавајућем поступању (члан 46 *Закона о приватном обезбеђењу*).

Иначе, сва ова овлашћења службеника приватног обезбеђења морају бити јасно наведена у уговору о обезбеђењу који се закључује са корисником услуга. Тако службеник обезбеђења у редовном обављању послова приватног обезбеђења може извршити преглед лица и предмета само визуелним увидом у садржај одеће и ствари (члан 48 *Закона о приватном обезбеђењу*) и уколико постоје основи сумње да лице код себе има предмете који могу послужити у кривичном или прекршајном поступку, службеник обезбеђења ће лице привремено задржати (члан 50 *Закона о приватном обезбеђењу*).

Такође, службени пси у вршењу послова приватног обезбеђења, могу се користити једино ако су дресирани за вршење одређених радњи и ако их воде обучени службеници обезбеђења – водичи паса, у складу са важећим прописима у кинологији (члан 54 *Закона о приватном обезбеђењу*). Према томе, службеници приватног обезбеђења морају да прођу додатну обуку уколико су у пружање услуге обезбеђења укључени и посебно дресирани пси.

Што се тиче употребе ватреног оружја од стране службеника приватног обезбеђења, предвиђена је обавезна процедура поступања службеника обезбеђења, која обухвата идентификацију и јасно упозорење (члан 55 *Закона о приватном обезбеђењу*), као и обавеза да се након употребе средстава принуде достави извештај о њиховој употреби одговорном лицу у правном лицу и код предузетника за приватно обезбеђење. Одговорно лице предметни извештај са својим мишљењем потом доставља надлежној полицијској управи (члан 56 *Закона о приватном обезбеђењу*).

Правни основ за рад правних лица, предузетника и физичких лица која се баве пословима детективске делатности садржан је у уводним одредбама *Закона о детективској делатности*, док су лиценце предвиђене за правна лица, предузетнике и физичка лица, а услове за њихово стицање, са одговарајућим простором за рад, садржи глава II истог закона (члан 5, 6 и 8 *Закона о детективској делатности*). Захтев за издавање лиценце подноси се Министарству унутрашњих послова и издаје се на период од пет година (члан 9 *Закона о детективској делатности*).

Закон о детективској делатности предвиђа да детектив за обављање детективских послова мора са собом увек да носи легитимацију коју издаје Министарство унутрашњих послова на захтев правног лица, заједно са овлашћењима за вршење уговорених услуга које му је дао корисник услуга (члан 13 *Закона о детективској делатности*).

Овлашћења за вршење детективских послова предвиђена су главом III *Закона о детективској делатности*, с тим што се детективски послови могу вршити само на основу уговора закљученог у писаној форми између правног лица за детективску делатност, односно предузетника за детективску делатност, и корисника услуга. Садржај уговора је обавезујући и посебно предвиђен истом главом *Закона*. Такође, *Закон* прописује да је правно лице, односно предузетник за детективску делатност, дужан да одбије закључење уговора о пружању детективских услуга ако се захтев тражиоца услуга односи на вршење послова који нису у његовој надлежности, као и када се тражи обрада података који се не смеју обрађивати, те када је вршење тих услуга супротно интересима других корисника услуга са којима већ има закључен уговор, другим законима и јавном моралу (члан 12 *Закона о детективској делатности*). Међутим, законска је обавеза детектива који је у

току вршења детективских послова сазнао за кривично дело за које се гони по службеној дужности, да о том сазнању одмах обавести полицију или надлежног јавног тужиоца (члан 18 *Закона о детективској делатности*).

Одредбама *Закона о детективској делатности* посебно су прецизиране врсте података које може прикупљати детектив у вршењу детективских послова (члан 20 *Закона о детективској делатности*), при чему му је забрањено да омета обављање послова који су у надлежности државних органа, као и обавеза да на захтев овлашћеног полицијског службеника правно лице или предузетник за детективску делатност уступи на увид све прикупљене податке и доказе којима располаже када за то постоји одлука надлежног суда, а без одлуке суда само доказе и предмете који се могу одузети као предмети кривичног дела, у складу са законом којим се уређује кривични поступак (члан 19 *Закона о детективској делатности*).

Карактеристично је да је одредбом *Закона* предвиђено да се подаци који су прикупљени у обављању детективских послова могу користити искључиво у сврху за коју су прикупљени, и да се не могу уступати трећим лицима или јавно објављивати, осим ако то није другачије прописано или уговорено (члан 30 *Закона о детективској делатности*).

Закон о детективској делатности изричито не дозвољава да правно лице за детективску делатност поседује у свом власништву ватрено оружје, осим могућности да једино детектив може добити дозволу за ношење личног оружја, у складу са одредбама закона којим се уређује ношење оружја и муниције (члан 15 *Закона о детективској делатности*). Тако, детектив може приликом обављања детективских послова да употреби ватрено оружје и физичку снагу искључиво у сврху заштите сопственог живота и телесног интегритета, и то само уколико на други начин не може да одбије истовремени непосредни противправни напад (члан 16 *Закона о детективској делатности*).

Четврта глава *Закона о приватном обезбеђењу* посебно уређује обавезу заштите података до којих долазе правна лица и предузетници за детективску делатност. Тако су правно лице и предузетник за детективску делатност, као и запослени детектив, дужни да као тајну, у складу са законом и другим прописима којима се уређује тајност података, чувају све информације које сазнају у вр-

шењу послова, осим ако то није другачије прописано или уговорено, при чему ова обавеза траје и по престанку обављања делатности правног лица за детективску делатност или предузетника за детективску делатност, односно по престанку радног односа детектива (члан 31 *Закона о детективској делатности*). У вези са наведеним, *Законом* је такође предвиђено да су правна лица за детективску делатност, односно предузетници за детективску делатност, дужни да уговоре закључене са корисником услуга чувају пет година (члан 32 *Закона о детективској делатности*).

Подзаконска регулатива приватне безбедности у Србији представља темељну, оперативну и конструктивну примену системских закона као кровних, односно базних докумената приватне безбедности у Србији. Тако је, након доношења системских (кровних) закона о приватном обезбеђењу и детективској делатности, министар унутрашњих послова у новембру 2014. године донео два правилника из ове области,⁴ којима се прописују ближи услови у погледу просторија МТС и опреме и стручне оспособљености лица која спроводе стручну обуку, које треба да испуни правно или физичко лице за добијање овлашћења МУП-а ради спровођења стручне обуке лица која врше послове приватног обезбеђења.

Такође, почетком 2015. године министар унутрашњих послова је донео још два правилника⁵ којима се ближе прописује начин вршења послова техничке заштите и коришћења техничких средстава у обављању послова приватног обезбеђења, осим одржавања и сервисирања система техничке заштите. Током 2015. го-

---

⁴ *Правилник о програмима и начину спровођења обуке за вршење послова приватног обезбеђења* (Службени гласник Републике Србије, бр. 117/14), којим се прописују програми и начин спровођења стручне обуке службеника обезбеђења за вршење послова приватног обезбеђења и *Правилник о ближим условима које морају да испуне правна и физичка лица за спровођење стручне обуке за вршење послова приватног обезбеђења* (Службени гласник Републике Србије, бр. 117/14).

⁵ *Правилник о боји и саставним деловима униформе службеника обезбеђења* (Службени гласник Републике Србије, бр. 04/15), којим су детаљно прописани делови редовне и теренске униформе за службенике обезбеђења, која се по изгледу и логоу мора разликовати од државних органа, и *Правилник о начину вршења послова техничке заштите и коришћења техничких средстава* (Службени гласник Републике Србије, бр. 119/15),

дине донети су и преостали правилници,⁶ а у 2016. години су такође донете и две уредбе Владе Републике Србије: *Уредба о ближим критеријумима за одређивање обавезно обезбеђених објеката и начину вршења послова њихове заштите* (Службени гласник РС, бр. 98/2016) и *Уредба о минималним техничким условима код обавезне уградње система техничке заштите у банкама и другим финансијским организацијама* (Службени гласник РС, бр. 98/2016), за потпуно спровођење актуелне легислативе из области приватне безбедности. Доношењем наведене подзаконске регулативе решене су неке недоумице али не и потпуна примена закона.

Што се тиче правне регулативе којом је регулисано директно поступање субјеката приватне безбедности у Србији, целокупна њихова активност уређена је са две групе нормативних аката (Милошевић, 2006:15). Прву групу чине општи интерни акти привредног друштва или другог правног лица, којима се иначе регулишу системска правила рада и пословања која су законска обавеза датог субјекта (статут привредног друштва, правилник о раду службе физичко-техничког обезбеђења, одлука о пословној тајни, процедуре рада службе физичког обезбеђења, одређене наредбе, радни налози и слично). Другу групу нормативних аката битних за непосредно обављање послова приватне безбедности чине поје-

---

⁶ *Правилник о начину полагања стручног испита за вршење послова приватног обезбеђења, висини трошкова организовања и спровођења испита и садржини и начину вођења евиденција* (Службени гласник Републике Србије, бр. 28/2015), *Правилник о начину употребе средстава принуде у вршењу послова приватног обезбеђења* (Службени гласник Републике Србије, бр. 30/2015), *Правилник о ближим условима које морају да испуне правна и физичка лица за спровођење стручне обуке за вршење послова приватног обезбеђења* (Службени гласник Републике Србије, бр. 117/2014), *Правилник о садржини, изгледу и начину употребе детективске легитимације* (Службени гласник Републике Србије, бр. 30/2015), *Правилник о садржини, изгледу и начину употребе легитимације службеника приватног обезбеђења* (Службени гласник Републике Србије, бр. 30/2015), *Правилник о евиденцијама из области детективске делатности* (Службени гласник Републике Србије, бр. 30/2015), *Правилник о програму обуке и оспособљавања лица за вршење детективских послова, начину спровођења обуке и оспособљавања и полагања стручног испита за детектива* (Службени гласник Републике Србије, бр. 29/2015), *Правилник о пословном простору за обављање детективске делатности и физичко-техничким мерама за чување збирки података и других евиденција* (Службени гласник Републике Србије, бр. 75/2015).

диначни интерни правни акти који се деле у две групе и не заснивају се непосредно на законским и подзаконским прописима. Тако, у прву групу спадају општи нормативни интерни акти (упутства, смернице, планови, програми, методологије и пројекције), а у другу појединачни интерни нормативни акти привредног друштва (процедуре, нормативи, радни налози и друго).

Тенденције и перспективе правне регулативе приватне безбедности у Србији

Иако је тешко поуздано и прецизно одредити будуће тенденције приватне безбедности у Србији, с обзиром на променљиве угрожавајуће појаве у друштву, процес приватизације послова безбедности тешко да може да се заустави, јер данас приватна безбедност у развијеним земљама бележи свој нагли развој и постаје главни носилац и послодавац у пружању услуга безбедности. Приватна безбедност представља „живу материју“ и развија се дотле мере да се слободно може рећи да је тренд свуда у свету, као и да број запослених у овој области значајно превазилази број припадника полиције, причему све више долази до преузимања послова заштите критичне инфраструктуре и спровођења надзорне анти-терористичке активности.

Приватна безбедност у Републици Србији се развијала паралелно са процесом транзиције, глобализације економије, европеизације и доласка страног капитала, што је условило да се она на тржишту безбедносних услуга јавља као допуна делатности државних органа, коју клијенти спремно прихватају и сматрају драгоценом.

У ситуацији дугогодишње незаинтересованости државе за приватну безбедност у Србији, која се огледала у доскорашњој нормативној неуређености и непостојању адекватног система контроле и евиденција стварног стања пословања субјеката приватне безбедности, као и садашњем стању тренутног одлагања пуне примене актуелне правне регулативе, наставља се неравноправна и нелојална конкуренција на тржишту услуга, политички утицаји и манипулације, лош квалитет безбедносних услуга и одсуство пуног поверења грађана према овој области безбедности.

Тенденције развоја приватне безбедности у Србији у претходном периоду показале су се доласком страног капитала на тржиште Србије после 2000. године, када су стране мултинационалне компаније донеле нове међународне стандарде у организацији приватне безбедности, чиме је на српском тржишту дошло до подизања квалитета и обима услуга обезбеђења.

Међутим, најновије тенденције у области приватне безбедности у Србији огледају се у више сегмената: прво, пуна примена одредби *Закона о приватном обезбеђењу* и *Закона о детективској делатности* обезбеђује уједначен квалитет услуга свих субјеката приватне безбедности, што је у интересу како даваоца тако и примаоца услуга; друго, стриктно лиценцирање субјеката приватне безбедности доприноси професионализацији приватног сектора безбедности и адекватној контроли; треће, обавезна обука службеника обезбеђења, односно детектива, доприноси професионализацији услуга и смањењу злоупотреба; четврто, ангажовање и развој јавно-приватне сарадње, са прецизним одвајањем и уређивањем дужности, права и одговорности оба сектора на подручјима заједничког деловања, уз уклањање међусобних предрасуда и обостране обавезе писаног извештавања ради размене података и коришћења примера „добре праксе“; и пето, контрола и надзор над законитошћу рада субјеката приватне безбедности обезбеђује да се ти послови обављају у границама зоне одговорности и улоге приватног сектора безбедности, с обзиром да држава законом поверава обављање јавних послова приватном сектору безбедности.

Дакле, надзор на подручју приватне безбедности је потребан из два разлога: први разлог је правни аспект надзора, и он обезбеђује законито пословање послова безбедности и спречавање евентуалних злоупотреба (код примене овлашћења може доћи до повреде човекових права и слобода); други разлог је практични аспект надзора, са циљем да се спречи неравноправна конкуренција и „сива“ зона пословања.

С друге стране, с обзиром да приватна безбедност представља делатност коју врше недржавни актери, држава се кроз надзор над *законитошћу рада субјеката приватне безбедности и контролу* поштовања законских стандарда у овој области индиректно појављује као гарант приватне сфере безбедности.

Наведено недвосмислено указује да је будућност приватне безбедности у Србији у пуној стандардизацији и професионализацији безбедносних услуга на нормативној основи и институционализацији сарадње приватног и јавног сектора безбедности, са инкорпорирањем приватне безбедности као партнера у мрежи локалних институција.

Закључна разматрања

Наведени аспекти нормативне регулативе приватне безбедности у Србији недвосмислено указују да област приватне безбедности у пракси представља како правну, тако и економску категорију. Наиме, са безбедносног становишта приватна безбедност има своје посебно место и значај, она је важан сегмент и део опште и националне безбедности сваке државе и значајан елемент међународне заједнице (од рата, преко хуманитарне помоћи, подршке операцијама мира, до реформе сектора безбедности), док је са економског становишта она и значајна привредна делатност (остварује велики профит, запошљава велики број лица и у просеку одговара за 80% безбедности имовине данашњих држава).

У таквој ситуацији незамисливо је да приватна безбедност егзистира без јасног правног оквира којим се уређује њена целокупна делатност у друштву, који је истовремено гарант професионалног рада и функционисања њених носилаца.

Такође, посебно обележје правне регулативе приватне безбедности у Србији представља актуелно одлагање пуне примене одредби *Закона о приватном обезбеђењу*, у сегменту предвиђених активности обавезног лиценцирања будућих службеника обезбеђења, са истовременим кашњењем у доношењу завршне подзаконске регулативе у овој области, због чега је рано давати оцене о ефектима правне регулативе у пракси.

Генерално, приватна безбедност у Србији налази се у узлазном тренду, при чему многи проблеми (безбедносни, економски) који су у прошлости били генератори нормативне неуређености и лошег стања у области приватне безбедности, данас не постоје или су мање изражени.

Без икакве сумње, изводи се закључак да свако одустајање од правне регулативе приватне безбедности носи са собом поте-

нцијално озбиљне последице по појединца, имовину и друштво, где свако национално законодавство појединачно и другачије мора да пронађе сопствени најоптималнији модел регулације приватне безбедности, који одговара сопственим националним специфичностима.

Такође, искуство развијених земаља где је приватна безбедност већ дуги низ година, негде више негде мање, нормативно уређена, указује да правна уређеност приватне безбедности не доноси обавезно и очекиване ефекте, па се за приватну безбедност континуирано траже и други регулаторни одговори (Лабовић, 2015:78).

Литература

1. Beetham, D., (1991). *The Legitimation of Power*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, UK.
2. Дапчевић-Марковић, Љ., (2010). *Право приватне безбедности*, Факултет за пословни менаџмент, Бар.
3. Kikeri, S., Nellis, R. J., Shirley, M. M., (1992). *Privatization: The Lessons of Experience*, World Bank Publications, Washington DC.
4. Cools, M., (2006). *Private policing in Belgium: outsourcing and public-private cooperation-research*, у: Давидовић, Д., (ур.) „Алтернативни чиниоци безбедности – приватни полисинг“ (Хрестоматија), Факултет безбедности, Београд.
5. Лабовић, Д., (2015). *Приватна безбедност – правна и социјална димензија*, Иновациони центар Факултета безбедности Универзитета у Београду, Београд.
6. Manning, K. P., (1999). *A Dramaturgical Perspective*, in: Forst Brian, Manning K. Peter (eds), *The Privatization of Security: Two Views*, Georgetown University Press, Washington DC.
7. Милосављевић, Б., (1997). *Наука о полицији*, Полицијска академија, Београд.
8. Милошевић, М., (2006). *Физичко-техничко обезбеђење и противпожарна заштита* (Збирка прописа), Глосаријум, Београд.
9. Талијан, М., (2008). *Прве установе приватне безбедности у Србији*, у: Први међународни научни скуп „Приватна безбедност – стање и перспективе“ (зборник радова), Факултет за правне и пословне студије, Нови Сад.
10. *Закон о народној милицији ФНРЈ*, Службени лист, бр. 101/46.

11. *Закон о основама ДСЗ*, Службени лист, бр. 39/73.
12. *Закон о систему ДСЗ*, Службени лист, бр. 14/86.
13. *Закон о привредним коморама РС*, Службени гласник Републике Србије, бр. 65/01, 36/09 и 99/11,
14. *Закон о приватизацији РС*, Службени гласник Републике Србије, бр. 38/01.
15. *Закон о приватном обезбеђењу РС са изменама*, Службени гласник Републике Србије, бр. 104/13 и 42/15.
16. *Закон о детективској делатности РС*, Службени гласник Републике Србије, бр. 104/13.
17. *Закон о класификацији делатности РС*, Службени гласник Републике Србије, бр. 104/09.
18. *Закон о заштити података о личности РС*, Службени гласник Републике Србије, бр. 97/08 и 104/09.
19. *Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја РС*, Службени гласник Републике Србије, бр. 120/04, 54/07, 104/09 и 36/10.
20. *Закон о заштити од пожара РС*, Службени гласник Републике Србије, бр. 53/93, 63/93, 48/94 и 101/05.
21. *Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама РС*, Службени гласник Републике Србије, бр. 67/03, 90/07, 72/09 и 111/09.
22. *Закон о кривичном поступку РС*, Службени гласник Републике Србије, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13 и 45/13.
23. *Закон о оружју и муницији РС*, Службени гласник Републике Србије, бр. 09/92, 53/92, 67/93, 48/94, 39/03, 85/05 и 101/05.
24. *Закон о полицији РС*, Службени гласник Републике Србије, бр. 101/05, 63/09 и 92/11.
25. *Закон о ванредним ситуацијама РС*, Службени гласник Републике Србије, бр. 111/09, 92/11 и 93/12.
26. *Закон о јавном реду и миру РС*, Службени гласник Републике Србије, бр. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 85/05 и 101/25.
27. *Правилник о боји и саставним деловима униформе службеника обезбеђења*, Службени гласник Републике Србије, бр. 04/2015.
28. *Правилник о начину вршења послова техничке заштите и коришћења техничких средстава*, Службени гласник Републике Србије, бр. 119/2015.

29. *Правилник о начину полагања стручног испита за вршење послова приватног обезбеђења, висини трошкова организовања и спровођења испита и садржини и начину вођења евиденција*, Службени гласник Републике Србије, бр. 28/2015.
30. *Правилник о начину употребе средстава принуде у вршењу послова приватног обезбеђења*, Службени гласник Републике Србије, бр. 30/2015.
31. *Правилник о програмима и начину спровођења обуке за вршење послова приватног обезбеђења*, Службени гласник Републике Србије, бр. 117/2014.
32. *Правилник о ближим условима које морају да испуне правна и физичка лица за спровођење стручне обуке за вршење послова приватног обезбеђења*, Службени гласник Републике Србије, бр. 117/2014.
33. *Правилник о садржини, изгледу и начину употребе детективске легитимације*, Службени гласник Републике Србије, бр. 30/2015.
34. *Правилник о садржини, изгледу и начину употребе легитимације службеника приватног обезбеђења*, Службени гласник Републике Србије, бр. 30/2015.
35. *Правилник о евиденцијама из области детективске делатности*, Службени гласник Републике Србије, бр. 30/2015.
36. *Правилник о програму обуке и оспособљавања лица за вршење детективских послова, начину спровођења обуке и оспособљавања и полагања стручног испита за детектива*, Службени гласник Републике Србије, бр. 29/2015.
37. *Правилник о пословном простору за обављање детективске делатности и физичко-техничким мерама за чување збирки података и других евиденција*, Службени гласник Републике Србије, бр. 75/2015.
38. *Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Службени гласник Републике Србије, бр. 88/09.
39. *Уредба о ближим критеријумима за одређивање обавезно обезбеђених објеката и начину вршења послова њихове заштите*, Службени гласник Републике Србије, бр. 98/2016.
40. *Уредба о минималним техничким условима код обавезне уградње система техничке заштите у банкама и другим финансијским организацијама*, Службени гласник Републике Србије, бр. 98/2016.

41. Устав Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, бр. 98/06.
42. http://kaldrmas.kragujevac.rs/index.php/prva_topolivnica_u_Kragujevcu/, 2012

Normative Regulation of Private Security in the Republic of Serbia

- Achievements and perspectives –

***Abstract:** In order to realize the full extent of the importance of normative regulation of private security in Serbia, we have to get to know the very genesis of privatization of security jobs because the private security sector in Serbia has been articulated only recently since adopting the relevant legislation at the end of 2013, the Law on Private Security and the Law on Detective Activity were adopted, prior to which this area had for a long time been in the normative interregnum. The importance of normative regulation of private security in Serbia is multifaceted; it is accepted in all segments of society, from the security point - its presence is essential both in the private and in the public sector; it reduces public spending and is of particular importance for the development of society as a whole. Today, private security in Serbia is at a critical juncture with the growing trend and a normative legal framework regulating the functions, responsibilities, control and other activities of private security factors. All this suggests that the legislative framework of private security in the Republic of Serbia is inevitably part of the guarantee of full professionalization of activities of private security, wherein the state appears as a guarantee of these activities through normative regulation of this area. In this regard, the paper points to the special normative base of private security components and the current state and tendencies of legal regulation of private security in Serbia.*

***Keywords:** legal regulation, private security, detective work, security entities.*

МА Светлана ПАВЛОВИЋ*

МУП РС, Управа криминалистичке полиције, Београд

doi:10.5937/bezbednost1701137P

УДК: 574:005.334

Прегледни научни рад

Примљен: 14.11.2016.

Датум прихватања: 30.5.2017.

(Не)оправданост секуритизације животне средине

***Апстракт:** Деградација животне средине има озбиљне последице на људско здравље, сиромаштво, економски развој, али и стратешки значај за државе које своју моћ заснивају на природним ресурсима као што су вода, нафта и гас. Еколошки проблеми не познају локалне интересе и границе, те је неопходно заједничко и синхронизовано поступање међународне заједнице у решавању ових проблема. Теорија секуритизације има велики потенцијал да помогне у решавању еколошких проблема и представља погодан алат за мобилизацију међународне заједнице у колективној акцији заштите животне средине.*

С тим у вези, у раду се разматра еволуција питања заштите животне средине у студијама безбедности, кључне поставке теорије секуритизације и различити теоријски погледи на оправданост секуритизације животне средине. Поред тога, у раду је приказана анализа везе између деградације животне средине и потенцијалних сукоба на примеру несташнице чисте воде, чиме је омогућено разматрање оправданости секуритизације животне средине на практичном плану.

***Кључне речи:** секуритизација, животна средина, безбедност, сукоби.*

Увод

Уколико се посматра последњих сто година развоја људске цивилизације, човечанство је забележило изузетан напредак. Оријентисаност на финансијске резултате, капитализам, експанзија и

---

* E-mail: s.pavlovic.8181@gmail.com

развој савремених технологија, те развој науке, довели су човечанство до друштва изобиља у коме су задовољене готово све људске потребе. Међутим, да ли је заиста тако? И да ли је тако за све? Последњих деценија главне претње, изазове и ризике међународној безбедности представљају „асиметричне“ претње међу којима су доминантни: глобални тероризам, организовани криминал, пролиферација оружја за масовно уништење, неконтролисана миграције и нестабилности које изазивају неразвијене државе, уз нарастајуће проблеме еколошке безбедности. Тако је генерисана нова парадигма безбедности која у центар ставља хуманитарне, социјалне, економске и еколошке димензије безбедности уз акценат на заштити основних људских права и слобода (Матић, Микац, 2010:51).

Деградација животне средине има озбиљне последице на људско здравље, сиромаштво, економски развој, али и стратешки значај за државе које своју моћ заснивају на природним ресурсима као што су вода, нафта, гас и слично. Еколошки проблеми не познају локалне интересе и границе те је неопходно заједничко и синхронизовано поступање међународне заједнице у решавању ових проблема. Теорија секуритизације представља погодан алат за мобилизацију међународне заједнице у колективној акцији заштите животне средине. Вејвер (Wæver, 1998:45) наводи да секуритизујући актери говорним чином нешто означавају као „безбедносну претњу“, покрећу одређени развој у конкретној области и на тај начин захтевају посебно право да могу предузети све што је потребно како би блокирали дату претњу или над њом успоставили контролу. На тај начин секуритизација животне средине омогућава да се еколошки проблеми означе као „ургентни“, чиме се захтева хитна мобилизација међународне заједнице у предузимању акције на њиховом решавању (Foster, 2013:39).

Овај рад има за циљ да испита (не)оправданост секуритизације животне средине. Овако дефинисан истраживачки оквир отвара неколико истраживачких питања: да ли је деградација животне средине безбедносна претња? какав је утицај еколошких проблема на насилне конфликте унутар и између држава? да ли је секуритизација животне средине оправдана?

Полазећи од истраживачких питања, у раду се прво разматра еволуција питања заштите животне средине у студијама безбедности. Потом се даје осврт на кључне поставке теорије секуритизације и различити теоријски погледи на оправданост секуритизације животне средине, уз анализу везе између деградације животне средине и потенцијалних сукоба на примеру несташице чисте воде, чиме је омогућено разматрање оправданости секуритизације животне средине на практичном плану. Општи закључак упућује на оправданост секуритизације животне средине, као средства које омогућава позитивне промене у погледу алокације ресурса и политичких приоритета, те развоја и унапређења глобалне сарадње у решавању проблема деградације животне средине.

Еволуција питања заштите животне средине у студијама безбедности

Почетком 80-их година прошлог века унутар студија безбедности започињу напори да се појам безбедности прошири и на проблеме еколошке безбедности. Браун (Braun, 1977, према Симић, 2002:53) одређује заштиту животне средине као несумњив „светски интерес“, а Улман (Ulman) 1983. године објављује чланак *Рedefинисање безбедности* (енг. *Redefining Security*), којим отпочиње озбиљно разматрање идеје да промене животне средине могу да узрокују ратове (Collins, 2010:2014). Тезу да угрожавање животне средине може иницирати сукобе у 21. веку темељно је разрадио Каплан (Kaplan, 1994, према Ејдус, 2012:196) у свом тексту *Долазећа анархија* (енг. *The Coming Anarchy*), за кога животна средина представља кључни проблем националне безбедности у 21. веку. Посебан допринос еволуцији питања заштите животне средине у студијама безбедности дала је Копенхашка школа кроз идеје теорије секуритизације и секторског приступа безбедности. Проширивањем безбедности са чисто војног на невојне секторе безбедности (војни, политички, економски, социјетални и еколошки), еколошки сектор је добио важно место у анализи савремене безбедносне динамике (Trombetta, 2010:136). Иако је Вејверов чланак *Секуритизација и десекуритизација* (енг. *Securitization and Desecuritization*) поставио концептуални оквир Копенхашке школе за нови приступ студијама безбедности, про-

ширење студија безбедности на еколошки сектор утемељено је објављивањем Бузанове, Вејверове и Де Вилдеове (Buzan, Waewer i de Wilde) публикације *Безбедност: Нови оквир за анализу* (енг. *Security: A New Framework For Analysis*). Безбедност је од стране ових представника Копенхашке школе описана као дискуризивни процес кроз који се проблем представља као егзистенцијална претња која захтева ванредне мере и оправдава акције изван граница уобичајеног политичког поступка (Leboeuf, Broughton, 2008:4). Из перспективе теорије секуритизације и секторског приступа безбедности сваки проблем, укључујући и проблеме угрожавања животне средине, може постати безбедносни (Herbeck, Flitner, 2010:6).

Оквир за разматрање деградације животне средине као безбедносног питања у пракси је поставила Светска комисија за животну средину и развој (WECED) објављивањем Брунтландовог извештаја 1987. године. У извештају се тврди да традиционално схваћен концепт безбедности, у смислу војних и политичких претњи националној суверности, мора да буде проширен и питањима угрожавања животне средине (WECED, 1987:24). На тај начин је и теоријским и практичним доприносом нови концепт безбедности обухватио животну средину као референтни објекат.

Теорија секуритизације

Према аутору теорије секуритизације Вејверу (Wæver, 1998), секуритизација је говорни чин којим се неко питање означава као егзистенцијална претња и захтева предузимање специјалних мера које излазе из оквира уобичајене политике, како би се успоставила контрола над датом претњом. Дакле, позивање на безбедност је неопходно како би се стекли услови за легитимну употребу силе или других посебних овлашћења (Buzan at al., 1998:21).

Процес секуритизације се састоји од следећих елемената: говорног чина (секуритизујућег потеза), секуритизујућих актера, функционалних актера, специјалних мера и публике (Ејдус, 2012:107). Секуритизујући актери су они који секуритизују (предузимају секуритизујући потез). Поред државе, то могу бити политичке, војне, интелектуалне елите, цивилно друштво, али и други актери који располажу одређеним социјалним капиталом.

Говорни чин (секуритизујући потез) јесте чин кроз који се одређено питање трансформише у егзистенцијалну претњу.

Да би секуритизација била успешна није довољно само да се одређено питање представи као егзистенцијална претња, већ је неопходно да секуритизујућа тврдња (о егзистенцијалној претњи по референтни објекат) буде прихваћена од релевантне публике, те да као резултат прихватања секуритизације од публике буду усвојене специјалне мере (нпр. употреба силе или принуде, ограничавање људских и грађанских права) које се иначе не би сматрале легитимним (Ејдус, 2012). Поред тога, Ејдус (Ејдус, 2012) напомиње да секуритизација захтева да се говорни чин придржава граматике безбедности, и да текст говорног чина садржи такве концепте као што је „тачка без повратка“, или како то наводи Бузан са сарадницима: „*ако проблем не решимо одмах, сутра ће бити прекасно, и неће нас бити да исправимо своје грешке*“ (Buzan et al., 1998:26).

У пракси се процес секуритизације најједноставније може схватити као активно детерминисање онога ко је небезбедан, од које претње и шта треба предузети да би се дата претња елиминисала или контролисала. Један од раних примера секуритизације животне средине представља изјава министра одбране САД, Вилијама Перија (William Perry) из 1995. године, да његово министарство спроводи агресивни програм заштите животне средине јер је то од кључног значаја за одбрану земље (Pace et al., 1997:18).

Еколошки проблеми и оправданост секуритизације – за и против секуритизације

Еколошки проблеми, као што су глобално загревање, озонска рупа, крчење шума, раст светске популације, деградација земљишта или несташица чисте воде не утичу само на социјалну стабилност становништва држава и региона у којима се јављају и на њихов економски развој, већ делују као један од главних фактора који могу изазвати сукобе између држава и социјалне немире унутар држава, који временом могу да ескалирају у међународна безбедносна питања. Данас постоји консензус око тога да се у основи бројних политичких спорова и насилних сукоба налазе различити еколошки проблеми (Shultz et al., 1997:258).

Поборници секуритизације животне средине истичу да је чињеница да еколошки проблеми могу довести до насилних сукоба унутар и међу државама први разлог који указује на неопходност секуритизације. Поједини аутори полазе са становишта да је животна средина не само питање међународне безбедности, већ да би то требало да буде питање од највећег приоритета свих народа, с обзиром да деградација животне средине угрожава како опстанак државе, тако и опстанак људи на планети (Mathews, 1989:162-177). Као додатни аргумент поборници секуритизације наводе да деградација животне средине има прекограничне ефекте јер њене последице погађају више држава истовремено. Стога еколошки проблеми могу да буду успешно решени само уколико им се да приоритет као безбедносној претњи на глобалном нивоу (Mathews, 1989:162-177).

С друге стране, секуритизација животне средине оспоравана је разноврсним аргументима, па и тиме да води милитаризовању еколошких проблема. Тако нпр., Фостерова (Foster, 2013:45) истиче да једна група заговорника еколошке безбедности војсци даје значајну улогу у заштити животне средине, кроз надзор и праћење планете путем сателита, док други сматрају да војска треба да има кључну улогу у одговору на еколошке катастрофе. Ово захтева додатно финансирање војних органа што се може негативно одразити на смањење финансирања других државних сектора, као што су не-војне агенције и еколошке иницијативе. Проширивање безбедности на не-војна питања треба да доведе до демилитаризовања безбедности, при чему државно-центрични и милитаристички приступ еколошким проблемима може да има супротан исход (Foster, 2013:47). Вејвер указује и на тенденцију концепта безбедности да производи поделе „ми-они“, а уколико се овоме придода склоност да се претње углавном тумаче као нешто што долази изван националних граница, лако се може догодити искључивање сопствене одговорности и доприноса еколошким проблемима и окривљавање других за њих (Wæver, 1998:51).

Како Бузан (Buzan et al., 1998:74) истиче, еколошки сектор обухвата разноврсна питања, због чега ће, у циљу лакшег разумевања везе између еколошких проблема и безбедности, даља екпликација проблема бити заснована на примеру несташице чисте воде. Према Извештају о глобалним ризицима Светског еконо-

мског форума из 2012. године, водни ресурси су означени као један од глобалних проблема високог ризика који захтева велику пажњу. Да је заиста тако доказује и историја јер су узрок великог броја сукоба били управо водни ресурси. Тако се у периоду 1900-2007. година догодило чак 105 насилних конфликта око воде (Levy, Sidel, 2011:778). Уз стално загађивање водних ресурса, раст светске популације, повећање потреба за водом у индустрији, пољопривреди и енергетици, ризик за избијање нових оружаних сукоба око воде је све већи. Притом, може се очекивати да оружани сукоби узроковани несташицом воде неће бити ограничени само на оне земље које деле исте водне ресурсе, већ и да ће се преливати изван граница тих држава уз претњу прерастања у сукобе светских размера.

Региони у којима је најизраженији проблем воде су Блиски исток и Северна Африка, зато што више земаља конкурише за водне ресурсе великих река у тим областима. Блиски исток је сушни регион који се ослања на реку Јордан чији басен деле Либан, Сирија, Јордан и Израел. Због суве климе и малих падавина у овом региону вода је постала вредан ресурс, а криза воде резултира и оскудицом у храни због суштинске важности воде за процесе пољопривредне производње. У таквој ситуацији несташица воде лако може да доведе угрожене друштвене групе на социјалну маргину, уз кршење њихових основних људских права. Услед тога ове друштвене групе могу да прибегну радикализму и пруже подршку терористичким организацијама. Пример је Либан, где је несташица воде у комбинацији са лошом економском ситуацијом довела до наглог пораста подршке становништва јужног Либана Хезболаху. Тако је 1997. године миран протест под називом „Марш гладних“ прерастао у отворене сукобе са захтевом да се побољша економска ситуација и успостави функционално водоснабдевање јужног дела Либана који је насељен већином шиитском популацијом.

Конфликти око воде могу да настану и услед загађења водних ресурса, било да је реч о њиховој употреби као резервоара за снабдевање слатком водом или као средства за одлагање отпадних вода и индустријског смећа. Са опадањем квалитета вода у пограничној зони проблем чишћења воде поприма међународне димензије, а као пример може послужити река Рајна. Примарни

узрок загађења реке Рајне емисијом мешавине великих количина хемијског отпада, соли и тешких метала су хемијска индустрија Немачке и Швајцарске, као и француски рудници калијума и немачки рудници угља. На тај начин земље са горњег тока Рајне стварају трошкове пречишћавања воде за државе које се налазе у њеном доњем току, као што је Холандија која Рајну користи првенствено за задовољавање потреба за питком водом и за пољопривреду (Haftendorn, 2000).

Сукоби око воде могу се јавити и унутар једне државе из истих разлога – неадекватне дистрибуције и расподеле водних ресурса, те њиховог загађивања. Пример ове врсте сукоба је сукоб у Кочабамби, трећем по величини граду у Боливији, који је започео 2000. године након приватизације градске мреже за водоснабдевање (Wolf et al., 2005:80-95). Боливијска влада потписала је четрдесетогодишњи уговор о концесији са међународним приватним конзорцијумом за воде Aguas del Tunari (AdT), који је након преузимања водоснабдевања драстично повећао цену воде, што је довело до тога да су поједина домаћинства морала да одвоје највећи део прихода како би платила рачуне за воду. Становништво је схватило да је услуга остала нередовна и неадекватна, али да је цена за те услуге вишеструко већа, и убрзо су организовани штрајкови, блокаде путева и други облици грађанског протеста, који су у фебруару 2000. године потпуно блокирали град на четири дана. Грађански немири који су трајали месецима доживели су кулминацију у априлу 2000. године, када је влада прогласила ванредно стање и послала војску у Кочабамбу. Насиље које је потом уследило, у трајању од неколико дана, оставило је иза себе више стотина повређених људи, а једна особа је погинула у нередима (Wolf et al., 2005:95).

У разматрању везе водних ресурса и конфликта треба се осврнути и на проблем еколошких избеглица, који такође могу да проузрокују међународне проблеме. Појава конфликта ствара миграције, тако да становништво иде из једног региона у други. На тај начин долази до пораста популације у другом региону, што може да изазове нове конфликте, чији узрок може бити недостатак природних ресурса, верска и/или расна нетрпељивост. Уједињене нације предвиђају да ће до 2020. године настати милиони „еколошких избеглица“, са климатским променама као једним од

главних покретача овог феномена. Поједине државе које су екстремно подложне климатским променама већ позивају на међународно признање оваквих, еколошки покренутих миграција. Овакве миграције могу да повећају конфликте у транзитним областима и одредиштима. Европа мора да очекује суштинско повећање миграторног притиска (Остојић, 2014). С разлогом се може очекивати да ће питање постмодерне безбедности у контексту водних ресурса бити посебно заострено у домену раста популације и примарне пољопривредне производње – на помолу је све извеснији зачарани круг: мање воде – мање хране и/или лошији квалитет воде – лошији квалитет хране и слично (Милинчић, 2009:110).

Посматрајући сличне ефекте еколошких проблема, Паркинова (Parkin, 1996:132) тврди да деградација животне средине представља већу претњу националној безбедности од војне инвазије. Слично размишља и Мајерс (Myers, 1989:41) указујући да еколошки аспекти треба да буду интегрисани у сваку стратегију безбедности. Пајриџис (Pirages према Leboeuf and Broughton, 2008:7) иде још даље, наводећи да су планета и сва жива бића на њој референтни објекат безбедности, због чега су еколошке претње изнад свих других претњи и заслужују заштиту. Може се закључити да, баш као што истиче Фишендлер (Fischhendler, 2015:8), дискурс секуритизације животне средине може да буде користан јер омогућава маргинализованим актерима и институцијама право гласа у процесу доношења одлука и на тај начин секуритизација постаје алат који мења *status quo*.

Закључак

Посматрајући прво истраживачко питање *да ли је деградација животне средине безбедносна претња*, овај рад сугерише потврдан одговор указивањем на везу између деградације животне средине и неколико различитих аспеката безбедности. На примеру кризе воде дат је одговор на друго истраживачко питање – *какав је утицај еколошких проблема на насилне конфликте унутар и између држава*. Анализа је показала да еколошки проблеми могу да воде оружаним сукобима на свим нивоима. Централно истраживачко питање односило се на *оправданост секуритизације жи-*

вотне средине. Упркос ставовима Вејвера, Бузана и других теоретичара, који сматрају да еколошки проблеми треба да буду тематизовани у економској сфери (Wæver, 1998), анализа ефеката еколошких проблема указује на пуну оправданост секуритизације животне средине. Међутим, не треба изгубити из вида чињеницу да секуритизација било ког питања, па тако и животне средине, може да има негативне политичке и социјалне последице, због чега аутор предлаже да у сваком конкретном случају треба проценити да ли је одређен еколошки проблем боље ставити на политичку или безбедносну агенду.

Како еколошки проблеми директно угрожавају људску, државну и глобалну безбедност и представљају безбедносну претњу и за појединце и за државе, „софистицирана“ секуритизација животне средине може да буде ефикасан агрегат колективне свести у изградњи еколошке одговорности за будућност, те у успостављању контроле над негативним ефектима еколошких проблема. Другим речима, секуритизација животне средине може да имплицира позитивне промене у смислу алокације ресурса и политичких приоритета. Поред тога, секуритизација животне средине може да служи као концепт интеграција јер доприноси унапређењу глобалне сарадње стварањем заједничког циља чијем остварењу теже различити актери у обезбеђивању подршке изменама еколошких политика.

Као препорука за даља истраживања сугерише се идентификовање критеријума на основу којих ће се ценити да ли дати еколошки проблем треба ставити на безбедносну или политичку агенду, као и испитивање краткорочних и дугорочних импликација секуритизације животне средине, како би се обезбедили додатни подаци на основу којих би резултати овог истраживања могли да буду генерализовани.

Литература

1. Buzan, B., Wæver, O., De Wilde, J., (1998). *Security: a new framework for analysis*. London: Lynne Rienner Publishers.
2. Collins, A., (2010). *Suvremene sigurnosne studije*, Politička kultura, Zagreb.
3. Ејдус, Ф., (2012). *Међународна безбедност: теорије, сектори и*

- нивои, Службени гласник и Београдски центар за безбедносну политику, Београд.
4. Leboeuf, A., Broughton, E., (2008). *Securitization of health and environmental issues: process and effects*. A research outline. Paris: IFRI.
  5. Levy, B. S., Sidel, V. W., (2011). Water rights and water fights: preventing and resolving conflicts before they boil over. *American journal of public health*, 101(5): 778-780.
  6. Матић, Д., Микац, Р., (2010). Хуманитарни интервенционизам: етичка, правна и сигурносна питања у 21. столећу, *Полемос: часопис за интердисциплинарна истраживања рата и мира*, 13(25): 51-76.
  7. Mathews, J. T., (1989). Redefining security. *Foreign affairs* 68(2): 162-177.
  8. Милинчић, М. А., (2009). Еколошка безбедност постмодерног друштва у контексту еволуције и коеволуције екосфере. У: *Еколошка безбедност у постмодерном амбијенту*, Књ. 1, Паневропски универзитет, Бања Лука, стр. 105-120.
  9. Myers, N., 1989. Environment and security. *Foreign Policy*, 74:23-41.
  10. Ostojić, G. D., (2014). Environmental refugees: Direct or indirect way to a conflict, *Vojno delo*, 66(1):51-83.
  11. Parkin, S., (1996). Environmental Security. In: *The changing world*, edited by Fara, P., Gathercole, P. W., Laskey, R. A., pp. 126-152, New York: Cambridge University Press.
  12. Раче, С., О'Коннелл, К. М., Лачман, В. Е., (1997). *Using Intelligence Data for Environmental Needs. Balancing National Interests*. No. RAND/MR-799-CMS. Santa Monica, CA: RAND Corporation.
  13. Симић, Д. Р., (2002). *Наука о безбедности: Савремени приступи безбедности*, Службени лист, Београд.
  14. Shultz, R. H., Godson, R., Quester, G. H., (1997). *Security studies for the 21st century*. Dulles, VA: Potomac Books Incorporated.
  15. Trombetta, M. J., (2010). Rethinking the securitization of the environment: old beliefs, new insights. In: *Securitization theory: how security problems emerge and dissolve*, edited by Balzacq, T., pp. 135-149. London: Routledge.
  16. Ullman, R. H., (1983). Redefining security. *International security*, 8(1): 129-153.
  17. Fischhendler, I., (2015). The securitization of water discourse:

- theoretical foundations, research gaps and objectives of the special issue. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 15(3): 1-11.
18. Foster, E., (2013). *Green security*. In: *Critical approaches to security: an introduction to theories and methods*, edited by Shepherd, Laura J., pp. 37-51. London: Routledge.
  19. Trombotta, M. J., (2007). *The securitization of the environment and the transformation of security*. SGIR 6th Pan-European International Relations Conference 2007b. Turin, 12-15 September 2007, pp. 1-21.
  20. Haftendorn, H., (2000). Water and international conflict. *Third World Quarterly*, 21(1): 51-68.
  21. Herbeck, J., Flitner, M., (2010). *A Climate of Insecurity?: A Short Review of Discussions on Security Implications of Climate Change in the United Nations, the European Union and Germany*. Bremen: Universität Bremen: artec Forschungszentrum Nachhaltigkeit.
  22. Wæver, O., (1998). Securitization and desecuritization. In: *On security*, edited by Lipschutz, Ronnie, D., pp. 39-69. New York: Columbia University Press.
  23. Wolf, A. T., Kramer, A., Carius, A., Dabelko, G. D., (2005). Managing water conflict and cooperation. *State of the World 2005: Redefining Global Security*, pp. 80-95.
  24. World Economic Forum. *Global Risks 2011*. Preuzeto sa: <http://reports.weforum.org/global-risks-2011/>, доступно 29. 9. 2016.

The (Un) Justification of Environmental Securitization

Abstract: *Environmental degradation has serious consequences on human health, poverty and economic development, but is also of strategic importance for countries which base their power on natural resources such as water, oil and gas.*

Ecological problems do not take into consideration local interests and boundaries and so necessitate joint and synchronized action of the international community in solving ecological problems. The notion of securitization has great potential in assisting with the resolution of ecological problems and is a suitable tool for mobilization of the international community in a collective action to protect the environment.

In this regard, the paper discusses the evolution of environmental issues in security studies, the theory of securitization and different theoretical views on the justification of environmental securitization. In addition to this, the paper presents the analysis of the correlation between environmental degradation and potential conflicts, as in the case of potable water shortages. Consequently, this provides justification for the securitization of environment on a practical level.

Keywords: *securitization, environment, security, conflicts.*

Илија ВАСОВИЋ, МУП Републике Црне Горе,
докторанд на Факултету безбедности, Универзитета у Београду*
Јелена ДИНИЋ,
докторанд на Факултету безбедности, Универзитета у Београду**

doi:10.5937/bezbednost1701150V

УДК: 327.39 : 28 (497)

Прегледни научни рад

Примљен: 03.5.2017.

Ревизија: 10.5.2017.

Датум прихватања: 30.5.2017.

Продор и циљеви вехабизма у региону Западног Балкана

Апстракт: *Фанатизам особа које су извеле терористички напад на САД 2001. године, као и бројне друге терористичке нападе који су уследили, показује да без обзира на супериорност у опсегу моћи, држава често није у стању да се заштити од вјерских фанатика одлучних да постигну свој циљ по цијену сопственог живота. Наведено показује да тероризам представља најефикаснији начин изазивања и наношења губитка много јачем противнику. Вехабизам, као облик верског фанатизма који се заснива на редукованим и оригиналним идејама о исламу, имплицира посебну форму интерпретације ислама која се разликује од других исламских праваца као што су сунизам, суфизам и шиизам. Идеја вехабизма је била присутна на просторима Западног Балкана пре 90-их година прошлог вијека, када је доживјела свој врхунац захваљујући муслиманским вјерским учењацима који су дошли у додир са овим правцем током свог школовања у арапском свијету гдје су имали прилику изучавати књиге и литературу који пропагирају вехабијско учење. Циљ рада је опис вехабијског покрета и облика испољавања овог правца у ширем региону на простору Западног Балкана, пре свега у Аустрији као земљи која се сматра центром европског вехабијског покрета, о чему сведочи блиска*

---

* krvniul@gmail.com

** ydinic@yahoo.com

веза између присталица овог покрета и начина његовог организовања у Бечу где делује већи број вехабиистичких ћелија.

Кључне речи: *тероризам, вехабизам, Западни Балкан, екстремизам.*

Увод

Почетак 21. века обиљежен је, свакако, најспектакуларнијим терористичким нападом у историји човјечанства.¹ За само неколико часова страдало је више хиљада људи, а материјална штета се мјери милијардама долара. Након првобитног шока, свјетска јавност је почела да поклања више пажње особама које су учествовале у поменутиим терористичком акцијама, идејама или идеологији која их је мотивисала да то учине, срединама из којих су дошли, као и терористичким организацијама којима су припадали (Живаљевић, Југовић, 2014).

Надмоћ тероризма или, боље речено, немоћ најмоћније државе свијета, виђена 11. септембра 2001. године, да се супротстави тероризму или га спријечи, даје потпуно нову димензију која отвара бојазан од ширег глобалног сукоба. Фанатизам лица која су извела овај напад показује да, иако технички и у сваком другом погледу супериорна, држава није била у стању да се заштити од групе вјерских фанатика да постигну свој циљ по цијену сопственог живота. То показује да тероризам, посебно данас, представља најефикаснији начин изазивања и наношења губитка много јачем противнику (Петровић, 2014).

Вехабизам је један од видова међународног вјерског удруживања и подразумеива сарадњу актера из више држава обједињених истом идејом о заједничком циљу за који се залажу или непријатељу против кога се боре (Гаћиновић, 1998:64). Истраживање овог вјерског покрета посебно отежава чињеница да је овај правац у исламу изузетно територијално распрострањен.

На првом мјесту, већ дуже вријеме постоји изражена дилема око дефинисања самог појма вехабизам, при чему је неопходно раздвојити појам **вехабизам** од појмова као што су **радикални**

¹Више о томе на: The National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, <http://www.9-11commission.gov>

ислам, селефије, селефизам или пак **теквир идеологија**. Такође, на појаву овог међународног покрета утичу и различити друштвени односи, противрјечности и варијетети политичког дјеловања у ширем и ужем смислу домена политичке борбе (Delong- Vas, 2008).

Неопходно је утврдити структуру битних елемената испољавања вехабизма у његовим новим облицима регистрованим на просторима бивше СФРЈ, тј. на простору Западног Балкана. Треба нагласити да је ријеч о комплексној новој појави, са свим њеним географским специфичностима, која је до сада слабо истражена.

Противдруштвена понашања појединаца, група и организација, често спонзорисаних од појединих држава, крше правне и друштвене норме у намјери да кроз нове облике вехабиистичког дјеловања, мотивисане фундаментализмом и фанатизмом, успоставе систем вриједности и размишљања неприхватљив за данашњу цивилизацију (Simeunović, Dolnik, 2013).

Корени и појам вахабизма

Научна обрада феномена вехабизма као правца у исламу претпоставља продубљену анализу великог броја општих и теоријских питања, али и издвајање тог проблема из контекста широког спектра осталих проблема везаних за његову појаву у савременим условима.

Вехабизам се у суштини заснива на редукованим и оригиналним идејама о исламу и имплицира ону врсту интерпретације ислама која се разликује од других исламских праваца као што су сунизам, суфизам и шиизам (Armanios, 2003).

Вехабизам настоји да задржи муслимане на оригиналном тумачењу ислама без његових научних, теоријских и других тумачења.²

Првобитно креиран у Саудијској Арабији крајем **17. вијека** кроз подјелу између политичког и вјерског живота муслимана који је под контролом вехабијског оригинала, у модерном добу вехабизам је најраспрострањенији на Блиском истоку, али и на За-

---

² Више о томе на: <http://www.brodarevo.net/diskusije/?stranica=1&trazi=muhammed>, преузето из интервјуа др Хафизовић, Р., (1998). *Дани, Ослобођење, Сарајево*.

падном Балкану захваљујући југословенској кризи **90-их** година прошлог вијека. С тим у вези, уважавајући теоријска начела прецизности, поставља се питање да ли се тумачење вехабизма може подвести под савремене теоријско-методолошке дискурсе којима се иначе објашњавају савремене постхладноратовске пријетње.

Да би се презентовале чињенице о вехабизму као вјерском правцу, потребно је утврдити чињенице о начину организовања, дјеловању, циљевима у ужем и ширем смислу, мотивима, начину финансирања и структури покрета и његових огранака као компонентата шире међународне вехабијске мреже са свим специфичностима централа на простору Западног Балкана. То значи да би истраживање вехабизма на унутрашњем плану на простору Западног Балкана морало обухватити следеће варијабле: политички ставови, дјеловање, организованост и спрега са мрежом истомишљеника у региону, политичких партија, група, организација и лидера; однос државних функционера и носилаца власти према безбједносној динамици вехабизма као вјерског покрета; однос других институција према овом покрету: религијских, хуманитарних, културалних; истраживање актуелних показатеља који указују на могућност ескалације овог покрета до нивоа терористичке претње, мотиве терористичких акција, начине планирања, организовања, регрутовања и извођења терористичких акција. (Мијалковић, Бајагић 2012: 397 - 404). У наведеном контексту потребно је утврдити структуру битних елемената испољавања вехабизма у његовим новим облицима регистрованим на простору Западног Балкана.

Приликом сагледавања најзначајнијих елемената организовања присталица овог покрета потребно је имати у виду специфичности овог покрета као генома или универзалног принципа који се примјењује од земље до земље у којима постоје активне или пасивне групе већ ангажованих или потенцијалних чланова вехабијског покрета. При томе се не смију занемарити каталитички фактори (политички, економски, вјерски, културолошки итд.) који утичу на противдруштвена понашања појединаца, група и организација, врло често спонзорисаних од појединих држава, у намјери да кроз нове облике вехабистичког дјеловања, мотивисане фундаментализмом и фанатизмом, успоставе систем вриједности неприхватљив и за саму исламску вјерску заједницу и муслиманско

становништво које исповиједа сунитски ислам хенефијске вјерско-правне школе.

Етапе продора вехабизма у регион Западног Балкана с посебним освртом на БиХ

Вехабијско учење и његов продор на Западни Балкан је новијег датума јер је оно до 90-их година на овом простору представљало непознаницу локалном муслиманском живљу. Још 80-их година на ову појаву је први у Југославији указао професор Факултета политичких наука у Сарајеву, Хасан Сушић, који је истакао да *„вехабије подстрекавају муслимане изван арапског свијета да се не мире са религиозним статусом у оквиру држава гдје су вјерска мањина, индиректно заговарајући чак и оружане сукобе“* (Сушић, 1984:25).

Дакле, идеја вехабизма је била присутна на просторима Западног Балкана пре 90-их година прошлог вијека када је доживјела свој врхунац, првенствено тако што су муслимански вјерски учењаци дошли у додир са овим правцем током свог школовања у арапском свијету гдје су имали прилику изучавати књиге и литературу која пропагира вехабијско учење (Nógrádi, 2015).

Ако би сублимирали доступне податке, продор вехабизма на Балканско полуострво би било могуће сагледати кроз четири етапе његовог ширења.

Прва етапа продора вехабизма на простор Западног Балкана трајала је до почетка 1992. године, када су први проповједници и заговорници овог учења били индоктринирани студенти са ових простора који су своје школовање завршили на неком од исламских универзитета у Саудијској Арабији. Тај први појавни облик овог учења имао је великог одјека у исламској вјерској заједници Југославије, али и код локалног муслиманског становништва, уз одређене јавне критике и одбацивање.

Током грађанског рата у БиХ који је трајао од 1992. до 1995. године наступа друга фаза или фаза процвата вехабизма на овим просторима захваљујући којој се он и одржао и попримио одлике масовности. Позив за помоћ угроженом муслиманском народу који се нашао суочен са ратним дешавањима на простору БиХ имао је великог одјека у муслиманском свијету. Јавио се

велики број добровољаца из арапских земаља, а међу њима и следбеника вехабијског учења.

Нови вид пропагирања и практиковања вјере код страних бораца³ током ратних дешавања није наишао на противљење код локалног стновништва које је практиковало традиционални ислам, хенефијске вјерско-правне школе. Напротив, на њихове успјехе на ратишту се гледало са симпатијама и поштовањем. По завршетку своје мисије на Западном Балкану већина њих се одазвала новим апелима за помоћ „браћи“ у Чеченији или на Косову и Метохији и напустила БиХ. Међутим, велики број је и оних који су остали и добили стално настањење на овим просторима, почевши да практикују нови вид вјерског учења на којем су почели да придобијају локално становништво.

Другу фазу посебно карактерише појава и дјеловање великог броја хуманитарних и невладиних организација које су под плаштом хуманизма и уз финансијску потпору Саудијске Арабије биле инструмент за организовани долазак страних ратника – муџехедина, али и за пропагирање овог учења. За разлику од прве фазе, у овој фази упадљиво је повећање броја симпатизера који су се школовали на неким од арапских престижних исламских универзитета на којима се пропагира вехабијско учење“ (Хаџимовић, 2009).

Одлику треће фазе продора вехабизма на Балкану, која је трајала од 1996. до 2002. године, карактерише експанзија вехабизма у БиХ, као и оснивање првих вехабијских организација на овом простору. Најпознатија међу њима, „**Активна исламска омладина**“, основана је у циљу промовисања исламских учења које су преузели од арапских добровољаца током рата. У овом периоду на простору БиХ се појавио вид организовања муџахедина који су остали да живе на овом простору после рата и формирали своје заједнице у селима као што су нпр. Горња Маоча, Бочиња, Рујница и друга. У овим селима се живи по вехабијским обичајима и практикује овај вид ислама.

Најзначајнијим догађајем у овој фази вехабијског препорода на Западном Балкану сматра се изградња и отварање највеће

---

³ Одред Ел Муџахид постојао је као званична јединица у оквиру 3. корпуса војске БиХ, састављен од страних ратника – добровољаца махом из арапских земаља под заповједништвом Абу Абдел Азиса који је такође био Арапин.

цамије у Европи, која се налази у Сарајеву. Ријеч је о цамији „Краљ Фахд“ која је изграђена саудијском помоћи⁴.

На појаву четврте фазе битно су утицали догађаји који су се догодили на америчком тлу 11. септембра 2001. године. Основна одлика ове фазе је заокрет у политици свјетских сила када је у питању подршка вехабијском учењу на овим просторима, сагледавање последица које вехабизам доноси са собом од стране државних органа БиХ, смањене активности саудијских хуманитарних организација. Свијест јавности је промијењена – јавно су идентификовани бројни проблеми који потичу од оваквих заједница и учења.

Одлике и циљеви вахабијског покрета на Западном Балкану

Главна одлика вехабијског покрета на простору Западног Балкана је свакако бројност његових присталица која, уз финансијску и другу помоћ исламских земаља, може представљати фактор претње по регионалну безбедност и безбедност свих држава Балкана. Стога се поставља питање – због чега је Западни Балкан изабран као упоришна тачка или мета вехабизма, и који су циљеви којима теже протагонисти вехабизма?

Сматрамо да је Западни Балкан одабран као погодно тло за ширење вехабизма првенствено због своје геополитичке и географске позиције, али и због политичке и безбедносне ситуације која је обележила 90-те године. Надаље, међу становницима балканских земаља велика је заступљеност муслиманског живља које је подложно новом вјерском утицају. Најзад, традиционални облици отоманског ислама су овдје били увијек доминантни.

Западни Балкан је схваћен као геополитичка тачка саудијске пројекције са циљем да вехабијски покрет добије на масовности, кроз придобијање становништва и уз постепено потпуно брисање старе отоманске културе, до потпуног увођења исламских закона. Очита је намјера главних финансијера вехабизма на Западном Балкану његова постепена трансформација у област у којој влада шеријатски закон.

---

⁴ Цамија је отворена у Сарајеву 2000. године и може да прими више од 5.000 вјерника

Циљеви и карактеристике вехабизма у региону Западног Балкана

Вехабизам на простору Западног Балкана има више циљева. Сваки од њих требало би сагледати понаособ. Истовремено, ови циљеви су међусобно повезани јер се испољавају по истом моделу у свакој земљи појединачно.

Вјерски циљеви се тичу ширења овог правца међу муслиманима. Политички циљеви би се односили на остваривање што бољег политичког положаја припадника вехабизма у друштву, док би се геополитички циљеви односили на што веће присуство вехабија на Западном Балкану и у Европи уопште. Овакво одређење циљева је потребно узети са резервом, јер је вехабизам на подручју Западног Балкана спој вјере и политике, тј. с једне стране вјерског покрета, а с друге политичке идеологије. Уобичајено је да се вјерски циљеви износе и пропагирају јавно, док се политички циљеви држе у тајности и прикривени су.

Вехабије имају за циљ да све државе Западног Балкана уреде по узору на Саудијску Арабију, при чему би Кур`ан представљао неку врсту Устава, а цјелокупни друштвени живот становника Западног Балкана би се одвијао по принципима шеријата. Иако су тежње вехабија усмјерене ка овом општем циљу, потребно је остварити одређене друштвене промјене као предуслов, што је, у извјесном смислу, и учињено. Када је ријеч о геополитичким циљевима вехабијског покрета, они су првенствено везани за ширење овог вида ислама на подручје Балканског полуострва, без обзира на препреке и последице. Другачије речено, муслимански народ на простору Западног Балкана нераскидиво је повезан са остатком исламског свијета, односно са другим муслиманима у свијету. У том смислу, Западни Балкан је због свог географског и геостратешког положаја свакако интересантан вехабијској скупини због стратегије познате под именом „зелена трансверзала“.⁵ Међусобно повезивање присталица вехабизма представља јаку базу за сваки вид дјеловања, па и терористичког.

---

⁵ Више о томе на: http://specijalnirat.blogspot.hu/p/blog-page_11.html, доступан 13.3.2017.

Слика 1 – „Зелена трансверзала“⁶

Ради лакшег и ефикаснијег дјеловања на тлу Европе, терористичке групе регрутују тзв. „бијелу Ал Каиду“. Овдје се мисли на припаднике терористичке мреже који су врбовани и регрутовани из редова муслимана са подручја Западног Балкана. Као главни циљ вехабизма на Западном Балкану предвиђа се успостављање тзв. зелене трансверзале формирањем Републике Санџак која ће бити спојена са Бошњацима у БиХ, уз два паралелна приступа која ће се примијенити у остваривању овог циља. Први приступ подразумијева регрутовање становника кроз пружање хуманитарне помоћи у финансијском и сваком другом смислу, путем куповине земље и предузећа и уз помоћ организација и појединаца са Блиског истока. У овом приступу користи се и пропаганда, медији, веб портали и слично, а све ради врбовања појединаца из муслиманских заједница БиХ, Црне Горе, Србије, па и региона, и успостављања структуре за коју се вјерује да ће у будућности моћи да подржи „зелену трансверзалу“. Други приступ подразумијева кампање застрашивања умјерених муслимана који су против вехабизма, као и локалне хришћанске популације.

Вехабије на Западном Балкану теже да направе властити територијални основ у остваривању циљева и планова сачињених

⁶ Ibidem.

у Саудијској Арабији и другим арапским земљама, усмјерених ка исламизацији европских територија. При томе, вехабије одбацују успостављене социјалне вриједности и норме и теже стварању нове реалности кроз наметање воље.

Данас је тешко дефинисати центар вехабијског дјеловања на Западном Балкану из којег се „вуку конци“, тачније, мишљења већине вјерских теоретичара су врло опречна. Док једни сматрају да је центар вехабијског деловања Сарајево, други наводе да је то Зеница, али како је ријеч о глобалном проблему, јака вехабијска упоришта можемо наћи и на Косову, у Призрену, на неким локацијама у Црној Гори, као и у Новом Пазару. Њихово присуство је видљиво и у Тетову, Скопљу, Албанији, Бугарској итд.

Суштински посматрано, хијерархија вехабијског покрета је децентрализована, комуникације се одвијају посредством интернета. Њихова интеракција са другим радикалним исламистичким мрежама није досегла критичан ниво зрелости, иако је одређени вид сарадње свакако присутан.

Ова појава представља опасност за балканске земље, не у свијетлу броја људи који чине овај покрет, већ прије свега због њихове везе са исламским тероризмом у свијету и интереса страних сила на овом простору.

Вехабизам на овим просторима, уз јасно постављене циљеве, треба сматрати елементом који може да угрози политичку и социјалну стабилност на Западном Балкану, уз прећутну подршку страних сила и центара моћи који, због својих интереса на Блиском истоку, имају друге приоритете или њима прилагођавају своје регионалне политичке пројекције. Догађај у Сарајеву, тј. терористички напад на америчку амбасаду, који је извео вехабија Мевлид Јашаревић, подстакао је став НАТО да се хитно треба позабавити питањем Западног Балкана и циљевима вехабизма на овим просторима. Истовремено, остваривање вехабијских циљева на Западном Балкану довело би до угрожавања европске перспективе и приступа балканских земаља ЕУ. У економском смислу, спријечен би био прилив страног капитала у ово подручје, а била би умањена потенцијална заинтересованост за одређене пројекте и ресурсе којима земље Западног Балкана располажу.

Не улазећи у даљу анализу циљева вехабијског екстремистичког испољавања на Западном Балкану, који се огледају у ра-

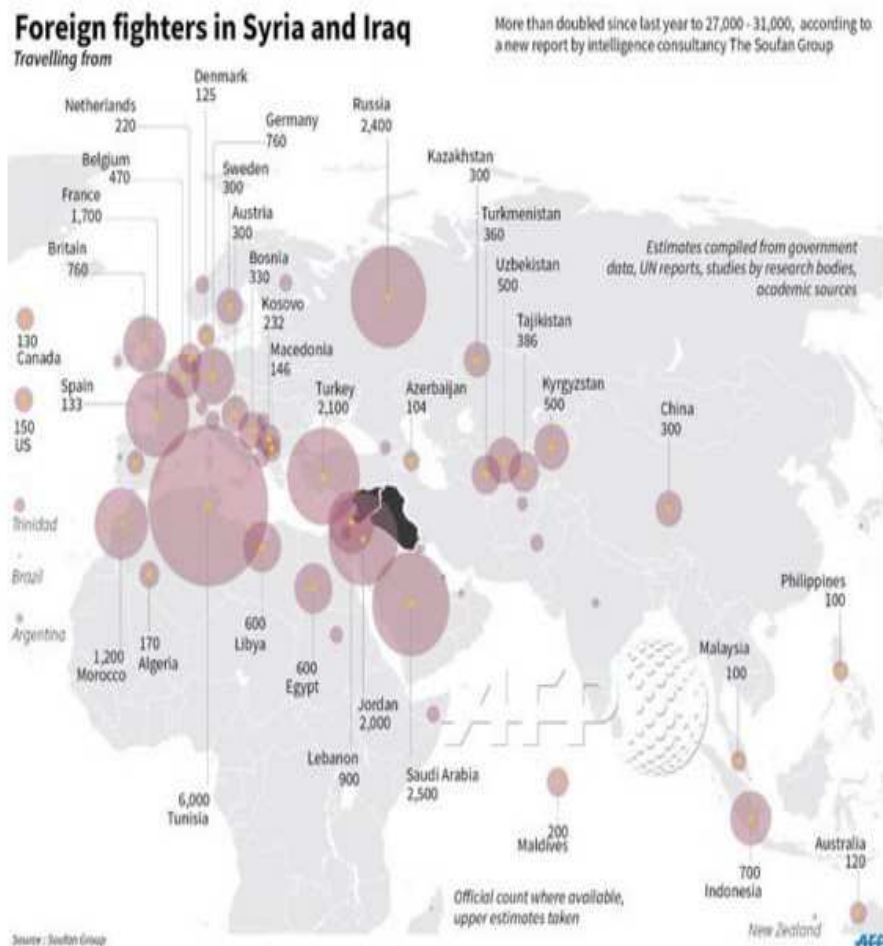
спиривању конфликта на вјерској, националној и политичкој основи, да би се они спријечили неопходно је учинити додатне напоре у свим сферама, почев од политике, економије, социјалних питања, безбједности и др. и уз креирање одређеног нормативног и институционалног амбијента у регионалном безбједносном комплексу. Тиме би се успоставили предуслови да се заустави или спријечи даље ширење вехабизма на простору Западног Балкана (Bardos, 2014).

Повезаност следбеника вехабизма на релацији Аустрија – земље региона Западног Балкана

Према статистичким подацима, у Аустрији живи 339.000 муслимана (Завод за статистику Републике Аустрије, 2017), од којих су већина имигранти који се тешко интегришу у друштво, те су тако веома подложни вјерским манипулацијама.

Захваљујући либералној политици према радикалним исламистима, Беч је, поред Лондона, постао водећи центар за регрутацију исламских ратника. Аустријска политика толеранције према екстремистима довела је до њихове тесне повезаности и организованости у Бечу, на мјестима гдје се највише окупљају, тј. у тзв. Седмом округу, у џамији „Сахаб“. Према тренутним подацима који су расположиви искључиво у медијима, на страним ратиштима бори се око 140 особа са подручја Аустрије, од којих 40 има аустријско држављанство, док су остала лица тражила азил у овој земљи. Како није занемарљив број аустријских држављана који се боре у редовима Исламске државе, аустријске власти су предузеле оштрије мјере којима се тим лицима, као санкција за учешће у ратовима трећих земаља, планира трајно одузимање аустријског држављанства (Deliso, 2007). Да је Беч постављен у центар европског дјеловања вехабизма говори чињеница да је 2012. године већинском одлуком у аустријском парламенту одобрено отварање „Центра краља Абдулаха за међувјерски и интеркултурални дијалог“, са сједиштем у овом граду. Многи аналитичари и добри

познаваоци тамошњих прилика сматрају да је Беч будући центар вехабизма у Европи⁷.

Слика 2 – Статистички подаци о броју страних плаћеника на ратиштима Сирије и Ирака⁸

За разлику од идентичних организација овог типа на Западном Балкану, Исламска заједница Аустрије се, према мишљењима стручњака, сматра најмодернијом кровном организацијом му-

⁷ Више о томе на: <http://www.vecernji.hr/svijet/u-becu-otvoren-abdulah-centar-za-medjureligijski-dijalog-480073>

⁸ Више о томе на: <http://avaz.ba>, доступно 28. 3. 2017.

слимана у једној земљи, и она као таква партиципира у свим сферама јавног, политичког и културног живота. Да би се сагледали безбједносни изазови који из овога проистичу, неопходно је сагледати стварну слику стања у Исламској заједници Аустрије. Тако би се дошло до индикатора њеног угрожавања и одређених закључака да је ова модерна европска земља добила атрибут центра вехабизма на европском простору.

Као кровна институција свих муслимана у Аустрији, ова заједница је позната по томе да негује традиционалне вриједности и да велику пажњу посвећује подизању свијести јавности о циљевима свог дјеловања, поготово када је ријеч о вехабизму. Схвативши изазове вехабијског дјеловања, Исламска заједница Аустрије је поставила као приоритете едукацију младих нараштаја који би се у првим фазама развоја упознавали са европским вредностима вјере којој припадају. Отварање прве исламске гимназије, као и отварање исламске педагошке академије у којој се образује будући наставно-образовни кадар обезбедило је Исламској заједници Аустрије мјесто европске кровне организације муслимана.

Вјеронаука се у Аустрији не учи искључиво у џамијама, већ је захваљујући Исламској заједници постала транспарентна и свима доступна. Тако се спријечавају разне злоупотребе у виду креирања религијске свијести и ставова који немају додирних тачака са традиционалним религијским вредностима. Можемо сматрати да је овакав став Исламске заједнице Аустрије првенствено утемељен у вредностима Аустро-угарске монархије.

Поред тога што је Исламска заједница у Аустрији стара више од 100 година, она представља кровну организацију свих 500-600.000 муслимана који живе у овој земљи (Abid, 2006). У Аустрији има 205 регистрованих џамија (Balic, 2003). Поред медресе и педагошке академије, циљ Исламске заједнице Аустрије је оснивање исламског теолошког факултета при Бечком универзитету како би се имамима на тај начин обезбедило комплетно образовање.⁹

---

⁹ Према наводима др Фуата Санача, председника Исламске заједнице у Аустрији, који каже „да је важно да омладина зна да њихова религија има дугу традицију у овој земљи, да је Аустрија њиховој религији дом уназад 100 година, то је оно што данас доприноси да и они Аустрију сматрају својом домови-

Исламску заједницу Аустрије у њеном Вијећу чине представници свих етничких група које су заступљене у земљи, и то: Турци, Бошњаци, Арапи, Африканци и етничке групе из Азије, и њихово мјесто је загарантовано у Вијећу новим Уставом Исламске заједнице. Најбројнију муслиманску заједницу у Аустрији чине Турци (Shadid, 2002), али најпродорније и најрадикалније групе долазе из заједнице која је друга по величини, тј. по бројности, а то су Бошњаци. Ова скупина је током последњих година, а нарочито након завршетка рата у БиХ, изградила добре односе и савез са трећом по бројности заједницом муслимана – Египћанима, преко којих су оснажили и своје контакте са саудијским вехабијама. Иако је снажан утицај Турске и њених интереса на овом подручју, осјетни су притисци бошњачке скупине потпомогнуте Арапима на Исламску заједницу Аустрије, која не прихвата вехабизам, како би се остварио примат и створила могућност за доношење одлука унутар те организације.

Сматра се да изазов за Исламску заједницу Аустрије, али и за друге исламске заједнице на Западном Балкану, представљају четири организоване исламске заједнице које на овом простору руководе већим заједницама вјерника и које пропагирају вехабијско учење или хембелиски месхеб. То су: Исламска заједница Бошњака Аустрије – ИЗБА; Исламски центар „Dachverband“ и породица Бузар; Унија Џемата Селлефијске Даве и Хафиз Мухамед Порча; Босански Вехабијски Џемати и Ебу Мухамед (Нецад Балкан).

Након распада СФРЈ, аустријски градови попут Беча, Граца и Линца постали су крајње дестинације босанских миграната, као и досељеника из Санџака. Истрага аустријских власти поводом покушаја напада експлозивом на амбасаду САД у Бечу у октобру 2007. године указала је на повезаност извршиоца босанског порекла са вехабијским покретом у тој држави (Nógrádi, 2015). Такође, службе безбедности су документовале бројне случајеве радикализације досељеника из санџачких градова који су, након завршених студија у Саудијској Арабији, започели проповедање вехабијских принципа и регрутовање бораца из Аустрије, Босне и

ном“, увиђамо колико је ислам признат на овим просторима. Више о томе на: <http://igbd.org/?p=870>

Санџака за одлазак у Сирију (Athos, 2016). Тачке везивања између вехабиистичког покрета у Аустрији и западнобалканских држава могу се сажети у неколико централних категорија (Nógrádi, 2015):

- утицај имама пореклом из Босне, образованих и обучених у Саудијској Арабији и другим муслиманским државама за проповедање вехабијског учења на територији Аустрије;
- пружање финансијске подршке из Босне за функционисање аустријских вехабиистичких ћелија и регрутовање нових чланова из балканских држава;
- кријумчарење новца и оружја, као и организација транспорта бораца до држава Западног Балкана или Блиског истока. Посебну улогу у наведеним активностима имају the Third World Relief Agency (TWRA) са седиштем у Бечу и the International Islamic Relief Organization (IGASA).

Закључак

Са аспекта безбједности, вехабизам је појава која данас представља глобалну пријетњу за човјечанство, док локално представља пријетњу за Исламску вјерску заједницу, јер као такав не заобилази ни један континент, нити признаје идеолошке, националне ни вјерске границе. Вехабијска идеологија је од свог настанка до данас, историјски посматрано, наишла на плодно тло у многим земљама и привукла много симпатизера и следбеника те увиђамо да ширењем ван граница Саудијске Арабије бива прихваћена од стране многих муслимана широм свијета.

Балкан представља погодан геостратешки простор на коме се сусрећу и егзистирају различите културе, религије, цивилизације, али и интереси великих сила. Имајући то у виду, овај простор је постао веома привлачан за појаву и ширење како вехабијског учења, тако и вехабијског екстремизма.

Свакако централно мјесто у ширењу вехабијског учења има БиХ, јер је ратни вихор 90-их година прошлог вијека допринио да ова земља постане стениште исламиста из цијелог свијета, који су са собом и донијели нови вид практиковања ислама који је до тада био потпуна непознаница на овим просторима. Поред БиХ, и у свим осталим земљама Западног Балкана присутна је појава веха-

бизма, који је временом постао равноправно учење које су почели да практикују муслимани на тим подручјима.

Неспорно је да се појава ислама на подручју Западног Балкана везује за турску – отоманску доминацију на овим просторима, која је са собом донијела практиковање хенефијске вјерско-правне школе код овдашњих муслимана.

Савремени међународни поредак и безбједносни изазови са којима се модеран свијет суочава истичу појам вехабизма у први план, који као такав постаје глобални феномен упркос свим различитостима и противријечностима које га карактеришу. Будућност ће показати да ли долази вријеме сукоба традиционалног с једне, и конзервативног вехабијског учења, са друге стране, које веома агресивно испуњава простор Балкана и цијеле Европе.

Изучавање циљева и одлука вехабијског покрета на простору Балкана нераскидиво је повезано са циљевима и облицима испољавања овог правца у ширем региону, а пре свега у Аустрији као земљи која се сматра центром европског вехабистичког покрета. О томе сведочи блиска веза између присталица овог покрета и начина његовог организовања у Бечу где делује већи број вехабистичких ћелија и манифестација вехабизма на простору Балкана. У том смислу, неопходно је пратити индикаторе вехабизма као покрета и анализирати их у контексту политичких, економских, социјалних и других специфичности балканских земаља, али и њихове повезаности по истом том основу. То би помогло да се идентификују циљеви вехабизма на простору целог Балкана и, у складу са тим, предузимају одређене мере у правцу његове ескалације до нивоа екстремистичког и терористичког испољавања.

Поштујући слободу вјероисповијести као основно цивилизацијско начело које је гарантовано Декларацијом о људским правима Уједињених нација, као и Међународним пактом о људским и грађанским правима, вехабијско учење представља вид легитимног и легалног учења, као што је и хенефијска вјерска школа равноправна са хенбелијском и осталим школама које практикују муслимани широм свијета. С друге стране, пропагирање и проповиједање вјере је дозвољено све дотле док се та вјера не намеће силом или пак пријетњом, када је потребно применити средства државне принуде и правно прописане санкције.

Литература

1. Abid, L. J., (2006). Muslims in Austria: Integration through participation in Austrian society. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 26(2): 263-278.
2. Armanios, F., (2003). *The islamic traditions of wahhabism and salafiyya*. Congressional Information Service, Library of Congress.
3. Athos, A., (2014). *ISIS death cult brides and Misrad Omerovic aka 'EbuTejma'*, <https://www.linkedin.com/pulse/isis-death-cult-brides-misrad-omerovic-aka-ebu-tejma-alexander-athos?forceNoSplash=true>, доступан 13. 7. 2016.
4. Bardos, G. N., (2014). Jihad in the Balkans: the next generation. *World Affairs*, 177(3): 73-79.
5. Balic, S., (1993). Religious education for Muslims within state schools: The example of Austria. *British Journal of Religious Education*, 15(2): 44-49.
6. Delong-Bas, N. J., (2008). *Wahhabi Islam: from revival and reform to global jihad*. Oxford University Press.
7. Deliso, C., (2007). *The coming Balkan caliphate: the threat of radical Islam to Europe and the West*. Greenwood Publishing Group.
8. Гаћиновић, Р., (1998). *Савремени тероризам*, ГрафоМарк, Београд.
9. Хаћимовић, Е., (2009). *Гариби – Муџахедини у БиХ 1992-1999.*, ДОО Дан Граф, Библиотека Новинари истраживачи.
10. <http://www.9-11commission.gov>, доступан 23. 3. 2017.
11. <http://www.brodarevo.net/diskusije/?stranica=1&trazi=muhammed>, доступан 15. 2. 2017.
12. http://specijalnirat.blogspot.hu/p/blog-page_11.html, доступан 13. 3. 2017.
13. <http://avaz.ba>, доступан 28. 3. 2017.
14. <http://www.vecernji.hr/svijet/u-becu-otvoren-abdulah-centar-za-medjureligijski-dijalog-480073>, доступан 18. 4. 2017.
15. <http://igbd.org/?p=870>, доступан 18. 4. 2017.
16. Мијалковић, С., Бајагић, М., (2012). *Организовани криминал и тероризам*, КПА, Земун.
17. Nógrádi, G., (2015). Bosnian radicalism in Austria. *Defence*, 5(1): 40.

18. Петровић, Д., (2014). Покушај одређења универзално прихваћливе дефиниције тероризма, *Безбедност*, 51(1): 23-39.
19. Simeunović, D., Dolnik, A., (2013). *Security Threats of Violent Islamist Extremism and Terrorism for South East Europe and Beyond*. In *Shaping South East Europe's Security Community for the Twenty-First Century* (pp. 87-113). Palgrave Macmillan UK.
20. Shadid, W. A., Van Koningsveld, P. S., (2002). *Intercultural relations and religious authorities: Muslims in the European Union* (Vol. 2). Peeters Publishers.
21. Сушић, Х., (1984). Арапски свијет јуче, данас, сјутра, *Аргументи*, Ријека.
22. Завод за статистику Аустрије, www.statistik.at, доступан 13. 3. 2017.
23. Живаљевић, Д., Југовић, А., (2014). Тероризам као безбедносни проблем и друштвена девијација, *Наука, безбедност, полиција*, 19(1): 85-96.

Breakthrough And Objectives Of Wahhabism In The Western Balkans

***Abstract:** Fanaticism of persons who carried out terrorist attack on the U.S. in 2001 and many others afterwards shows that regardless of the superiority in the range of power, the state often was not able to protect citizens from religious fanatics who were determined to achieve goal at the cost of their own lives. This shows that terrorism is the most effective way of inducing and causing the loss of a much stronger opponent. Wahhabism is a fundamentalist direction of Islam which is based on reduced and original ideas about Islam, and quite different from other Islamic trends such as Sunnism, Sufism and Shi'ism. The idea of Wahhabism has been present in the Western Balkans before the 90-ies of the last century when it reached its peak because of the Muslim religious scholars who came into contact with this religious movement during their schooling period in the Arab world, where they had the opportunity to study books and literature propagating Wahhabi creed. The aim of this paper is to describe the Wahhabi movement and its manifestations in the wider region of the Western Balkans, primarily in Austria as a country which*

is considered the center of European Wahhabi movement, as evidenced by the close relationship between the supporters of the movement and the way that Wahhabi cells are organized in Vienna.

Keywords: *terrorism, Wahhabism, Western Balkans, extremism.*

**УПУТСТВО САРАДНИЦИМА ЗА
ПРИПРЕМУ РУКОПИСА**

Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије „Безбедност“ објављује научне и стручне радове из подручја наука о безбедности, на српском и енглеском језику, који претходно нису објављивани. Часопис излази три пута годишње.

Текст рукописа би требало да буде урађен на рачунару (фонт Times New Roman, ћирилично писмо, величина слова 14 pt за наслов – bold, 12 pt за основни текст, 65 словних знакова у једном реду, од 26 до 30 редова на једној страници, стандардне маргине). Научни и стручни радови могу да буду обима до 16 страна (30.000 знакова укључујући размаке). Прикази нових књига из области наука о безбедности могу бити обима до три стране.

Рукописи се достављају Уредништву у електронском облику, у формату Word-а. Имена аутора, назив и седиште институција у којима раде, наводе се пре наслова рада, а контакт подаци, адреса или е-адреса даје се у напомени при дну прве странице чланка.

Рад треба да садржи: апстракт, кључне речи, текст чланка, закључак, литературу и резиме на енглеском језику. Код оригиналних научних радова апстракт садржи циљ истраживања, методе, резултате и закључак (од 100 до 250 речи које читаоцу омогућавају да брзо и тачно оцени релевантност чланка кроз кратак информативни приказ). Апстракт на српском језику би требало да стоји између заглавља (име аутора и наслов рада) и кључних речи. После апстракта налазе се кључне речи (до пет) на српском и енглеском језику.

Након апстракта следи текст чланка чију структуру за оригиналне научне радове чини: увод, материјал и методи, резултати, дискусија и закључак.

Код прегледних и стручних радова структуру текста чини увод, поднаслови, закључак и литература. Називи подналова у раду пишу се фонтом величине 12 pt, bold, центрирано на средини и без коришћења редних бројева.

Резиме на енглеском језику иде на крају текста, после одељка Литература, са називом рада (величина фонта 14 pt – bold, текст 12 pt – italic). Резиме на енглеском језику даје се у проширеном облику (300-400 речи) са детаљнијим презентовањем резултата истраживања.

Назив и број пројекта, односно назив програма у оквиру којег је чланак настао, као и назив институције која је финансирала пројекта или програм наводи се у посебној назнаци при дну прве стране чланка.

У случају да рад садржи илустрације, табеле, графиконе, фотографије и сл., неопходно је Уредништву доставити квалитетно припремљене прилоге у електронском облику одвојено од рада (препоручује се да се прилози прво експортују у посебан фолдер, а потом импортују у текст и шаљу уз рад одвојено како би сачували графички квалитет). Табеларни и графички прикази требало би да буду дати на једнообразан начин, с тим што се називи табела пишу изнад, а називи графичких приказа испод. Прикази се могу дати и у виду посебног прилога на крају чланка, с тим што је потребно у тексту нагласити позивање на њихов садржај (Прилог 1, Прилог 2, ...). Пожељно је да наслови свих приказа буду дати двојезично, на српском и на енглеском језику (величина фонта 11 pt, italic), у формату JPEG или EPS, и да њихова резолуција износи минимум 300 dpi. За графичке прилоге урађене у Excel-у и другим апликативним софтверима треба користити различите растерске тонове црне боје.

Фусноте (напомене) користити само за суштинска запажања, нужне пропратне коментаре, упућивање на корисну литературу (*Више о томе ...*) и назнаке о коришћеним помоћним изворима (на пример, о научној грађи, законској регулативи, приручницима, документима, извештајима итд.), али не могу бити замена за цитирану литературу.

Цитате (навођење) у тексту не обележавати фуснотама, већ на крају цитата или при позивању на нечије дело (Мијалковић, 2006). Обавеза је аутора да се приликом позивања на изворе у оквиру чланка, тј. цитирања других аутора, њихова имена пишу у оригиналу, са годином објављеног рада и бројем странице у загради, која је одвојена једним табулатором након знака интерпункције – две тачке (Мијалковић, 2009: 147), а уколико се цитира више од два аутора, тада се у тексту помиње само први уз скраћеницу: et al. (Урошевић et al., 2009: 92). Зарезом се одваја аутор од године издања, а тачка-зарезом (;) различити аутори различитих дела (Симоновић, 2012; Ђорђевић, 2013), при чему се низ референци даје абecedним редом у оквиру једног пара заграда. Број стране се од године издања одваја двотачком (:). Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, тада се уз наредне радове додају абecedна слова поред године, као на пример: (Милојковић, 2013а), (Милојковић, 2013б) итд. Страна имена у тексту би требало транскрибовати

на српски језик, с тим што се у загради наведе име у оригиналу. Референце у заградама би требало писати у оригиналу.

Ако је аутор институција или се ради о колективном носиоцу ауторских права, наводи се минимум података неопходан за идентификацију (Републички завод за статистику, 2009).

Приликом цитирања извора са Интернета наводи се Интернет адреса (<http://www...>) и, због сталне измене [www](http://www...) окружења, датум када је текст скинут са мреже. За референце у електронском облику потребно је нагласити да се ради о електронском извору – Електронска верзија и/или Интернет адреса.

Од суштинске је важности да се цитати у тексту и листа библиографских јединица на крају текста у потпуности слажу. Сваки цитат из текста мора да се нађе на листи библиографских јединица и обрнуто. Такође, само цитати из текста је потребно да буду на листи библиографских јединица.

У списку литературе радови се наводе у оригиналу (референце се не преводе на језик рада), са нумерацијом, абecedним редом по презименима аутора и то на следећи начин:

Врста рада	Референце
Часопис	Симоновић, Б. (2009). Стандардизација и акредитација као један од начина професионализације полиције и криминалистичке службе. <i>Безбедност</i> , 51(1-2): 236-253.
Монографија	Мијалковић, С. (2009). <i>Национална безбедност</i> . Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
Зборник радова	Бановић, Б., Маринковић, Д., (2005). <i>Специјалне истражне радње и нове тенденције у савременој науци кривичног права</i> , У Зборник радова „Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство“, ХЛП Саветовање Удружења за кривично право и криминологију СЦГ, Златибор-Београд, стр. 509-543.
Законски прописи	<i>Закон о полицији</i> , Службени гласник Републике Србије, бр. 101/2005, 63/2009 - Одлука УС 92/2011 и 64/2015.
Е-извор	Witkowski, J., (2002). <i>Can Juries Really Believe What They See? New Foundational Requirements for the Authentication of Digital Images</i> , <i>Journal of Law & Policy</i> , 10: 267, http://law.wustl.edu/Journal/10/p267_Witkowski_book_pages.pdf . доступан 10. 1. 2010.

Наслови цитираних домаћих часописа, монографија, уџбеника и зборника радова дају се у оригиналном, пуном облику, али никако у преведеном облику.

Рукописи подлежу анонимној рецензији два рецензента. Уредништво задржава уређивачко право да на основу рецензије, актуелности рада, увида у рад и вођене евиденције одлучи да ли ће, када и у ком обиму рад бити објављен. Објављени радови се хонораришу, а необјављени се не враћају ауторима. Могуће примедбе и сугестије рецензента и/или уредника достављају се ауторима ради исправке.

Аутори би уз рад требало Уредништву да доставе: пуно име и презиме, адресу, e-mail, број телефона, фотокопију личне карте и чековне картице. Рукописе слати на адресу: Уредништво часописа „Безбедност“, Булевар Зорана Ђинђића 104, 11070 Београд, телефон: 011/3148-734, телефакс: 011/3148-749, e-mail: upobr@mup.gov.rs

Позивамо све досадашње и нове ауторе да својим стручним, научним прилозима обогате садржај нашег, у научној и стручној јавности већ афирмисаног часописа са дугогодишњом традицијом, а у заједничком циљу да се унапреди полицијска пракса, подигне ниво безбедносне културе, и обезбеди праћење савремених научних и стручних достигнућа у безбедносној проблематици. Такође, напомињемо да је могућ заједнички – коауторски наступ страних и домаћих аутора, односно, да се у часопису „Безбедност“ коауторски могу објављивати само оригинални научни радови.

**ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ
УРЕДНИК
ЧАСОПИСА „БЕЗБЕДНОСТ“
главни полицијски саветник
др Божидар Оташевић**